

PeterFuchs

A tudat belső értelme

A személy, a psziché, az aláírás

Forrás: SSOAR

Tartalom

	Előzetes megjegyzés	9
A.	A társadalmi cím és a személy	15
1.	A címképzés alapvető mechanizmusa	18
2.	Befogadás/kizárás - egy elméleti manőver	24
3.	A személy formája	30
4.	A személy kölcsönös nélkülözhetetlensége	33
5.	A test: egyedül	37
6.	A személy - egy multiplex	42
B.	A psziché és a tudat	47
1.	A tudat elemi egysége	48
2.	A mentális rendszer differenciálódása	52
3.	Dedikált operativitás	54
4.	A tudat funkciója	57
5.	Kondicionált koprodukció	61
6.	A jelek	64
7.	A hagyományos tudat	69

C. Aparte elmélet darabok.....	73
1. A megfigyelő kórusossága.....	74
2. Az újbóli belépés alakja és az <i>íratlan kereszt</i>	79
3. A jelentés dimenziói és egy későbbi rend igazolása.....	84
4. Az egyén.....	89
5. Önléírások az első	93
6. Önléírások a második.....	100
7. Aláírás és ellenjegyzés.....	103
8. Interperszonális interpenetráció	107
Irodalom.....	111

"Azt mondják, hogy a császár a halálos ágyáról üzent neked, az egyénnek, a száználmas alattvalónak, a császári nap elől a legtávolabbi messzeségbe menekülő apró árnyéknak. A hírvivőt letérdeltette az ágya mellé, és a fülébe súgta az üzenetet; annyira ragaszkodott hozzá, hogy megismételtette a fülébe. A fejével bólintva megerősítette az általa elmondottak helyességét. És az egész halálhíre előtt - az összes akadályozó falat lebontották, és a birodalom nagyjai a széles és magas lengő lépcsőkön a gyűrűben álltak -, mindezek előtt küldte el a hírnököket. A hírnök azonnal elindult; erős, fáradhatatlan ember; egyszer ezt, egyszer a másik karját kinyújtva tör utat magának a tömegben; ha ellenállásba ütközik, a mellkasára mutat, ahol a nap jele van; ő is könnyedén halad előre, mint senki más. De a tömeg olyan nagy, hogy a lakhelyüknek nincs vége. Ha szabad pálya nyílna, hogy repülne, és hamarosan hallanád ökleinek dicsőséges dobogását az ajtód előtt. De ehelyett milyen hasztalan fáradozik; még mindig a legbelső palota kamráin kényszeríti át magát; sohasem fogja legyőzni őket; és ha sikerülne is, semmit sem nyerne; le kellene küzdenie magát a lépcsőkön; és ha sikerülne is, semmit sem nyerne; az udvarokat kellene végigmérnie; és az udvarok után a második körülzáró palota; és megint lépcsők és udvarok; és megint egy palota; és így tovább évezredekig; és ha végül kiesne a legkülső kapun - de ez soha, soha nem történhet meg -, csak a lakóváros feküdne előtte, a világ közepe, tele halmozottan magasan, tele a lecsójával. Senki sem hatol át ide, még egy halott ember üzenetével sem. - De te csak ülsz az ablakodnál, és álmodozol róluk, amikor eljön az este."

(Franz Kafka)

Előzetes megjegyzés

Az a kérdés, hogy mi a tudat, még mindig megoldatlan. Ez minden, csak nem meglepő, hiszen a lét kérdésére, ami aztán a lét természetének, a tudat lényegének kérdését is magában foglalná, csak töprengéssel, csak a rossz végtelenség kilátásba helyezésével lehet válaszolni. De még ha a problémát a hogyan kérdésre toljuk is át (azaz hogyan működik vagy működteti azt, amit úgy általában tudatosságként értelmezünk?), akkor is rejtett ontológiai implikációkkal kell foglalkoznunk. Nyelvileg nehezen kihegyezhető módon, akkor még mindig van *valami*, *amivel az* elemzésnek foglalkoznia kellene. Csak azt állíthatná továbbra is, hogy nem foglalkozik *azzal*, *hogyan mi*, hogy csak a nyelv szükséges ahhoz, hogy olyan szubjektumot feltételezzünk, amely képes önmagát tárgyként kezelni, olyan tudatot, amely még pusztán fogalomként is őrült önreferencia-problémákat vet fel, mert a mi nyelvünk egyszerűen nem ilyen típusú *szubjektumok* számára készült. Ezért alakult ki egy "kanonikus frazeológia", amely ezt a problémát hivatott kezelni.¹

Ilyen körülmények között (már csak a "tudat" szóról rendelkezésre álló szövegek áttekinthetetlen tömegét tekintve is) a következő kínálkozik

1 | Vö. erről a bájos (máshol is használható) formuláról Schleichert, H., Über die Bedeutung von "Bewußtsein", in: Krämer, S. (szerk.), Bewußtsein. Philosophische Beiträge, Frankfurt a.M. pp1996., 54-65, itt pp. 54.

Szerénység, tudományos értelemben: a legszigorúbb szelektivitás a tudatosság igénybevételével megválaszolendő kérdés tekintetében. A további megfontolások alapjául szolgáló vezérkérdés a következő: Hogyan érvényesül a tudat (bármilyen is legyen az) kommunikációs úton? És - hogy túllépünk ezen a kérdésem, amely talán gyorsan, elvontan megválaszolható - hogyan fejezi ki magát az *egyéni* tudat, hogyan alakítja magát kommunikatív módon?

Mindenekelőtt ez a kiterjesztés az *egyéni* tudatosságra meglepő lehet. Úgy tűnhet, mintha csatlakozni kellene ahhoz az irányzathoz, amely a társadalmi rendszer funkcionális differenciálódásra való átalakulásának következményeként az *egyéniséget*, mint fajunk modern egyedeinek megkülönböztető jegyét részesíti előnyben. Ezt azonban nem lehet így érteni, amikor nyilvánvaló, hogy a tudatos rendszerek nyilvánvalóan csak társadalmilag szolgáltatott jelanyaggal képesek megfigyelni önmagukat, vagyis éppen nem mint individuális egyedeket, hanem mint furcsa általánosságokat, amelyek - de ez is már társadalmilag indukált - legfeljebb az individualitásról tudnak így mesélni, hogy az élet végtelen számú eseménye közül olyan esemény története készül, amely csak egy egyénnel történt meg, mással nem - ez a lehetőség a kora újkori Európában keletkezett (előzményekkel a magas középkorban).²

2 | Lásd csak Weiland, Ch., "Libri di famiglia" und Autobiographie in Italien zwischen Tre- und Cinquecento, Studien zur Entwicklung des Schreibens über sich selbst, Tübingen 1993. még Schulze, W., Vorüberlegungen für die Tagung über "EGO-DOKUMENTE", in: ders. (szerk.), Ego-dokumentumok. Annäherung an den Menschen in der Geschichte, Berlin 1996, Vö17. ferner Fuchs, P., Individualisierung im System, in: Kron, Th. (szerk.), Individualisierung und soziologische Theorie, Opladen 2000a, 69-87. o. Ilyen előzmények már jóval korábban is vannak. Gondolok itt például az enkauszitikus technikával készült múmiaképekre (Kr. u. 3. század), amelyek visszatekintve számunkra erősen individualizálóknak és így szinte hihetetlennek tűnnek. Lásd például Pretzell, L., Mumienbildnisse, in: Westermanns Monatshefte 92/12, 1951/52, p. 15-20. Az európai középkor kultúrkörére vonatkozóan a portré a

Éppen a tudat individualitása vált vitatottá (minden látszat és releváns válasz ellenére), mióta tudjuk, hogy nem lehet kommunikálni anélkül, hogy ne használnánk olyan jeleket, amelyek soha nem lehetnek egyediek, soha nem lehetnek sajátosak, sőt, amelyeknek előfeltétele, hogy egy konkrét személytől való függés nélkül érthetőek legyenek.³ A halál a jelekben lakozik, ahogy Jacques Derridát idézhetnénk. Vagy más szóval: abban a pillanatban, amikor a kommunikációról van szó, szisztematikusan nem számít, hogy mely egyedek (mely egyediségek) "csatornázódnak" a környezetükön keresztül. Aki részt vesz a kommunikációban (és ki tudná ezt elkerülni?), az csakis az általánosság formájában teheti ezt meg, és ha vissza akar térni (kommunikatív kihívásként) önmagához, "szingularitásához", akkor csordultig tele van a szingularizáló kommunikáció hatásával. Az egyéniségét nem tudja elfelejteni, legfeljebb "elmondani" lehet neki - olyan társadalmi körülmények között, amelyek fontosságot tulajdonítanak neki, más körülmények között egyszerűen nem. És ez a "megmondás" egyúttal azt is meghatározza, hogyan kell felszerelkezni ahhoz, hogy az ember egyéniségnek tekintse magát, akár úgy, hogy rámutatunk arra, hogy a finom és finom különbségeket is meg lehet bántalmazni, akár divattal vagy a divat divat elutasításával, akár hallgatással vagy beszéddel - bármilyen eszközzel, de mindig úgy, hogy az ember tudatában legyen az egyéniségének.

Franciaország királya, II. (a Jó) mint az egyik első, ha nem az első individualizáló beszámoló a nem vallási és nem könyvhöz kötött szférában, a párizsi iskola 1360, körül íródott, From the Gagnières Collection 1717, Louvre, R.F. 2490. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy az önleírások a 14-16. század között a kereskedelmi életéről szóló beszámolók kontextusában válnak kézzelfoghatóvá. Vö. Brosziewski, A., Lebensbilanzierung und Moral im autobiographischen Schreiben von Kaufleuten und Unternehmern, in: BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History 8/2, 1995, pp. 170-183.

3 | Vö. Fuchs, P., Die konditionierte Koproduktion von Kommunikation und Bewußtsein, in: Ver-Schiede der Kultur. Aufsätze zur Kippe kultur-anthropologischen Nachdenkens (szerk. a berlini Szabadegyetem Szociológiai Intézetének "menschentypen" munkacsoportja), Marburg 2002a, 150-175. o. (szerk.).

ez a staffage csak társadalmilag működik, azaz általánosan és pontosan, nem pedig sajátosan.⁴

Az egyéni tudat (bármennyire is hajlamosak lennénk az egyéniséget és a tudatot egybefoglalni) eleinte kemény paradoxon egy olyan megfigyelő számára, aki elkötelezetten keresi a tudat egyéniségét a tudatban vagy a tudaton. Az egyéniség legfeljebb az lehet, ami nem tudatos, nem kötődik a jelek használatához, nem kötődik a megkülönböztetés társadalmilag szerzett (soha nem egyéni) reser- voirjának importjához. Olyannak kellene lennie, ami a tudatos/társadalmi világ értelmezhetősége alól kikerül, de mégis (különben nem tudnánk róla semmit) valahogyan kommunikatív módon érvényesül.

Minden ideiglenességgel (mert a következő munka éppen e fogalom körül forog) ezt az ismeretlen *szignatúrának* akarjuk nevezni - egy Jacques Derrida által is használt szó laza (már-már pajkos) átvételével. De az aláírás, ez nem egyszerűen rajz, aláírás, aláírás, ez egyáltalán semmi az *ellenjegyzés* nélkül, az elfogadás kifejezése nélkül, amely önmagában az aláírás helyét foglalja el, amelyet ellenjegyezni kell, és csak akkor lesz aláírás, ha az ellenjegyzés ellenjegyzése, és hozzá akarjuk tenni, hogy tudnunk kell (mert az egyéni tudat paradoxonát *szociológiaiilag* és mozdulatlanul, tehát paralízis nélkül tekintjük), hogy milyen elfogadást szerveznek az aláírások, ha nem egyszerűen a működés mindennapi valóságnütlenségéből.

4 | Lásd a problémáról szóló tanulmányt (Japán) Fuchs, P., Die Umschrift. Zwei kommunikációelméleti tanulmányok, Frankfurt a.M. 1995. Lásd egy kontrasztos eset tárgyalásaként a „Die Schrift bricht nicht das Schweigen - oder doch? Anmerkungen zum Schriftgebrauch der Zisterzienser, in: Buchmalerei der Zisterzienser, Kulturelle Schätze aus sechs Jahrhunderten, katalógus a "Libri Cisterciensium" című kiállításához a rendi múzeum Abtei Kamp, Stuttgart, Zürich 1998a, 35-39. o., Zürich 1998a. 35-39. Vö. továbbá Aertsen, J.A./Speer, A. (szerk.), Individuum und Individualität im Mittelalter (24Miscellanea Mediae- valia kötet), Berlin, New York 1996. Vö. még Fuchs, P., Moderne Identität - im Blick auf das europäische Mittelalter, in: Hahn, A./Willems, H. (szerk.), Identität und Moderne, Frankfurt a.M. 1999a, pp. 273-297.

ning kommunikációról kell beszélni. Nyilvánvaló, hogy amikor elfogadásról beszélünk, az el nem fogadás hatásai közel vannak, a pszichopatológiák széles mezeje és a pszichoterápiák mocsarai. Talán azt mondhatjuk: közel van a nem jelentéktelen kétségbeesés tágas mezeje. Ezért itt a figyelmeztetés, hogy ilyen dolgokról nem lehet ártalmatlanul, azaz: nem egyszerűen beszélni. Az "aláírás" szóval összefüggésben nemcsak a jel, a jelvény és (ami nekem tetszik) az áldás szerepel, hanem a vágás (*secare*) és a bemetszés, a bemetszés, a sérülés is.

A. A társadalmi cím és a személy

Mindennaposnak tűnik, hogy a tudat saját állapota, önvonzereje van, ami indokolja, hogy egy *én-t* hozzunk létre *számára*, hogy úgy kezeljük, mint egy olyan szubjektumot, amelynek saját ereje, saját értelme van. Ha valaki azt állítja, hogy ez nem biztos, például azzal, hogy a tudat csordultig tele van szocialitás-hatásokkal, akkor egyáltalán nem tud másként kapcsolatot tartani önmagával, mint a priori rá vonatkozó jelek alkalmazásával, mindig is léteztek, nem találta ki, így mindig egy a posteriori-ban lakozik - tehát amikor valaki ezt mondja, általában azt az izgatott csodálkozást aratja le, amely olyan provokációkra támad, amelyek csak provokációk, de semmiképpen sem lehetnek komolyan értendőek. Mert mindenki tudja (ebben az önérinkezésben), hogy a dolgok másként vannak, és ez a tudás megtörhetetlennek, megmásíthatatlannak, alapvetőnek tűnik, legalábbis ha az ember az Európából kiinduló gondolati összefüggésekben mozog.

Nos, a tudat önérzetét és önállapotát ebben a műben sem lehet könnyedén vitatni. Ám egy olyan ontológiától, magától értetődőségtől eltekintő elméleti technikát tekintve, mint amilyen magától értetődővé vált a luhmanni származású szociológiai rendszerelméletben, nem az lesz a kérdés, hogy mi a tudat a maga partikularitásában, és hogyan lehetne ezt a partikularitást leírni, hanem az, hogy hogyan, egy olyan

A mentális rendszerben (az észlelési szervezetben) érlelődhet és érvényesülhet az az elképzelés, hogy éppen ez a rendszer egyfajta eredeti tulajdonság, egy különleges és egyedi, egyéni és egyedi világ forrása.

A feltételezés szerint ez a gondolat a különbségek összetett elrendeződésének eredménye, amelyeket itt az első fejezetben (és az ornamentika iránti újbóli elköteleződésben) bonyolultságukban - egyfajta körbejárás, körbesétálás módjára - vizsgálunk meg, amely kezdetben kijelöli azokat a kereteket, amelyekben belül a kérdés és a probléma érthetővé válhat.

A rendszerelmélet kontextusában, amikor valaki a *társadalmi megszólításra* összpontosít, akkor a kommunikáció egy sajátos struktúrájára utal.¹ Nem személyekről vagy személyek megfelelőiről, például szervezetekről van szó, hanem arról a tényről, hogy az elvárásokat egy szerep² vagy egy név irányítja, amelyet említnek, és "elkötelezettek" a szerepek/helyzetek vagy nevek iránt.³ Mivel az elvárás fogalma felülvizsgálatra⁴ szorul, azt is mondhatnánk, hogy az ingerlékenység a szerep vagy a tulajdonnév, a zavarás eseteinek lehetősége révén szerveződik, amely révén világossá válik, hogy mi lett volna elvárható, ha elvárható lett volna.⁵ A társadalmi cím tehát társadalmi

1 | Vö. Fuchs, P., Adressabilität als Grundbegriff der soziologischen Systemtheorie, in: Soziale Systeme 3/1, 1997a, pp. 57-79; az alkalmazáshoz lásd ders, Von Jaunern und Vaganten - Das Inklusions/Exklusions-Schema der A-Sozialität unter frühneuzeitlichen Bedingungen und im Dritten Reich, in: Soziale Systeme 7/2, 2001a, pp. 350-369.

2 | A szerepelmélet (különböző változataiban) minden bizonnyal a címelmélet elméleti előzménye.

3 | Erről a metaforáról lásd Benjamin, W., Goethe's Elective Affinities, in: ders, Gesammelte Schriften (szerk. R. Tiedemann/H. Schweppen-häuser), Frankfurt a.M., 1980, I/1. kötet, 123-201. o., itt 191. o..

4 | Röviden utalva Wittgensteinre, akit itt meg kell említenünk, aligha várjuk el, hogy ne fájjon a fogunk, vagy hogy ne éljünk.

5 | Az ember rajtakapja a nagyszüleit a legerőszakosabb szexualitás aktusán, és csak akkor van oka megjegyezni, hogy erre nem számított,

Csendes", amennyiben struktúra, amennyiben csak az eltérés megfigyelése által válik impozánssá.⁶

A szociális cím legáltalánosabb meghatározása tehát a következő lenne: *Ez a következő sémák sémája, amelyen keresztül a kommunikáció biztosítja magának az irritációk lehetőségét (strukturális értelemben: útmutatással), olyan környezeti egységekhez kapcsolódva, amelyek elvileg megnevezhető mentális vagy társadalmi "ügynökségekként" jelennek meg, amelyek a kommunikáció révén elérhetőek.* Ez tehát egyfajta *metaszabályozás*, amely szabályozza, hogy milyen módon foglalkoznak (vagy nem foglalkoznak) ezekkel az ügynökségekkel, milyen módon *vonják be* vagy *zárják ki* őket a társadalmi rendszerek szintjén.⁷ Egy régebbi kifejezéssel élve: A cím nem csak a megrendelés előfeltétele, hanem a részvételtől/kizárásról, a részvételnél is dönt.

és bárhogy is érezze mindezt a fogó psziché, társadalmilag csak néhány séma marad: például a szemérmes felháborodás, vagy a saját észlelés és az észlelés, hogy észlelték, hogy észlelték, tapintatosan figyelmen kívül hagyása.

6 | Az, hogy kommunikációs struktúrákról van szó, abból is világossá válik, hogy a név mint rögzítő tényező nem valaminek a tulajdonsága. Az emberi lény egyetlen atomjának sincs neve, ahogy neki magának sincs. Nomen est omen, ahogy a mondás tartja, nem pedig: Nomen est homo. És mint köztudott: a nevek füst és tükör. Visszatérek az eltérés szempontjára.

7 | E különbségtételről lásd Luhmann, N., Inklusion und Exklusion, in: ders., Soziologische Aufklärung 6. Die Soziologie und der Mensch, Opladen 1995a, pp. 237-264; Stichweh, R., Inklusion in Funktionssysteme der modernen Gesellschaft, in: Mayntz, R. et al. (szerk.), Differenzierung und Verselbständigung. Zur Entwicklung gesellschaftlicher Teilsysteme, New York, Frankfurt a.M. pp1988., 261-293; Fuchs, P./Buhrow, D./Krüger, M., Die Widerständigkeit der Behinderten. Zu Problemen der Inklusion/Exklusion von Behinderten in der ehemaligen DDR, in: Fuchs, P./Göbel, A. (szerk.), Der Mensch - Das Medium der Gesellschaft, Frankfurt a.M. 1994, pp. 239-263; Fuchs, P./Schneider, D., Das Hauptmann-von-Köpenick-Syndrom. Überlegungen zur Zukunft funktionaler Differenzierung, in: Soziale Systeme 1/2, 1995, Vö. még Lehmann, M., Inklúzió. Megfigyelések egy társadalmi formáról a vallás és az egyház példáján, Frankfurt a.M. 2002. Visszatérek azonban ehhez a rendszerhez, módosítva azt.

részvételt vagy methexiszt. A megszólíthatóság tehát rendkívül robbanásveszélyes, úgymond létfontosságú kérdés.⁸

A kérdés persze az, hogy hogyan képzeljük el egy ilyen fontos kommunikációs struktúra kicsapódásának módját.

1. A címképzés alapvető mechanizmusa

Feltételezzük, hogy a rendszerelmélet (az itt képviselt típus) a kommunikációt autopoietikus folyamatként értelmezi, amennyiben a környezeti zajok (beszéd, írás, csend, éneklés, tánc stb.) szüntelen termelését használja arra, hogy sajátos egységeket hozzon létre és reprodukáljon, amelyek három szelekció szintéziseként figyelhetők meg: az információ, a kommunikáció és a megértés. Ezeknek az összetevőknek az egysége egy *előállított* egység, amennyiben nem a világ eseménykészletéből származik, soha nem valami előzetes, amihez a társadalmi rendszereknek csak hozzá kell férniük, hanem a legpontosabb értelemben: időbelileg végrehajtott termelés. Csak akkor jön létre a kommunikáció, ha egy közlemény az információ és a kommunikáció kapcsolataként korábbi eseményeket vesz fel, és maga is ilyen módon vesz fel további közléseket, csak akkor jön létre a kommunikáció. Nem egyes számú eseményekből áll, nem egyes számban létezik (és ezért nem is többes számban), egy olyan időtől függ, amelyet saját felépítése során folyamatosan elhalasztanak.⁹ És éppen ezért nem *te* vagy, nem egy szubjektum, amely tesz *valamit*, nem egy tárgy, amelyen valami történik.

8 | Ezek szokatlan kifejezések a rendszerelméletben, de a munka során világosabbá válik, hogy újrafogalmazhatók.

9 | Vö. bővebben Fuchs, P., Die Metapher des Systems. Studie zur allgemein leitenden Frage, wie sich der Tanz vom Tänzer unterscheiden lassen, Weilerswist 2001b; lásd még (nagyon csekély bevezető jelleggel) ders, Das Weltbildhaus und die Siebenachen der Moderne. Sozialphilosophische Vorlesungen, Konstanz 2001c.

válhat. Sem a szubjektum/tárgy karteziánus kettősség, sem a szubjektum/prédikátum/tárgy-orientált nyelv használata nem megfelelő eszköz a kommunikatív autopoiesis leírására.

Ezért leegyszerűsítés, ha az információ, a kommunikáció és a megértés három szelekcióját elkülönítjük a kommunikáció autopoiesisének időbeli glissandijától.¹⁰ Az információ az, amit a kommunikációban (önmagát is beleértve) a világra való utalásként, *kommunikabilitásként* kezelünk, mint azt, ami a beszéd, az írás tárgya, amiről van mit hallani, olvasni, oly módon, hogy ebben a külső utalásban (klasszikusan: tematikusság, intratinalitás) különbségek tárulnak fel, amelyek a *kijelölés* céljából különbségként megkülönböztetnek, pontosabban: megkülönböztetések formájába kerülnek át.¹¹ Az információ a különbségek *világkülönbségként való* felemelésével formálódik, amelyeket a kommunikációban belsőleg használnak fel a megfigyelés céljaira, és így mindig szelektívek.

A kommunikáció összetevője e különbségek felvállalásának szakaszai. A kommunikáció önreferenciáját jelöli, ez a kommunikáció "externalizációja", kimondása, kimondatlansága, az ekstasis, amelyen keresztül a világ különbözőségeiről szóló hírek kommunikatív hírekké válnak. Visszaülve a tudattal kapcsolatos freudi megfogalmazásra: A kommunikáció annak a felületnek a vetülete, amelyen a kommunikáció megfigyelheti önmagát, és amelyen mások láthatják.

re megfigyelhetővé válik, hogy a kommunikáció játssza a Man játékát.¹²

ha fontosnak tartjuk, beszélhetnénk egyfajta megtestesülésről, térbeliségről, amely által a kommunikáció számára elsősorban az válik lehetővé, hogy az általa láncolt eseményeket időbeli pontokhoz rögzítse.

10 | Az egyszerűsítéshez való jog abból a tényből ered, hogy maga a kommunikáció is egyszerűsítésként éli meg a világot. Erre még visszatérek.

11 | Ha nem hangzana olyan szörnyen, azt mondanám: ez *megkülönböztet* és nem egyszerűen megkülönböztet.

12 | Vö. Fuchs, P., *Das Unbewußte in Psychoanalyse und Systemtheorie. Die Herrschaft der Verlautbarung und die Erreichbarkeit des Bewußtseins*, Frankfurt a.M. 1998b.

A megértés végül annak meghatározása, ami differenciáltan kommunikációként, információként jött létre, egy kiegészítő esemény, egy olyan kapcsolat révén, amely - mintegy visszamenőlegesen, és maga is további eseményekhez kapcsolódva, amelyek ugyanezt a visszaható hatást fejtik ki - az információ és a kommunikáció közötti különbségtétel keretein belül, amelyet ez a teljesítmény áthidal. Ez pontosan az autopoietikus katenáció, a kapcsolat felirata, amely ezt a megkülönböztetést használja, amennyiben további kapcsolatok következnek, amelyek ugyanezt teszik. Ebből az is következik, hogy a társadalmi megértés funkciója (mint a kommunikatív triász egyik összetevője), mint minden megértés, az önreferenciát és a másságreferenciát elkülöníti és egyszerre kombinálja, de nem azonos egy szöveg megértésével, egyfajta operatív hermeneutikával, amelyben a tudatok többé-kevésbé kidolgozott értelmezéseket végeznek, majd(!) a kommunikációba táplálják azokat.¹³ A társadalmi megszólítás elméletének döntő kiindulópontja a kommunikáció kiválasztása. Enélkül a kommunikáció önmagában nem is lenne megfigyelhető. Itt is igaz, hogy a közlések nem világtényként hevernek. Senki sem tud semmit sem közölni, ha pontosan vesszük a feltételeket. Mert amit valaki beszél, ír, kiabál vagy mutat, az csak akkor a kommunikáció egy pillanata, ha mindezt a kommunikáció veszi fel, és kommunikációként figyeli meg, és még akkor sem lenne kommunikáció, ha valaki hallaná vagy olvasná, ami történik - és nem történt semmi más, mint hallás, olvasás, pszichikai regisztrálás. Mert akkor a tudat csak utasítást kap valamiről, és képes - önmaga érintettségében, saját rezonanciájának¹⁴ körzetében - regisztrálni azt, amit hall, amit olvas.

13 | A "Kommunikáció és cselekvés" című fejezet a Luhmann, N., Social Systems. Grundriß einer allgemeinen Theorie, Frankfurt a.M. 1984, - különösen a 196ff. oldalon - félreértésekre adott okot, amennyiben a nem szociológusok (talán néhány szociológus is) az alter/ego séma formális (analitikus) szerkezetét reifikálják. De világossá kell tenni, hogy senki sem alter vagy ego.

14 | A saját rezonanciamilíriumunkban megfogalmazhatjuk Jean Clammal, aki ezt a kifejezést használta az egyik Meddewader szemináriumomon.

De a kommunikáció éppen ez nem az. Beszélni, írni, kiabálni, mutogatni, mindez *zaj*, zaj, amelyet a kommunikációnak kell formába öntenie a kommunikáció érdekében, mindenekelőtt a kommunikáció formájába.

Ezt a formát az *inkluzív kizárás* jellemzi.¹⁵ A közlés nem az az információ, amely ahhoz képest jelenik meg, amit kijelentésként valami külső dologként, a világ különbözőségeiről szóló hírként veszünk fel, amely az érzékszervi rendszerekben megkülönböztethető különbségeket tesz. Mindazonáltal az információt "meg kell fogni" és "megragadhatónak" kell lennie, például a nyelv, az írás vagy a kép médiumában.¹⁶ Ezen a felfogáson túl eszmeként nem létezik, és mégis úgy kell kezelni, mintha a közléstől elválasztható valami lenne, amely elválasztás csak további közlésekben valósulhatna meg, amelyek (ismét érthető módon) az információból következnek, mintha valami leválasztott dolog lenne. Niklas Luhmann egy "második formáról" beszél, egy olyan kódolásról, amely egy "operatív egységesítésnek" van alávetve.¹⁷ Beszélhetnénk (és talán pontosabban) egy olyan egység operatív dualizációjáról is, amely csak operatíván adott.

Akárhogy is van, a kommunikáció formája csak "önmegkülönböztetésként" jön létre, mint *egy olyan* esemény előállítása, amely kommunikáció, és mint kommunikáció, amely a kommunikáció és az információ közötti különbségtétel egységét jelöli. Ezt *operatív egybeesésnek* nevezhetjük, és ha fontosnak tartjuk, láthatjuk, hogy a kommunikáció itt folyamatosan egységet és éppen ennek az egységnek a *körisméjét* hozza létre egyidejűleg. Az itt megnyíló (plato- niai-hegeliánus) szakadékokról lemondva azonban elégséges, ha

- úgymond klasszikus módon megfogalmazva -, hogy a kommunikáció úgy ötvözi az önreferenciát és a külső referenciát (információt), hogy azok a kapcsolat révén kiindulópontként jelennek meg, ahol inkább a

¹⁵ | Luhmann op. cit1984., 197.

¹⁶ | Ez lehetővé teszi számunkra, hogy Luhmannal együtt azt mondjuk, hogy "a kommunikatív beszédben [...] minden kifejezés jelként [működik]". Luhmann 1984, op. cit., 202. o.

¹⁷ | Luhmann op. cit1984., 197.

A kérdés az, hogy a kommunikáció folytatása az önreferenciális vagy inkább a másságreferenciális szempont alapján történt-e.¹⁸

Ha belemegyünk a kommunikáció és az információ (amelynek egysége, mint mondtam, a kommunikáció) megkülönböztetésébe, és felvesszük a saját egységétől megkülönböztetett kommunikációt, az információ kizárásának szükségessége mellett egy másik formai elem is benyomul, nevezetesen az, hogy a kommunikáció minden kiválasztásában egy *kommunikátor* határozódik meg, hogy a kommunikáció így ismét megkülönbözteti magát: kommunikációban és kommunikátorban. Vagy (közvetlenül Luhmann-nal megfogalmazva): hogy a kommunikáció szelekciójában a kommunikáció cselekvésként "jelöli ki magát", amennyiben a kommunikációt cselekvésként (kommunikációs cselekvésként) dolgozza fel. Ebben az attribúcióban a *sub-iectum* vagy a *hypokeimenon* "emelkedik ki", az, ami alul van, az *arché*. Ez azonban nem mint lét és lényeg, hanem mint a különbség kommunikatív feltételezése alakul ki.

Az *arché* (itt: az egy, az egy vagy a kommunikáció révén cselekvő) mint valami, ami a kommunikáció **és** önmaga alapját képezi, vagy - az itt releváns nyelven - mint egy öndifferenciát feldolgozó rendszer mutatkozik meg, amennyiben egyfelől a kommunikáció alapozza meg, másfelől vannak "önérzetének" pillanatai, a hozzáférhetetlenség pillanatai, saját szabadságfokai és kiszámíthatatlansága, egyszóval: amennyiben a kommunikáció számára kontingenciát jelent. A kommunikáció csak úgy lehetséges, ez lenne a másik kifejezés rá, hogy nem saját irritációs lehetőségeket (idegen önreferenciát) vetít környezetébe, olyan rendszereket, amelyek képesek sokféleséget produkálni, meglepőek és képesek meglepetést okozni. A kommunikációban ezek a rendszerek a mikrodiverzitás importjának konstrukciói (és fordítva, ha figyelmet fordítunk a feltételes koprodukcóra).¹⁹

18 | Vö. bővebben Fuchs, P., *Moderne Kommunikation. Zur Theorie des operativen Displacements*, Frankfurt a.M. 1993.

19 | Vö. Luhmann, N., *Selbstorganisation und Mikrodiversität. Zur Wissenssoziologie des neuzeitlichen Individualismus*, in: *Soziale Systeme* 3/1, 1997b, pp. 23-32. Alapszöveggként: Mai, St.N./Raybaut, A., *Microdiversity and Macro-Order. Toward a Self-Organisation Approach*, in: *Revue Internationale de*

"Ahhoz, hogy megfigyelhető legyen, vagy képes legyen megfigyelni önmagát, egy kommunikációs rendszernek [...] cselekvérendszerként kell megjelennie" - mondja ennek megfelelően Niklas Luhmann.²⁰ A "zászlók kihelyezésének" metaforája pontos. A "zászlózás" nem információ, nem megértés, hanem a kommunikáció, a közlés egy kvázi-anyagi aspektusának metaforája, amely mentén maga a kommunikáció mint cselekvések rendszere szűkül, noha nem cselekvések rendszere.²¹ Ugyanakkor a "kihangsúlyozás" nem gondolható "kihangsúlyozás" nélkül, olyan rendszerek feltételezése nélkül, amelyek másként (azaz irritálóan) viselkednek, a várttól eltérő jeleket adnak, és csak emiatt értelmezhetők *informátorként*. Ebből a szempontból a kommunikációs rendszerek olyan "szubjektumokat" hoznak létre, amelyek nyilvánvalóan nem szubjektumként jelennek meg a társadalmi rendszerek környezetében, és kimerülnek abban, hogy a cselekvés sajátos forrásai legyenek.

Elég, ha itt azt mondjuk, hogy a *társadalmi megszólítás* struktúrájának generatív mechanizmusa éppen ebben a (kommunikáció szempontjából látszólag elkerülhetetlen) kommunikatív cselekvésnek való tulajdonításban és az ezzel kapcsolatos, a kommunikatív szereplőkre való átruházott számításban rejlik. A kommunikáció nem kerülheti meg ezt a konstrukciót, és e tekintetben ez a mechanizmus evolúcióra hajlamos; e tekintetben a társadalmi megszólítás módja Japánban más, mint Közép-Európában, Indiában más, mint Winsen an der Luhe-ban, a Kr. e. harmadik évezred Egyiptomában más, mint a modern kor 2002-es Izraelében. És: bármi legyen is a tudat, a cím, amelynek "démoni" megfelelőjét képviseli, szociológiailag feldolgozható.

Systemique 10, 1996, pp. 223-239. Továbbá Fuchs, P., Autopoiesis, Microdiversity, Interaction, in: Jahraus, O./Ort, N. (szerk.), Consciousness - Communication.

– Jelek. Luhmann rendszerelmélete és Peircesch jelelmélete közötti kölcsönhatások, Tübingen 2001d, pp. 49-69.

20 | Luhmann op. cit. 1984., 226.

21 | Csak ez indokolja a tanulmányok gyűjtött ezen szempont szerint: Gumbrecht, H.U./Pfeiffer, K.L. (szerk.), Materialität der Kommunikation, Frankfurt a.M. 1988.

2. Befogadás/kizárás - egy elméleti manőver

A kiemelkedő séma *inklúzió/exklúzió* erre a "mechanikára", erre a generatív mechanizmusra utal. Amikor egyáltalán szó van címképzésről (amikor a címképzés társadalmilag előállított), akkor ez a séma *mint séma* (azaz a megkülönböztetés mindkét oldalával) érintett.²² A megszólítás, mondhatni, annak a ténynek a kifejezése, hogy bizonyos közlések valakire vonatkoznak, és *ezért* más közlések nagy része nem rá vonatkozik. *A társadalmi megszólítás mindig szelektív*. Nincs minden cím, nincs teljes befogadás, nincs teljes kizárás.²³ Ha azonban a felvétel/kizárás (szelektív címképzés) során csak ezt tartanánk szem előtt, a rendszer triviálissá válna.

Valójában azonban egy sokkal tágabb kontextusban áll, nevezetesen a *vinculum sociale*, a társadalmi kötelék koncepcionális mezején belül.

a *közösség*, a szolidaritás, az integráció, a részvétel.²⁴

A A megkülönböztetés morális módon működik, amennyiben úgy kezeljük, mint a preferenciális érték (befogadás) és a negatív érték (kizárás) megkülönböztetését, bár sem a befogadás, sem a kizárás nem egymástól elszigetelten történik²⁵. Minden befogadás (azaz a társadalmi címen keresztüli kommunikáció irányítása) magában hordozza a kizárást, mint ellenpéldát, legyen az árnyékként, üres formaként, vagy legyen az explicit, mint egy olyan szervezetbe való befogadás esetében, amely tiltja a konkrét más befogadásokat. A cölibátus meggyőző példa lenne erre. Mindazonáltal (a funkcionális differenciálás égisze alatt) a befogadást pozitívumként, a kizárást negatívumként értékelik.

Az ember távolságot nyer ettől a moralista kezeléstől.

22 | Vö. még egyszer Fuchs 1998b, op. cit. További megfontolásokért lásd Luhmann 1995a, op. cit.

23 | És emlékeztetőül: az emberek soha nem részei a társadalmi rendszereknek, nem címek, és ezért nem lehet őket sem bevonni, sem kizárni.

24 | Lásd például Parsons, T., Commentary on Clark, in: Effrat, A. (szerk.), Perspectives in Political Sociology, Indianapolis o.J., pp. 299-.308.

25 | Ez megmagyarázza, hogy a rendszer miért keltett olyan sok erkölcsi szelet a társadalmi rendszerelméletben való bevezetése óta.

különbséget azáltal, hogy (Niklas Luhmannhoz hasonlóan) úgy határozzuk meg, hogy a befogadás/kizárás az a mód, ahogyan *az emberek* kommunikatív módon kijelölik, hogyan válnak (kissé más terminológiával) személyként relevánssá a kommunikáció számára.²⁶ A *relevancia* szó annyiban átfedésben van a sémával, hogy a kizárás (mint más kontextusokban a befogadás) nem törli el a relevanciát, hanem csak eltolja azt. Valaki, akinek a testét börtönbe viszik elzárásra, még mindig releváns cím: a börtön, a hozzátartozók, az adóhatóság stb. számára. Nem tűnik el egy

Kizáró lyuk".²⁷ És a hajléktalan Hinz és Kunz sem nem címnélküliek, hanem csak, mint mondhatnánk a mélység igénye nélkül, sok tekintetben *elszegényedtek a relevancia vagy a kapcsolat szempontjából*, de nem: mindenben.

Tehát egy dolog, hogyan jönnek létre a címek (amelyek például egy hivatal által jóváhagyott névvel jelölik ki a gyermeket, akinek a gyermek aztán egy olyan címet képvisel, amely különbözik attól, ami a szülők számára), és egy másik dolog, hogyan jelöli ki a befogadás/kizárás az emberek kommunikációs relevanciájának sajátos aspektusát. Feltűnő (az elméletet ismerők számára), hogy Luhmann ebben a szövegben az "ember" tömör kifejezést használja, csak kissé enyhítve a "per- son" kifejezéssel, amelyet egyébként és jó okokból igyekszik elkerülni.

A befogadás/kizárás, ha e megfontolások alapján indulunk ki, nem egy olyan általános séma, amely a címképzés motorjaként minden címezhető rendszerre (pl. szervezetekre, vállalatokra, vállalatokra, vállalatokra, vállalatokra) vonatkozik.

26 | Luhmann 1995a, op. cit. 241.

27 | Egy cím eltűnése nagyobb valószínűséggel akkor fordul elő, ha a sírkövek olvashatatlaná válnak, vagy (ahogy azt nemrég tapasztaltam) más nevek számára követelik vissza. Az ősi, írás nélküli kultúrákban az ember dönthetett úgy is, hogy elfelejti a címeket, ha a nevet nem említi. De még mindig Egyiptomban példaként említhetnénk az Akhenaten nevének eltörlésére tett kísérletet. Hamburg-Ohlsdorfban van egy lejtő az ottani nekropoliszban, ahol névtelen urnasírok vannak, gyakorlatilag egy óriási gyeppel, amelyen nem szabad járni. Virágot csak a szélén lehet elhelyezni - senki számára.

intézmények, intézmények, jogi személyek, családok stb.).²⁸⁾, de ez egy olyan speciális séma, amelyet általánosan gyakorolnak, de a kommunikációban relevánsnak jelölt "emberek" jelölésének mindenütt jelenlévő speciális esetére van fenntartva. Ez ismét egy *inkluzív kizárást* jelent, vagyis azt, hogy a kommunikációban semmi emberi, szomatikus vagy pszichés nem történik (a környezettel²⁹ való közvetlen kapcsolat értelmében), hanem mindez referálható, tematizálható, irányítható, mint a releváns környezetnek a kommunikációban lévő rendszer által történő felépítésének mozzanata. Ennek egyértelmű bizonyítéka, hogy a kommunikációnak nincs szeme, hogy lásson, nincs füle, hogy halljon, hanem a látottakról, hallottakról szóló üzeneteket dolgozza fel (ami önmagában a neuronális rendszer externalizációs teljesítményét jelenti) - önmagában, teljes op- ratív alteritásban.

Ha erre más kifejezést keresünk, akkor beszélhetünk a rendszer/környezet megkülönböztetésnek a rendszer oldalára való *visszavezetéséről*. Az inklúzió/exklúzió megkülönbözteti a társadalmi rendszerek releváns (mondjuk: pszichoszomatikus) környezetét *a* társadalmi rendszerekben. A séma nem a rendszer/környezet különbséget jelöli, úgymond, *önmagában* (különben az emberek ismét kommunikálnának, társadalmi rendszerek részévé válnának), hanem ennek a különbségnek a másolatát *a* rendszerben, egy olyan másolatot, amelynek - elég trükkös módon - nincs a rendszeren kívüli eredete, nincs külső forrása, nincs eredeti, amit megismételne.³⁰ Az *arché* ismét kudarcot vall, a külső (az emberek) ismét egy olyan *imago* rendszer-intim koholmánya, amely nem kapcsolódik semmilyen hozzáférhető külsőséghez semmilyen folytonos szálon.

Ez megerősíti, hogy a befogadás/kirekesztés nem

28 | Ez nem jelenti azt, hogy az ilyen típusú rendszerek vagy társadalmi formációk nem vesznek részt a befogadási/kirekesztési folyamatokban. Ezek a nem címezhető rendszerek is, mint például a társadalom vagy a funkcionális rendszerek. Ez alatt azt kell érteni, hogy mindig emberekről (személyekről) van szó, amikor ezek a folyamatok lezajlanak.

29 | Ha azt mondod: "Te remegsz ...!", akkor nyilvánvalóan nem remegsz: a kommunikáció.

30 | Ezért egyetlen rendszerre sem lehet támaszkodni.

az emberek befogadása/kizárása. A dolgok nem olyan egyszerűek, hogy bevont vagy kizárt emberekről beszélhetnénk, már csak azért sem, mert ez az elmélet a különbségekkel foglalkozik, nem pedig az örökségi viszonyokkal. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a társadalmi megszólítás (e *társadalmi* struktúra) emberhez kötődő jelölése nincs hatással a megszólítás ellen-tartalmára (klasszikusan: a valódi emberekre), hanem csak azt, hogy az emberek, akiket a megszólításnak ez az aspektusa érint, maguk nem "rendelkeznek" olyan megszólítással, amellyel csak a kommunikáció "rendelkezik", amely a prospektust, a táncparkettet tervezi, amelyhez a pszichikai rendszerek alkalmazkodnak.³¹

Ha szem előtt tartjuk, hogy a befogadás/kizárás olyan kommunikációs mechanizmust jelöl, amelynek semmi sem felel meg a kommunikáción kívül, de ez nem jelenti azt, hogy nincsenek következményei a környezetre nézve, amelynek relevanciáját éppen a séma dolgozza ki (az emberekre vonatkozó jelölések elosztásán keresztül), akkor egy elméleti tisztázó manővert hajthatunk végre, nevezetesen: A séma mindig csak *aktuálisan* működik, vagy: Feltételezi az aktuálisan együtttermelt környezetet, vagy - a legtömörebben fogalmazva - *csak akkor működik, ha (együtt)élő, relevanciamegjelölésekkel befolyásolható emberekről lehet feltételezni.*

Ez elsősorban *koncepcionális* döntés.³² Ez azt jelenti, hogy fenntartják, hogy a befogadás/kizárás a társadalmi címképzés kontextusában áll, de a döntés után már nem lehet megfogalmazni, hogy egy elhunyt személy (pl. Platón), akire még mindig lehet hivatkozni, mint a társadalmi cím megfelelőjére, befogadási vagy kizárási folyamatok tárgya. Ezért nem lenne értelme azt állítani, hogy Platón a gimnáziumi környezetben bevonták, az alsó tagozatos középiskolákban pedig kirekesztették, ha a befogadást vagy a kirekesztést vizsgálánk.

31 | Ez csak egy másik megfogalmazása a szocializáció és a szocializáció általánosabb megfogalmazásainak. Világosnak kell lennie, hogy mindebben a kondicionált koprodukcióna gondolok.

32 | Más szóval, egy tesztre váró, esetlegesen felmerülő lehetőség megnyitása. vonatkozik.

kirekesztés/kizárás a pszichológiai és társadalmi rendszerek jelenlegi (csak így lehetséges) koprodukcójához.

Ennek az elméleti diszpozíciónak a joga abból fakad, hogy Niklas Luhmann a befogadást/kizárást határozza meg formaként, "amelynek belseje (befogadása) a személyek társadalmi megfontolásának lehetőségeként van kijelölve, és amelynek külseje jelöletlen marad".³³ Világossá válik, hogy a személyek "identitásjelzőként" funkcionálnak (azaz a kommunikációs folyamatba bevonódnak), és nem szabad összekeverni őket a tényszerű környezeti folyamatokkal.³⁴ De: "Itt [...] az *átjárhatóságról van* szó, a rendkívül összetett, részleteiben nem ellenőrizhető (*ugyanakkor aktuális*) környezeti folyamatokra való általános utalás értelmében".³⁵ Az interpenetráció egyértelműen olyan kifejezés, amely feltételezi az egyidejűséget és az aktualitást. Máskülönb lehetetlen lenne megmagyarázni, hogy mit jelent a befogadás területeiről szóló beszéd, ahol "az emberek személynek számítanak", és a kirekesztés területeiről, ahol "úgy tűnik, hogy ez szinte csak a testükön múlik".³⁶

Ez a döntés (vagy intencionalizálás) azonban nem követeli meg, hogy a sémát *csak a* jelenleg élő emberekre alkalmazzuk, hanem csak a befogadás és kizárás módozatait elemezzük az adott vizsgált időszakban az *akkor* élő emberekre vonatkoztatva, vagy (amikor a jövőre vonatkozik), hogy spekulatív módon tárgyaljuk a jövőben élő emberek társ jelenlétét. Lehetséges tehát a korábbi pszichoszomatikus megfelelőjüktől emancipált, történelmileg fennmaradó vagy evolúciós nyomás alatt változó³⁷ címkézési mintákat feltárni, de a befogadási/kirekesztési minták mindenkorai installációját csak az általuk érintett emberek múltbeli, jelenlegi és jövőbeli együttlétének figyelembevételével lehet tisztázni.³⁸

33 | Luhmann, N., Die Gesellschaft der Gesellschaft, kötet2, Frankfurt a.M. 1997a, 2. kötet, 620f. o.

34 | Ibid, p. fn620, 42.

35 | Ibid, kiemelés - P.F.

36 | Ibid., 632/633. o.

37 | Lásd erről szóló tanulmányként Fuchs 2001a, op. cit.

38 | Anélkül, hogy ezeket az elméleti háttereket figyelembe tudnánk venni,

A megszólítás sémája (pl. az aszociális séma) történelmileg és evolúciósan készen áll arra, hogy újra és újra (módosításokkal) felhasználható legyen az aktuális kommunikáció irányítására; a befogadás/kizárás arra utalna, hogy a séma evolúciósan "eljátszott" ágai csak bizonyos embereket érintenek bizonyos időpontokban (pontosan: koprézisben). Luhmann szerint az elvárás-komplementer cselekvés a személyek konstrukcióival (ezekkel az identitásjelzőkkel), vagyis azzal is, ahogyan az egyének "otthon érezhetik magukat [...]", ami csak a pillanatban érthető meg.³⁹

Kissé másképpen fogalmazva: A befogadás/kizárás sémája a megfigyelő számára a *szinkronitás* egy szintjének a társadalmi megszólítással kapcsolatos telepítése.⁴⁰ Ebben a perspektívában a kovariáció, a koprézis, a strukturális összekapcsolódás és a feltételes koprodukciónak mindig szerepel. Többek között ez az egyik oka azoknak a jelentős nyelvi problémáknak, amelyek akkor merülnek fel, amikor egyrészt a séma újbóli belépési formáját tekintjük (amelynek nincs külső forrása, nincs archéja, nincs a kommunikáción kívüli ősi dolog), másrészt fel kell ismernünk, hogy nem beszélhetünk a sémáról anélkül, hogy figyelembe vennénk a testekhez kötött pszichikus rendszerek mindig aktuális társjelenlétét. A reprezentáció e nyelvi problémájának egyik kapcsolódó oka, hogy mind a befogadás/kizárás, mind a rendszer/környezet, bár csak re-entry formájú különbséggént képzelhetők el (azaz nincs létük, nem illeszkednek semmilyen ontológiai sémába), a térnek egy alig okkult metaforikájának áldozatává váltak, amely úgy működik, mint egy beépített metonímiatendencia, mint a jelentés felcserélésére és eltolására való hajlam, amely mintegy lehetetlenné teszi a különbségről való gondolkodást.

a szerep/helyzet különbözősége mégis egy olyan séma lenne, amely hálás e körülménynek, és mi csak ennek a sémának az *iratlan keresztjét* íránk le reflexióinkkal.

39 | Luhmann 1997a, op. cit., 621. o. (kissé ironikus felhanggal, tekintettel az ilyen megfogalmazásokban visszhangzó [szociális] romantikára).

40 | Egy teológiailag befolyásoltabb terminológiában a *mediatio* szó lenne a közelben - Hegellel a sarkon, hogy úgy mondjam. Vö. mindenesetre Lehmann, M., Die Form "Inklusion", Ms. Halle 2000.

A művész munkája olyan mű, amely folyamatosan "érthetőséggé", a másság differenciáltságát elfedő megtestesülésekké olvad össze.⁴¹

Ez a nyelvi probléma a további tanácskozások során sem fog minket elhagyni.

3. A személy alakja

A befogadás/kizárás sémája - tehát a döntés - a címkézés kommunikatíván működő mechanizmusa, amennyiben (együtt)élő emberekre utaló identitásjelzőkkel van dolgunk. Ez a hivatkozás a *személy* formája.⁴² Mint forma, a megfigyeléseket irányítja, mégpedig "a *viselkedési lehetőségek egyénileg tulajdonított korlátozásaként*".⁴³ A személyek tehát nem rendszerek, nem tárgyak vagy akár alanyok, hanem kommunikatíván hatékony struktúrák, amelyek behatárolják (megjelölik), hogy a (halandó) emberek mely viselkedése megfelelő, elvárható, összekapcsolható, és mely viselkedést érzékelik meglepőnek, és azt kell megjelölni (azaz beépíteni a "személy" struktúrába).⁴⁴ A személy egy olyan kommunikációs séma, amely lehetővé teszi az irritációt, amely, ha úgy tetszik, a deviancia esetében válik felismerhetővé: Valaki nem viselkedik kongruens módon az egyénileg neki tulajdonított korlátozott viselkedési lehetőségekkel, és csak ezután kell elvégezni a konzisztencia-ellenőrzést, amely kiterjeszti a korábbi attribúció mintáját. Ezért lehet, hogy

41 | Ez negatívan van megfogalmazva, de nem árt figyelni arra, hogy a "meglehetősen francia ízű elméletben" az önreferenciaproblémákat is térbeli kontextusokra (úgymond megoldásokként) utalják. Vö. Baecker, D., *Wozu Systeme?*, Berlin 2002, 75. o.

42 | Vö. erről (és az alábbiakban a lényegi érvelésről) Luhmann, N., *Die Form "Person"*, in: ders., *Soziologische Aufklärung 6. Die Soziologie und der Mensch*, Opladen 1995b, 142-154. o. Vö.

43 | *Ibid.*, p. Kiemelés 148, az eredetiben.

44 | És (ezért a halandóságra való utalás): az attribúciós minta eltűnik a kommunikációból, amikor az általa individualizált ellen-tartalom (egy emberi lény) elmúlik.

kiderül, hogy egy jól nevelt személy gyermekpornográfiában lakmározik - és ez okot ad arra, hogy a tiszteletlenséget beépítsék az illető mintájába, amit - magától értetődően - nem lehet beépíteni egy személybe.

A személy mint forma megkülönbözteti a "személyt" (mint egyéni tulajdonított viselkedési korlátozást) a "személytelenségtől" (mint mindannak kizárását, ami nem szerepel az egyéni tulajdonításban, de szerepelhetne).⁴⁵ A "személytelen" tehát nem a világ, a pusztá maradék, hanem egy meghatározatlanság, amelyet az jelöl, ami *pontosan* ki van zárva, ami nélkül a korlátozás nem lenne korlátozás.⁴⁶ Ez a megkülönböztetés (különben nem lenne forma) tehát különbözik mindattól, ami soha nem lehet a viselkedési lehetőségek attribúciójának tárgya, a lónyávoágástól, a meszes teáskannától, a szájhuroktól.⁴⁷

A személy, ha ezt vesszük alapul, a megfigyelés egy sajátos formája, amely a "kettős kontingencia körkörös kényszerhelyzetének" problémájára válaszol.⁴⁸ Ez a kényszerhelyzet azért jön létre, mert a kommunikáció kiválasztása olyan kommunikátorokat konstruál, akik önreferenciálisak, bizonyos értelemben "démonikusak", vagyis akik a kívánatostól eltérő módon is cselekedhetnek. A kettős esetlegesség kifejezés egy társadalmilag előidézett veszélyre utal, amely a kommunikációban való részvételt mindig kockázatosá és ugyanakkor szükségessé teszi, egy olyan veszélyre és kockázatra, amely katalizáló hatással bír, és a kettős esetlegesség által folyamatosan újraélesztett bizonytalanság, röviden: az általa létrehozott komplexitás csökkentéseként rendszerek kialakítására kényszerít. Az emberek ennek a csökkentésnek, a deviáns viselkedésen keresztüli lehetséges irritációra való tekintettel a korlátozás szükségességének a kifejeződései. A szemináriumok lehetővé teszik

45 | Luhmann 1995b, op. cit., p. 148f.

46 | Ebben a tekintetben Luhmann példái a "kötésnél a varrás feloldásáról" vagy a "biliárdnál a lyuk feloldásáról" (ibid.) rendkívül pontosak.

47 | Persze, az is hozzátartozhat a személyhez (ehhez a mintához), hogy valaki jól tud lónyávoágást utánozni, arról ismert, hogy nem vízkömentesíti a teáskannáit, vagy szájkosárral bántalmazza a kutyáit.

48 | Luhmann 1995b, op. cit. 149.

Ez aligha lehetséges (kivéve az olyan szakokon, amelyek fontosságot tulajdonítanak neki), ha az emberek az asztalokon táncolnak, és ezért nem táncolnak. Ha valaki felugrik az asztalra és táncolni kezd, akkor személyének mintázata integrálódik a *pszichopatológiával* vagy a *lottónyерökkel*, függetlenül attól, hogy milyen pszichológiailag megbecsült okok készítenek valakit táncra, amikor az elmélet a napirenden van.

A személy (ez a forma) ebből a szempontból sem egy mentális problémákat megoldó séma, hanem a kettős kon- cingencia társadalmi problémájának egyik (az evolúció nyomása alatt változó, másként állított) megoldási sémája. Problémamegoldásként az emberekhez szóló kommunikációs utalások sűrítménye. Ez a "referálás" azt a tényt jelöli, hogy a személy beírja magát a *jelentés* médiumába, hogy ebben a médiumban a jelentés egyébként lehetséges referenciáinak horizontjából való kiválasztásként *foglal helyet*, vagy ahogyan azt is mondhatnánk: hogy - ehhez az egyetemes médiumhoz kötődve - összekapcsolja az aktualitást és a virtualitást.

Ha el akarjuk kerülni a fenomenológiai felhangot egy operatívabb fordulat kedvéért, akkor beszélhetünk a változatosság és a redundancia összekapcsolásának mintájáról, amelyben bizonyos személyekre való bizonyos utalások ismétlődése *mindig* változatosságot is eredményez (mert ha az időre figyelünk, nem ismétlődik ugyanaz). Paradoxonként megfogalmazva: A személy minden valóságban egy *hiányos teljesség*, soha nem egy teljes identitás tükre, hanem jelek, jelölések kommunikatív válogatása.⁴⁹

49 | Ezért a személy rendszere a rendszeremória (felejtés/emlékezés) formájára is utal. Csak így ad útmutatást a kommunikációhoz, ami azonnal elveszne, ha állandóan emlékezni kellene arra, *hogy ki az*, aki kommunikátorként szóba kerül. Az elméleti háttérhez lásd Foerster, H.v., What is memory that it may have hindsight and fore- sight as well?, in: Bogoch, S. (szerk.), The Future of the Brain Sciences, New York 1969, pp. 19-64; Luhmann, N., Zeit und Gedächtnis, in: Soziale Systeme 2/2, 1996, pp. 307-330; Baecker, D., Überlegungen zur Form des Gedächtnisses, in: Schmidt, S.J. (szerk.), Gedächtnis. Az interdisz-

Az a tény, hogy a formaszemély az érzékek közegében játszódik le, ismét világossá teszi, hogy a személynek nincs lénye, nincs lényege az érzékek játéktán túl. Bizonyos értelemben a-szeptikus, nincs se húsa, se lába, nem tud sem meghalni, sem nem hal meg. Ez egy játéktér, de - és ez egy döntő szempont - *kétszeresen hozzáférhető, mert* lehetséges kombinációit abba *az egyetlen* alapvető közegbe helyezi, amelyen keresztül és amelyben a pszichikai és társadalmi rendszerek strukturálisan összekapcsolódnak.

4. A személy kölcsönös nélkülözhetetlensége

Erről a kettős hozzáférésről beszélni még mindig kissé óvatlan. Mindössze annyit jelent, hogy a személy forma, amennyiben az érzékek közegében valósul meg, és bár kommunikatív módon jön létre, a rendszer/környezet megkülönböztetésének "sávjában" hatékony. Mint olyan értelemben vett forma, amely korlátozza az elvileg kontingens viselkedésre képes pszichikus rendszerek viselkedési lehetőségeit, hatással van a pszichikus *ÉS* társadalmi rendszerekre. Ennek újabb kifejezése a *kondicionált koprodukció*.⁵⁰ Témánkkal kapcsolatban ez azt jelenti, hogy a személyt nem "elszigetelten" használják, bár az őt használó rendszerek operatív módon saját elemeik szüntelen reprodukciójában valósítják meg magukat. Ez, ha egy régebbi dikciót preferálunk, *interfész-jelenség*, vagy, ha a rendszerelmélet terminusaiban mondjuk: a társadalmi és pszichikai rendszerek *nélkülözhetetlen kontextusában* helyezkedik el, ami olyan médiumokat feltételez (például az érzéket mint általános médiumot), amelyek nem "érintik" a rendszerek elemi reprodukcióját, hanem "teljes mértékben kompatibilisek a külön-külön működő rendszerek autopoietikus autonómiájával".⁵¹

A kölcsönös nélkülözhetetlenségnek ezt a kontextusát erősíti meg a

ziplinären Gedächtnisforschung, Frankfurt a.M. 1991, pp. 337-359; Fuchs, P., Wie lernen autopoietische Systeme und Wie ändert sich dieses Lernen, wenn sich die Zeiten ändern, in: Soziale Wirklichkeit - Jenaer Blätter für Sozialpsychologie und angrenzende Wissenschaften 1/2, 1997b, pp. 119-134.

50 | Vö. Fuchs 2001b, op. cit., és egyéni tanulmányként ders., 2002a, op. cit.

51 | Luhmann 1995b, op. cit. 153.

szerkezeti kapcsolódás, amelyet az *egymásba hatolás* és az *irritáció* bizonyos kölcsönhatásaként határoznak meg. Az interpenetráció az a folyamat, amelynek során a rendszerek saját komplexitásukat egymás számára hozzáférhetővé teszik. Azt is mondhatnánk, hogy egy autopoietikus rendszer "be van engedve" más autopoietikus rendszerek teljesítményébe, vagy hagyja magát beengedni más autopoietikus rendszerek teljesítményébe. A tudat tehát szem nélkül (azaz egy szerves, majd neuronális rendszer szolgáltatásai nélkül) semmit sem látna, bár a szem ugyanolyan keveset lát, mint a neuronális rendszer (azaz: semmit). Nincs kommunikáció mentális környezet nélkül (amely nem érhető el a kommunikáción keresztül), de ugyanígy nincs mentális környezet sem kommunikáció nélkül (amely nem érhető el a tudaton keresztül), bár sem a mentális, sem a társadalmi műveletek nem fedhetik egymást, nemhogy összeolvadhatnának.

Ebben az értelmezésben az interpenetráció a csomagszolgáltatások kölcsönös felhasználása olyan rendszerek által, amelyeknek saját, előre meghatározott komplexitásuk van. A társadalmi rendszerek feltételezik például, hogy a környezetük mentális rendszerei rendelkeznek nyelvvvel, tudnak beszélni, hallani, olvasni és írni.⁵² A szociális rendszerek nem tudnának boldogulni e szolgáltatások nélkül, *annak ellenére* (és éppen azért), hogy ők maguk sem beszélni, sem hallani, sem olvasni, sem írni nem tudnak.

Ez az általánosítás azonban legalább annyira szükséges, mint amennyire kockázatos. Nem tesz különbséget aközött, hogy mi hasznos és mi nem, a társadalmi rendszerrel kapcsolatban, ahogy fordítva, a mentális rendszerek számára a kommunikáció általánosított szolgáltatásai sem határozzák meg, hogy mi lehet hasznos vagy káros a tudat számára. Az *irritáció* kifejezés tehát azt a folyamatot jelöli, amelynek hatására egy rendszer kiválaszt valamennyit a számára zavarásként bemutatott bőséges komplexitásból, és olyan formába hozza, amelyet saját operativitásában összefüggések meghatározására használhat.

52 | És ezért lehet csalódnai vagy döntően terheli, ha a feltételezés téves. Ez lenne egyébként az egyik legfontosabb felismerés, amelyre a fogyatékosság szociológiai elméletének épülnie kellene.

lehet. Az érzékrendszereket szinte az ingerlékenység jellemzi, és ezért azt is mondhatjuk, hogy struktúráikat ingerlékenységek formájában építik fel, mint "zavarérzékelők".⁵³ A strukturális összekapcsolódás ebben a kettős formában (áthatás/irritáció) az az intézmény, amely által a jelentésrendszerek "a valós lehetőségek zónájában maradnak".⁵⁴

A személyek (mint a jelentés összekapcsolódó közegében lévő formák) pontosan ezen a funkcionális helyen helyezkednek el. A pszichológiai és társadalmi rendszerek strukturális összekapcsolódásaként működnek. Ezek tehát kétoldalúságok⁵⁵, amelyek a társadalmi rendszer számára útmutatást nyújtanak (a kettős kontingencia problémájának megoldásaként), és a tudatot azzal a lehetőséggel ruházzák fel, hogy vagy beletörődjön a személy megszólításának társadalmi kényszerébe (abban az értelemben, hogy elfogadja ezt az ajánlatot, bármilyen módon is), vagy elutasítja az elfogadást, ellenáll, ellenállást és védekezést produkál. Ez történhet nyíltan (azaz társadalmilag hatékonyan) vagy burkoltan, de mindig arról van szó, hogy a tudat számára a formaszemélynél kirajzolódik egy különbség, amelynek gátja elválasztja a társadalmilag megrendezett ajánlatot, hogy *ez a* személy és nem más, és a rendszerben a rendszeren belüli és kívüli megkülönböztetést a rendszerben, ami korántsem azonos ezzel.

A tudat nem személy, de a rendszerben feldolgozott kívül-belül különbséget a személy forma *szuperkódolhatja*, ami aztán felszabadítja annak lehetőségét, hogy ennek a formának egyik vagy másik oldalára helyezük magunkat, azaz úgy viselkedjünk, hogy a személy által kiváltott viselkedési korlátok társadalmilag megerősödjenek, vagy átlépjük a határt, és (titokban vagy nyíltan) élvezzük a "nem személy" lehetőségeit.

A szabadságfokok, amelyek itt szóba jöhetnek, a megerősítés mértéke, amelyet nem lehet elkerülni, magától értetődően nagyon korlátozott.

53 | A klasszikus kifejezés erre a következő volt: elvárás mint struktúra.

54 | Luhmann 1995b, op. cit., 153. o. Ennek a megfogalmazásnak a lényege természetesen a *valós* lehetőségben rejlik. A jelentésrendszerek *reális (és ezért robosztus) rendszerek*.

55 | Akik számára a nyelvtani többes szám vagy egyes szám mindig pontatlan kategóriát jelent.

társadalmilag kondicionált. Ezek minden, csak nem önkényesek, és attól függnék, hogy egy személy "teljesítménye" történelmileg milyen társadalmi elfogadottságot nyerhet, vagyis hogy mennyi konformitás és deviancia hihető és tolerálható bizonyos időkben: ebből a szempontból egy ötvenéves szupermarketbeli eladónő mohawkja más hatást vált ki, mint egy ötvenéves művész ugyanilyen frizurája. És a mohawkok között ez a frizura valószínűleg nem okozott irritációt.

Témánk szempontjából, amelyhez még mindig nagyon lassan közelítünk, központi jelentőségű, hogy a formaszemély olyan különbséget nyit meg, amelyet mindenekelőtt az eltérés lehetőségeivel kapcsolatos ingerlékenység jellemez, például ugyanúgy, ahogyan az egészség csak a szervek csendjeként jelentkezik, ha valamelyik szerv nincs jelen.

"sikolyok".⁵⁶ Nem arról van szó, hogy bármely empirikus pszichikai rendszerben létezik az a tényszerű lehetőség, hogy képes ellenállni az X személynek való megfelelés kényszerének, mintha létezne valami előzetes, eredeti, autentikus apriori az emberi lénynek, amely kapcsolatba került a személy formájával, és most kénytelen lenne megbarátkozni ezzel a formával, vagy elutasítani azt, mint olyasmit, amin keresztül az eredet elidegenedik, sőt elidegenedik önmagától a "személy" formájával.

a klasszikus elidegenedés érzése.⁵⁷ Egyszerűen semmi értelme nem lenne

Ez nem lenne lehetséges, ha a személy abban a pillanatban, amikor társadalmilag kifejlődik és kivétel, nem vetné ki ezt a különbséget, ha ez nem jelentene egy olyan pszichikai megfelelőt, amely *nem* felel meg pontosan a személynek.

Más szóval, csak a kommunikáció révén, amely a "személy" struktúra létrehozásával leküzdí a kettős kontingencia problémáját, kerül játékba az a különbség, amely arra kényszeríti a pszichikus rendszereket, hogy megfigyeljék vagy felfedezzék magukat valamiként,

56 | Vö. Kaeser, E., Közeg és anyag. Für ein komplementaristisches Konzept des menschlichen Körpers, in: *Philosophia Naturalis* 34/2, 1997, pp. 327-362.

57 | Ez a háttér azoknak az elméleteknek, amelyek szétválasztják az egyéni és a társadalmi ént, és egymáshoz viszonyítják őket. Lásd sokak számára Mead, G.H., *Mind, Self and Society*, Chicago 1934.

amelyeket nem lehet teljes mértékben megfigyelni vagy társadalmi úton felfedezni.⁵⁸ Ennek a tételnek a megfordításával (az ellenlépés lehetséges gondolkodásában) azt kellene mondanunk, hogy a befejezetlenség regisztere generálja azt a problémát (kettős kontingencia), amelynek megoldása a *személy*. Feltételes koprodukcióval vagy, ha az időre figyelünk, *koevolúcióval* van dolgunk, vagyis egy olyan felbonthatatlansággal (egy *összetartozással*), amely már csak nyelvi okokból is arra kényszerít bennünket, hogy az egyik oldalt (a pszichikus vagy a társadalmi) elkülönítsük, mintha a koprodukció EGYsége két jelölési lehetőséget kínálna.

Ezt a megfontolást félretehetnénk filozófiai vagy vallási elmélkedési lehetőségként, vagy kialakíthatnánk azt a gondolatot, hogy *az Egy kétségbeesése* minden megfigyelésben felmerül, tehát mindenhol, ahol a megfigyelő "megfigyel". Meglehetősen anakronisztikus dikcióval: nem csupán elméleti kérdéstről van szó, hanem éppen annak tárgyának, feldolgozási területének problémájáról, amelyhez önmagát kell számon tartania.⁵⁹ A koprodukció azt jelenti, hogy az EGY előállítása magában foglalja a KETTŐ előállítását. Várható, hogy a TWO ezen produkciója számára vannak támogató és kedvező pontok, amelyeket meg kell figyelni.

5. A test: egyedül

Bármilyen legyen is a test, mindenképpen: egyedül van.⁶⁰ Mindig a saját helyén van, amelyet nem foglal el egy másik test.

58 | Már az elején meg kell jegyezni, hogy ezt csak későn azonosították olyan problémaként (mint a modernitás problémáját), amellyel művészeti, intellektuális, tudományos, filozófiai és (itt a leglényegesebb) mélylélektani szempontból kell foglalkozni. Vö. Fuchs 1998b.

59 | Pontosan ezen a ponton a modern elméletek úgyszólván önhibájukon kívül hajlanak meg.

60 | Túl szép lenne eljátszani azzal a ténnyel, hogy *az All-On* és *az Alone* szinte azonosnak hangzik, de sajnos (vagy talán tanulságosabban) *az ALL az On* nyelvi felerősítése, mint az angol *alone*.

beállítható.⁶¹ Azt gondolnánk, hogy az észlelései **az ő** észlelései, akár befelé (proprioceptív), akár kifelé irányulnak. Ezek nem egy másik helyről származó észlelések, mint ahonnan származnak.⁶² De bár ez a feltételezés szinte evidensnek tűnik (ha eltekintünk attól a tényről, hogy nem világos, **ki** érzel valójában), a mi nézőpontunkból az a tény, hogy valaki képes arra a gondolatra jutni, hogy ez vagy az a teste érzékelése, és nem egy másik testé, valójában egy erősen feltételezett teljesítmény kifejeződése, amelyet nem lehet minden további nélkül denevéreknek, csecsemőknek vagy amőbáknak tulajdonítani.

Az észlelések nyilvánvalóan a neuronális rendszer externalizációs teljesítményei. Olyan belső-külső kapcsolatot hoznak létre, amelyet nem kell minden esetben külön megjelölni. A macskának nem kell megkülönböztetnie magát egy másikra való hivatkozással ahhoz, hogy elkapjon egy egeret. Ami számít, az a különbség operatív használata, nem pedig a különbségtétel ábrázolásának lehetősége abban, amit megkülönböztet. Abban a szemléletben, amelyben egy rendszer kijelöli a megkülönböztetést (ap- prezentálja magának) és további műveletek kiindulópontjává teszi, (még ha csak kezdetlegesen explicit is) **bireferencialitásnak** kell lennie, az önreferencia és a másságreferencia közötti belső váltás lehetőségének. Vagy más szavakkal: a rendszernek képesnek kell lennie arra, hogy az általa létrehozott különbség másolatát (és még egyszer: a nem elérhető eredet másolatát) forgalomba hozza.

*Ez a funkcionális pont a mentális rendszerekkel kapcsolatban minden ő-
A tudat funkciója foglalja el a "tudat" szó helyét.* Mindenesetre nehéz lenne tudatosságot megállapítani bármely olyan jelenség esetében, amely nem rendelkezik az azt alkotó különbség újbóli belépésével,

61 | Ezért érdekes olvasni olyan kísérletekről, amelyek célja látszólag két ember elektronikus-biológiai összekapcsolása. Megcsíped az egyiket, és mindketten sikítanak. Ha ezek a kísérletek sikeresek lennének, döntő jelentőségűek lennének a tudatosság bármilyen elmélete szempontjából.

62 | A halálközeli élmények ennek fényében izgalmasak, de az empirikus bizonyíthatatlanság problémájával küzdenek.

és mindenekelőtt: tud kijelölni.⁶³ Ez nemcsak a kövekre, órákra, ceruzahegyezőkre, hanem az olyan élő rendszerekre is vonatkozik, amelyek képesek érzékelési feladatokat ellátni, mint például a gyapjas malacok, farkasok, norvég patkányok. Amennyiben érzékelnek, aligha tagadható tőlük valami pszichikus szervezethez hasonló, de tagadható tőlük (a) tudatosság, ha nem találhatók bennük a kívül-belül különbség jelölésének lehetőségére utaló jelek.⁶⁴

Ha olyan érzékelő rendszerekre hivatkozunk, amelyek képesek ezt a különbséget kijelölni (ergo tudatosságot gyakorolni), azonnal világossá válik, hogy csak az ilyen rendszerek képesek a testtel olyan *kapcsolatot* kialakítani (és nem pusztán testi viselkedés), *amely a MEIN* formáját ölti.⁶⁵ Bármit és bármennyire mélyrehatóan is mondhatnánk erről, a központi pont itt az, hogy a tudat, amely a kívül-belül különbség újbóli belépésének kiteljesedésének kifejeződésének tekinthető, aligha lesz képes elvonatkoztatni attól a ténytől, hogy a test, amelyet belülről jelöl, *magával viszi önmagát, amely* önmagát belülről jelöli meg vele szemben, hogy ez a test mintegy *lakik benne*. A test "magával viszi" a tudatát, még akkor is, ha helyet és időt változtat, és nyilvánvalóan nem adaptál más tudatot a folyamat során, sőt, nem is hagyja hátra egy időre a saját tudatát, hogy később újra felvegye vagy bármilyen módon visszavegye.

63 | Ez Kant *appercepciójának* modern megfogalmazása.

64 | Ez nem sértés az állatokkal szemben. Az emberekhez hasonlóan állítólag ők is összetett pszichés szerveződéssel rendelkeznek. Csak azt állítják, hogy az állatok mentális szervezete nem visszaható erejű. Ha, mint a majmokkal végzett kísérletek mutatják, az állatok képesek jeleket használni (és nem csak jeleket), akkor legalább gyenge jelek utalnak a tudatosság lehetőségére; vö. a döntő különbségről Fuchs, P., *Das psychische System und die Funktion des Bewusstseins*, in: Oli- ver Jahraus/Nina Ort (szerk.), *Theorie, Prozess, Selbstreferenz, Systemtheorie und transdisziplinäre Theoriebildung*, Konstanz 2003, 25-47. o., magyarul: *A pszichológiai rendszer és a tudatosság funkciója*, in: Oli- ver Jahraus/Nina Ort (szerk.), *Theorie, Prozess, Selbstreferenz, Systemtheorie und transdisziplinäre Theoriebildung*, Konstanz 2003, 25-47. o..

65 | A test/test különbségről van szó fenomenológiai értelemben. Vö. Schmitz, H., *System der Philosophie, II. kötet, 1. rész, Der Leib*, Bonn 1966; ders, Leib und Gefühl, Paderborn 1992.

a jövőben.⁶⁶ Ha fontosságot tulajdonítunk neki, azt is mondhatnánk, hogy a tudat vezeti a testet sétálni, de ez nyilvánvalóan nem mindig van így, például amikor szirénák hangjára kórházba hajtanak. És nyilvánvaló, hogy a test felbomlásával a tudat is feloldódik.⁶⁷

Ha ezt a végsőig visszük, akkor az a benyomásunk, hogy a tudat kifejleszti a maga *sui-sufficienciájának, önállóságának, önállóságának, önállóságának* és egyediségének az eszméjét a testtől való különbözőségben, mert bizonyítja (pontosabban: érzékletesen), hogy a tudat *egy olyan* testben van, amelyet a tudat nem hagyhat el. A tudat és a test strukturális összekapcsolódása nem egységet teremt, hanem *kétségbeejtően* hat. Elválasztja, ha lehet így mondani, a cinkosokat (a bonyodalmakat, a *komplexusokat*) abban a pillanatban, amikor a szétválasztás újbóli belépése a szétválasztottak egyik oldalán lehetséges. Ennek egyértelmű jellemzője, hogy a tudat nem tart közvetlen kapcsolatot az őt elsődlegesen alkotó rendszerekkel (agy, neuronrendszer). Kizárja azt, ami számára lehetséges, mintha csak a látását tenné lehetővé, még akkor is, ha azt tapasztalja, hogy magával viszi, amikor a test az idegrendszerét (éppúgy, mint a lábujjkörmeit) innen oda szállítja. A tudat, vagyis a tudat nem tud azonosulni a testével, az újra belépő állapotában *de-identifikálódik*, vagy - egy kissé régebbi megfogalmazásban: Ez mint különbség. Akik figyelnek a paradoxonokra, hozzátehetik: És éppen ezért nem is az. Pontosan ez a rendszerelmélet egyik központi állítása: a rendszer a rendszer és a környezet közötti különbség, vagy: a különbség reprodukciója és a különbség stabilizálásának állandó erőfeszítése.

Azonban, és mindezek ellenére, nem feltételezzük, hogy a diffe-

66 | Nem kevésbé megdöbbentő az az eset, hogy az embereket tudatukkal együtt hagyhatjuk valahol, például a lányaidat egy barátod házában ajtajánál. És aztán csak hajtasz tovább.

67 | Ezért van az, hogy a keresztény teológusok szinte soha nem beszélnek a tudat feltámadásáról, hanem a lélek *és* a test feltámadásáról.

Nem arról van szó, hogy a test/tudat minden kommunikáció előtt állna, és valami antropológiailag megállapítandó ősadat lenne, mint a *données immédiates de la conscience* (Henri Bergson), hanem arról, hogy a test/tudat a társevolúció révén, azaz a kommunikációval való érintkezés révén kerülne a játékba, ami mintegy olyan rendszereket sugall, amelyek képesek önmagukban újra belépni a környezetükbe, amikor meghatározzák a címeiket (és így a kommunikátorokat is): kommunikátorok), amelyeken keresztül fenntartja magát, leegyszerűsítve, cselekvésként "megjelölve magát". A kommunikáció olyan előírásokat szór szét, amelyeknek a mentális rendszereknek meg kell felelniük, amelyeknek úgy kell megfelelniük, hogy belsőleg marketingelik, hogy nem azonosak a kommunikációval, hogy *különböznek*. Ezzel szemben, amikor ez a *differentiálódás* kialakul, a mentális rendszerek saját komplexitást fejlesztenek ki, amelyet a társadalmi rendszerek, ha úgy tetszik: finomítanak - a strukturális összekapcsolódás egyértelmű esete az egymásrautaltság és az irritáció alapmechanizmusaival, amelyet (attól függően, hogyan akarunk összefüggéseket létrehozni) az asszimiláció/akkomodáció⁶⁸ vagy a komplementaritás elve alapján is kezelhetünk, amely végső soron azt mondja, hogy (a megfigyelők számára) ugyanaz a dolog nem ugyanaz.⁶⁹

A döntő tényező azonban az kell, hogy legyen, hogy a test (a tudatával együtt) ki tudjon vonulni a kommunikációból, hogy ne "ragadjon bele" a társadalmi rendszerekkel való együttlétbe.⁷⁰ Az egyik lehet

68 | Luhmann 1995b, op. cit., p. szintén153, Piaget-re hivatkozik.

69 | Lásd Glanville, R., The Same is Different, in: Zeleny, M. (szerk.), Autopoiesis - A Theory of Living Organization, New York, Oxford pp1981., 252-262. Nyilvánvaló, hogy ez a patak régi héraleitoszi motívuma: az áramlás minden megnevezése ugyanazt a dolgot jelöli - nem. A megfogalmazás kanonikussá vált. Nem véletlen, hogy olyan kompozíciók címeiként is megtaláljuk, mint Nikolaus A. Huber "ugyanaz nem ugyanaz" (1978) vagy Ole Lüt-zow-Holm "ugyanaz nem ugyanaz" (1991/92).

70 | Az evolúció és a társadalmi rendszerek és a tudat közötti kapcsolat finomodása során már nem szükséges elhagyni a kommunikációt, hogy elkerüljük a kommunikációt. A tudatosság, ahogy az egyetemi bizottsági munkában tapasztalható, könnyen lecsökkenthető, akár a test és a lábak segítsége nélkül is.

feltételezzük, hogy a "hézagok", a cezúrák, a kommunikáció nélküli közök masszívan hozzájárulnak ahhoz, hogy a tudat kedvezzen és kitáguljon önmaga megragadásának képességében.⁷¹ Folytathatja a kommunikációs hatásokkal való operálást anélkül, hogy kommunikációhoz folyamodna, elképzelhet társadalmi folyamatokat, vagy foglalkozhat kommunikációs kondenzátumokkal (például könyvekkel) - és ezáltal elkezd leírni önmagát, mint olyan entitást, amely a kommunikációhoz viszonyított *sajátosság*, egy autonómia, egy szubjektum, egy állandóan reprodukálódó, megfoghatatlan (de valahogyan önhitt) figyelem és éberség körzete. A szociológia ezután felteheti magának a kérdést (ha megfigyeli ezt a termelést és reprodukciót, és kizárja az antropológiai előfeltevéseket mint kognitívan károsakat), hogy hogyan (és milyen társadalmi kontextusokban és mennyire másként) kondicionálódik ez a leírás.⁷²

A lényeg itt az, hogy a test/tudat különbözősége lehetővé teszi a tudat sajátosságának olyan mértékű stimulálását, hogy a személy forma, amikor valakire a kommunikáció révén ráerőltetik, nem esik egybe ezzel a sajátossággal, de ez "túlformált" a lehetőség által, hogy önmagát a jelentésnek megfelelőnek vagy attól eltérőnek írja le, azaz, hogy önmagát a *személy* jelentésétől eltérő ÉN-ként határozza meg.

6. A személy - egy multiplex

A különbség játékanak kezdetén, amelyről itt szó van, a test és a tudat közötti különbség megállapítása áll, amelyet feltételezésünk szerint a test és a tudat közötti cezúrákban rendeznek és dolgoznak ki.

71 | A mobiltelefonok, hordozható CD-lejátszók stb. bevezetése óta nehéz tagadni, hogy az önmagunkkal való törődés képessége is csökkenhet és visszafejlődhet - a kommunikációs hiányok kommunikációval vagy zenével való kitöltésével. A következmények még mindig felbecsülhetetlenek.

72 | Egészen az idioszinkrázia felszámolásáig. Vö. a zenéről szóló tanulmányt: Luhmann, N./Fuchs, P., Reden und Schweigen, Frankfurt a.M. 1989.

vagy távollétek⁷³ a folyamatban lévő kommunikáció során, amelyek lehetőséget adnak a tudat számára, hogy továbbra is a kommunikáció hatásain működjön, annak ellenére vagy azért, hogy pszichikai szervezetét (érezkelő apparátusát) a test magával viszi, ahová

ez is mindig megy.⁷⁴

A tudat kommunikatív módon

Önreferenciát feltételez, amelyet a képzelet alapján fejleszthet ki a testtel szemben, amelyhez "ragaszkodik". Bárhogyan is történjék ez a részletekben, az ezáltal differenciálódó tudat a testtől való megkülönböztetésben, azután viszont a következőkké válik

A személyt "túlformálja" a személy sémája, végső soron az az állandó kényszer, hogy el kell fogadnia (megerősítenie, megerősíteni), módosítania vagy el kell utasítania a neki sugallt viselkedési korlátokat, amelyeket nem ő maga alakított ki, amelyeket a társadalmi környezetből táplálnak neki - mint a kommunikációban való részvétel elkerülhetetlen velejáróját.⁷⁵

A különbségeknek ezt az elrendezését határozottan gazdagabbá teszi az a tény, hogy *a* személy nem *egy* körülhatárolható társadalmi egységet képvisel, hanem egyfajta sokféleséget, multiplexet, amelyet nem lehet egyszerűen egy egyes számmal (*ez a* személy) megjelölni.⁷⁶ A személy pontosan nem a test és testvér tudata, amelyet megszámlálhatónak lehetne elképzelni.⁷⁷ Nem karteziánus tárgy a körülhatárolható és behatárolható tárgy értelmében.

73 | Ha jobban megnézzük, a kommunikáció dialogikus vagy polilogikus jellege, minden sorra kerülés, elegendő alkalom arra, hogy a jelenlét feltételei között is távol maradjunk.

74 | A klasszikus dikcióban: a tudat fejleszti az ötleteket, képzeleteket, önképeket. Vö. erről az ábráról Piaget, J., *Das Erwachen der Intelligenz beim Kinde*, Stuttgart 1973, különösen a 333. o. és a továbbiakban. Vö. az egységről a különbségre való áttérés kísérletéről - erős filozófiai dikcióval - Clam, J., *Was heißt, sich an Differenz statt an Identität orientieren?*

– Az antológiamentesítésről a filozófiában és a természettudományokban, Konstanz 2002.

75 | Ezt az interakció szintjén képzeljük el, de értelemszerűen vonatkozik az írásbeli kommunikációra is.

76 | És itt is és itt is: tehát nem többes számban.

77 | Nem: kell. Lehet, hogy a testeket meg tudod számolni, de a tudatokat?

Ez nem egy szubjektummal szemben stabilizálható állapot, egy olyan állapot, amelyre a rizóma metaforája már jó ideje rendelkezésre áll.⁷⁸ Ez inkább valami olyasmi, mint egy *clause de non clotüre*, egy befejezetlenségi záradék, ha hagyjuk⁷⁹, hogy a clause és a clotüre jelentése szemantikailag egymásba játsszon, az and-so-on parataktikus formája, egyfajta "dadogós" szerkezet.⁸⁰

Ezek a kissé rejtélyes megfogalmazások több lépésben oldhatók meg. Először is, a kommunikáció feltételez egy *diszkontinuus infrastruktúrát*, azaz a processzorok (emberek vagy embereknek megfelelő személyek) többségét, akik alkalmat (strukturált zajt) biztosítanak, amely alapján a társadalmi rendszer végrehajtja önrendezőési folyamatait, autopoiesisét. Azok a struktúrák, amelyekben a *személy* formája kifejeződik, tehát attól függően változnak, hogy mely emberek milyen történelmi körülmények között vannak játékban, milyen társadalmi kontextusokat határoznak meg pontosan, és milyen típusú társadalmi rendszer van éppen kialakulóban. Az emberek megfigyelésének mintái a kialakuló vagy használatban lévő személyesémák alapján jelentősen eltérnek egymástól. Mindig egy név (vagy reprezentatív jelvény) horgonypontjához kötődnek, de (ha csak a jelenre utalunk) más a családokban, mint a munkahelyeken a nagytermi irodákban, más a helyi tanácsülésen, mint a lövészklubokban vagy a dongótenyésztő intézetekben. Egyesek számára valaki haver, mások számára bajtárs, mások számára barát, megint mások számára pedig egyik sem.

A tudatosság, amelyet olyan névvel illetnek, amilyen neve nincs, ami már a személyes megfigyelés része, *többszörösen megszólíthatónak* bizonyul. Nemcsak egy címről van szó, még ha tömör is, amely egyébként is egy nehezen elemezhető mező, hanem egy

78 | Vö. a Bevezetés/Rizóma című szöveget in Deleuze, G./Guattari, F., Tausend Plateaus. Kapitalismus und Schizophrenie, Berlin 1997 (Mille plateaux, Párizs 1980).

79 | Például Derrida, J., Einige Statements und Binsenweisheiten über Neologismen, New-Ismen, Post-Ismen, Parasitismen und andere kleine Seismen, Berlin 1997, 21. o., értelmében.

80 | Vö. Deleuze, G., Unterhandlungen 1972-1990, Frankfurt a.M. 1993, p. 67f.

Mindenütt kavargó népi impozíciók keveréke, amelyek között többé-kevésbé egyértelmű különbségek alakultak ki, amelyek nyilvántartásában és feldolgozásában hajtják.⁸¹

Egy régi és méltó metaforához hasonlóan: A tudat nem tükrözik (és mivel ezt sejteni lehet, a tükör-metafora kezd összeomlani⁸²), hanem egyszerre szembesül tükörszilánkokkal, amelyek egymást tükrözik, és nem lehet "visszapuzzlezni" az *egyetlen* és *helyes* képhez, az eredetihez.⁸³ Ez a kép annál is pontosabb, mivel kifejezi a személyek attribúciói (és azok kölcsönös tükrözése) közötti különbséget, és metaforikusan azt is megragadja, hogy ezeket az attribúciókat olyan emberek segítségével "működtetik", akikre ugyanazt a formát vetítik.

Ez egy rendkívül összetett, differenciális konstrukciót eredményez, amelyben a tudat önérzete (a testtől és a kommunikációtól való különbségben) ki van téve a *személy* ajánlatának, és ennek során a többszörös ajánlatok különbségének is, valamint a személyek közötti különbségnek, akik részt vesznek a személy megfigyelésének előállításában ennek az önérzetnek a fényében (nevekhez kötve). Csak el kell fogadnunk, hogy a háttérben (anélkül, hogy a pszicho-fizikai tartalom tudomást szerezne róla) a referenciális személy kidolgozása is folyamatban van, hogy lássuk, hogy itt egy olyan elrendezésről van szó, amelyet a hagyományos (kartezianus, mono-logikus) elméleti eszközökkel már nem lehet kezelni.

81 | Lányok apjaként gyakran tapasztalhattam ezt a fajta regisztrációt és feldolgozást, például a lányok serdülőkorában, amikor is egy szüntelen mormogás, suttogás, telefonálás körül forgott a kérdés, hogy ki mit mondott kinek és hogyan, és kinek milyen következményei voltak stb., egy olyan játék, amelynek valahogy mindig a feleségem volt a cinkosa, nem pedig én. A korrektség kedvéért, lehet, hogy a fiaimnál is hasonló volt, de valamiért sosem figyeltem oda igazán.

82 | A 19. században. Vö. Konersmann, R., *Lebendige Spiegel. Die Metapher des Subjekts*, Frankfurt a.M. 1991, 38. o. et passim.

83 | Vö. Krumm, Th., *Der Spiegel der Unterscheidung. Spiegelmetapher und konstruktivistische Erkenntnistheorie*, Ms. Marburg 2002, 3. o.

B. A psziché és a tudat

Annak nyomon követése, hogy mi tekinthető társadalmi címnek és szűkebb értelemben *személynek*, alapvetően olyan elméleti alapokra támaszkodott, amelyek - a szociológiai rendszerelméletben - már jó ideje rendelkezésre állnak. A *személy* forma lényegében az *egyénnek* tulajdonított viselkedési korlátokról szól, amelyek a jelentés közegében vannak kitalálva, és a pszichikai/társadalmi különbség mindkét oldalán kifejtik hatásukat. Az összefüggések egyértelmű magyarázatára tett kísérlet során azonban jelentős nehézségekbe ütköztek. Igaz, hogy a személy sokfélesége (és a különbségek egymásba ágyazott játéka, amelyet ez a sokféleség felvet) a tudatosság egy sajátos értelmét sugallja, amennyiben az képes elkülönülni a személy ráerőltetésétől vagy azonosulni vele. De ennek az EGÉSZnek a formája még mindig nyitva marad, amely - legalábbis ami a tudatot illeti - kezdetben nem gondolható jelek nélkül. A jelek használata azonban szinonimája az előre konstituált általánosság használatának, és éppen nem a szingularitás jele.

De talán előreléphetünk, ha nem azonosítjuk (ahogyan azt oly gyakran teszik) egyszerűen az emberi lény pszichikai szervezetét azzal, amit hagyományosan *tudatosságnak* nevezünk.

1. A tudat elemi egysége

A legszembetűnőbb az, hogy az elmélet, amelyet bizonyos komolytalansággal a *bielefeldi iskola elméletének* nevezünk, nem egészen világos, hogy mire is vonatkozik valójában, amikor a társadalmi rendszerek releváns környezetét vizsgálja. Még nem döntötte el véglegesen, hogy ezt a környezetet mentális környezetként a *mentális rendszer*, a *tudat* vagy akár a *személyi rendszer* kifejezéssel nevezze-e meg. Megfigyelhető és figyelemre méltó, hogy Niklas Luhmann elméleti munkássága során a tudatot egyre inkább a társadalmi rendszerek valódi megfelelőjeként értelmezte, amely körülménynek köze van a klasszikus tudatfilozófiákba való mély belefeledkezéséhez is.

Ennek egyik szisztematikus oka azonban az, hogy a pszichikum fogalma igen sokféle homályossággal, mindenekelőtt határeszterű homályossággal találkozhat, ami nagyon megnehezíti az eredetileg pszichikum és a szomatikus megkülönböztetését, vagyis azt, hogy bármilyen anyagot vagy médiumot találjunk, amellyel a pszichikumot mélységében le lehet írni. A pszichének túl sok kapcsolata van a folyékony, az éteri, a formátlan eszmékkel ahhoz, hogy torzítások nélkül lehessen "rendszerezni", ha (ahogy az itt tárgyalt teológiában szokás) a határok tisztázásának kell érvényesülnie, amint rendszerről akarunk beszélni. A pszichikum eddigi legjelentősebb elmélete (Freud elmélete), mivel a legtöbb következménnyel járt, tehát egyben a pszichikai instanciák vagy területek, az energetikai, szomatikus, pszichikai és (ha Oidipuszt vagy az ősfantáziákat is belevesszük) társadalmi szubjektumok közötti elmosódott átmenetek elmélete is, és így valószínűleg nem véletlen, hogy Freud nem tartotta nagyra a rendszer fogalmát, amikor a pszichikai instanciapálya kidolgozásáról volt szó.¹

1 | Érdekes módon a rendszer fogalmát kevésbé absztraktnak tartotta. Vö. Freud, S., Az álmok értelmezése, in: Freud, A. et al. (szerk.), Sigmund Freud. Gesammelte Werke, Frankfurt a.M. 81986 (*Összegyűjtött művek*, II/III. kötet), pp.

542 Ez a folyékonyaság aztán megkönnyíti, hogy - végső soron a freudi energiamezofora alapján - a pszichés rendszert káoszelméleti fogalmakkal írjuk le.

Mindenesetre a *mentális rendszer* kifejezést a rendszerelméletben inkább retorikai, mint szisztematikus értelemben használják. A társadalmi rendszerek általában turbulens környezetének leírására használják, amely valamilyen módon képes pszichikai műveletekre. Amint és minél inkább e környezet leírásáról van szó, a terminológia a *tudatra* vált át, mert úgy tűnik, ez a kifejezés sokkal világosabb támpontokat kínál egy olyan rendszer modellezéséhez, amely (ahogy az autopoiesis tétele megköveteli) elkülönült elemeken keresztül és azokkal működik, és ezáltal stabilizálja a határát egy olyan környezettel szemben, amelyben ő (mint az adott tudat) maga nem fordul elő. A tudat minden vonatkozó hagyományt követve zárt rendszerként, monádként, azonos egységek (elemek) egységeként, olyan izolátumként gondolható el, amely mindig csak önmagára reagál, és ezért csak önmagában és csak önmagában hozza létre a környezeti kapcsolatokat.² És mivel a tudat tudatos, minden, amit nem tudatosan figyelünk meg (még ha más elméletek szerint pszichésnek is értjük), egyelőre félrethető.³

Ez egy rendkívül aszketikus eljárás, de valójában a rendszerelméletben a tudat zárt (csak a zártság által nyitott), öncirkuláló rendszerként van felfogva, amelynek elemi egységei a *gondolatok*, amelyek gondolatokat figyelnek, amelyek gondolatokat figyelnek, amelyek gondolatokat figyelnek, és így az autopoiesis, az azonos típusú "anyagoknak" az azonos típusú "anyagból" vagy az azonos típusú elemeknek az azonos típusú elemekből való szüntelen reprodukciója módján folyamatosan gondolatokat generál.⁴ Ugyanaz a dolog, amit

kezelné. Vö. Ciompi, L., Die emotionen Grundlagen des Denkens. Entwurf einer fractalen Affektlogik, Göttingen 1997.

2 | Luhmann mindig is megerősítette, hogy a rendszerben oksági viszonyok húzódnak, amelyeket a rendszer nem tud uralni.

3 | Tehát az egyik legélesebb elméleti eszköz, mondhatni, a tautológia.

4 | Most már nem számít, hogy ezeket az elemeket gondolatoknak, szándékoknak vagy bármi másnak nevezzük. Ami fontos, és ez hamarosan kiderül, hogy azonos típusú elemekkel van dolgunk.

nem azt jelenti, hogy minden elem ugyanazt a jelentéstartalmat foglalja magában, hanem csak azt, hogy minden elem azonos formájú, elemi egységek, amelyek a dinamikus stabilitás minden pillanatában a rendszer önreferenciáját és külső referenciáját ötvözik.

Ezeket az elemi egységeket úgy tervezték, hogy *eseménydísak legyenek*. Ezek a következők

múló eseménynek képzeljük el. A rendszer lehetőségének feltétele ez a felvillanás és eltűnés, ez az elmúlás, ami elmúlik. A műveletek időben kicsik, nem ismernek remanenciát, nincsenek tartási tulajdonságaik. Szigorúan szólva, ezek tulajdonképpen tulajdon nélküliek, és semmi közük a gyorsan mozgó anyagok gondolatához, hogy úgy mondjam. Pontosan párhuzamosan a társadalmi rendszerek elméletével, amelyben a *kommunikáció* az átmenő műveletek elméletét képviseli, az elemeknek ez a megjelenése (felolvadása) és eltűnése a központi kiindulópontja a struktúrák *valószínűtlenné tételének* stratégiájának. Csak ha belátjuk, hogy az autopoiesis erősen időzített eseményeket feltételez, akkor válik rejtélyessé, hogy a szüntelen feloldódás alapján hogyan alakulnak ki azok a struktúrák, amelyek biztosítják azokat a kombinációs kereteket, amelyeken belül ezek az események információs értéket nyerhetnek.

Mi azonban itt nem ezzel az állásponttal kívánunk foglalkozni, hanem inkább egy olyan problémára hívjuk fel a figyelmet, amely magával az eseményszerűség fogalmával kapcsolatban merül fel. Ez a bonyodalom akkor keletkezik, ha kevésbé az események (minimális) saját idejére figyelünk, mint az események autopoietikus összekapcsolódásának időbeli módjára. Mivel az események folyamatosan elvesznek, mindig új eseményeket kell kínálni, amelyek értelmes módon rögzítik az elveszett eseményeket, hogy a következő pillanatban maguk is elveszjenek, attól függően, hogy értelmes módon (pontos értelemben) tükröződnek (vetülnek).

Vagy más szavakkal: egy autopoietikus szekvencia minden egyes eseményének identitása nem rendelkezik időponttal, nincs rögzített időbeli helyzete, nincs lehorgonyzása a hic et nunc-ban, hanem csak kiegészítéssel jön létre, egy másik eseményen keresztül, amelynek maga sem rendelkezik lehorgonyzási ponttal, identitással - kivéve ugyanezen eljáráson keresztül. Az identitárius aktualitást folyamatosan átnyomják, továbbadják, elhalasztják. Az identitás az identitás és a különbség különbségén keresztül épül fel, vagy kevésbé hegelianus megfogalmazásban:

a Derrida által *différence*-nak nevezett elmozduláson keresztül. Még az esemény rögzítése (datálása) is utólag, egy társadalmilag kondicionált, erősen mesterséges kronometriában történik, legalábbis ha azt gondoljuk, hogy a pontosság fontos, és nem csak a *közelmúlt, a tegnap, az éppen most, a távoli napokban*.

Kevesen látják, hogy ezzel összeomlik az esemény, az eseményszerű elem, az elemi egység gondolata. De nem kerülhetjük meg ennek a megfigyelésnek a drámaiságát: a retrospektív értelem-időt használó autopoietikus jelentésrendszerek, azaz *différence-rendszerek*, csak elemi egységeket engednek meg egyfajta *elkenésben*. Egyetlen esemény sem esemény a maga idejében. Minden esemény csak visszamenőleg esemény.⁵ Az egyszerű (de a klasszikus *tertium-nem-datur megfigyelők számára* szörnyű) következmény az, hogy az ilyen típusú rendszerekben nincsenek szingularitások. A nyelvtanra átültetve ez azt jelenti, hogy az elem *egyes számban való* emlegetése meglehetősen hanyag agglomeráció, didaktikai/módszertani egyszerűsítés. *Egy* elem soha nem *lehet* elem. Ebben a tekintetben *a megszámlálhatóság* kudarcot vall.⁶

Ennek az a következménye, hogy - nyelvtanilag és logikailag - az elemekről sem lehet többes számban beszélni. Ami nem megszámlálható egységekből áll, az nem is aggregálódik oly módon, hogy pluralitásként értelmezhető legyen. Mivel ez ugyanúgy érvényes a társadalmi rendszerek időmódjára is, megfogalmazhatjuk, hogy az érzéket létrehozó apparátusok *érzéket kovácsoló* vagy *érzéket siklató* rendszerek. Inkább *felhősek*, mint markánsak, inkább tömörek, mint cizelláltak. Ez egy régi toposz, hogy a lélek (a

5 | Csak így igazolható az öntermeletről, autopoiesisről való beszéd, amivel felidézhető, hogy már az eredeti szövegben a *poiein* szó (például arisztotelészi kontextusban, vö. csak *Metafizika* 1032 a 12-1032 a 27) nem természetet, hanem termelést jelent.

6 | A jól ismert kezdet/vég probléma áll erre. A jelentésrendszerekben nincs eredeti első esemény, nincs eredet, nincs *arché* a második események kategóriája nélkül, amelyek azonban csak második események a harmadik eseményeken keresztül stb. És így nincs is utolsó esemény, mert az a megfigyelhetetlen állapotában lenne.

Az emberi lény propriumát) könnyebb a tengerhez vagy a szélhez hasonlítani, mint mindahhoz, amit falakkal, edényekkel, épületekkel, lezárásokkal és határokkal, az egyediség jelképeivel lehetne ábrázolni.

De mi történt hirtelen a tudattal?

2. A mentális rendszer differenciálódása

A tudat, mint tiszta és világos tartomány, amelyben a gondolat és a képzelet halai téblábolnak, villódnak, eltűnnek, és a helyükre digitális műveletek gyűjteménye lép, elsötétült.⁷ Kezd hasonlítani egy olajtócsára, egy tömör, öntött-öntött sűrűségre, amelyben semmi sem különböztethető meg.⁸ Ez a sötétedés abban a pillanatban következik be, amikor egy autopoietikusan generált jelentésidőt feltételezünk, amelyre igaz, hogy soha nem tudna elkülöníthető lokalizált elemeket létrehozni. Mindig feltételezve, hogy *temporalizált (différence-alapú)* rendszerekkel van dolgunk, kizárt, hogy olyan identitárius egységek határozhatók meg, amelyek egyszerű sorrendbe rendezhetők.⁹

Ha valaki ennek ellenére nem akar eltérni a képzeletétől egy

7 | Nem kell itt a fényesség metaforájába mélyebben belemennünk. De hogy miről is van szó, az a következő idézetben van összefoglalva: "A fény par excellence a tudattal van kapcsolatban. A fényben ismerem magam; tudásom a fény; ameddig a fény, addig tudom; ahol véget ér, ahol az átláthatatlanság kezdődik, ott már nem tudom." Ritter, J.W., *Fragmente aus dem Nachlaß eines jungen Physikers*, Stuttgart 1946, 66. o.

8 | Lásd erről a metaforáról Deleuze/Guattari 1997, op. cit., 41. o. Hogy az olaj-metafora már korán megtalálható legalább a neuronális rendszerrel összefüggésben, azt Ritter 1946, op. cit., 50. o. következő kérdése mutatja: "A növények illóolajai, úgymond, folyékony idegek és agyak ugyanarról?".

9 | Az autopoietikus rendszerek szekvencialitásáról való beszéd tehát korántsem feltétel nélküli. Ez egy didaktikai/módszertani leegyszerűsítés.

tudat egységét (már csak azért is, mert egy nem felismerhető hagyomány általában ilyen egységet feltételezett), aligha marad más választás, mint hogy valami *határozott operativitáshoz* hasonlót vezessünk be. Ez a gondolat furcsán hangzik, de nem olyan messzire vezet, hogy ne lehetne elméletileg elegáns párhuzamot találni a társadalmi rendszerek elméletében. A társadalom itt is tengerként írható le, mint a közlések szüntelen áradata, amelyeknek a jelentése időben megalapozott, így az egyes elemek (szingularitások) nem határozhatóak meg jobban, mint egy ETWAS (társadalom), amely ilyen elemekből áll, és amely egyszerűen építőelemek sokaságát feltételeznél. Sem az egyes, sem a többes számnak nincs értelme az elemi egységekkel kapcsolatban, amennyiben a folyamatszerű autopoiesis értelméről beszélünk. Az elmozdulásoknak, a jelentések szétszóródásának, a szüntelen érdesedésnek és csevegésnek ebben a zűrzavarában megkülönböztethető műveleteket a megfigyelőknek kell megkülönböztetniük.

döntően meg kell különböztetni.¹⁰ Külön megfigyelőnek kell lennie... Ennek érdekében be kell vezetni egy sajátos működési módot, az összekapcsolás sajátosságát, hogy például egy funkcionális rendszerre vagy szervezetre jellemző kommunikáció más kommunikációval szemben profilálható legyen. A határozott operativitás nem lehet más, mint a specifikációhoz, és így a megfigyelési teljesítményhez kötött operativitás.

De mielőtt ezt élesebben megfogalmaznánk, először is vonjunk le egy nagyon döntő következményt. *Ha a tudatosság nem pusztán, vak operativitás, nem csak maszatolás, akkor ez egy megkülönböztetés-az-egyben. Nem lehet (minden ellenkező állítással ellentétben) monisztikus egységként vezetni, amelyen túl pszichikum nem fordul elő. Ez a nem dekódolt műveletek közegeiben a dekódolt műveletek (speciális formák) speciális esete.* Vagy, hogy egészen világosan fogalmazzak: *a pszichikus rendszer nem a tudat. Két énnel van dolgunk, egy különbséggel.*

3. Dedikált operativitás

Abból a tényből kiindulva, hogy az érzékelés-idő alapú rendszerek képesek belsőleg differenciálni magukat, továbbá abból a tényből, hogy ez a differenciálás specifikusságot (eldönthetőséget) jelent, a mentális rendszer megkülönböztethető a tudattól. Tudatosság, ez lenne a döntött megfigyelési műveletek (megnevezések) koherenciája a nem eldöntött műveletek összefüggésében. Az itt jellemzően használt elméleti alakzat a *közeg/forma megkülönböztetés*.¹¹ Nem azt a tulajdonságot jelöli, *hogy* valami egy tárgyi tartományban médium vagy forma, hanem az a megkülönböztetés, amely akkor valósul meg, amikor egy megfigyelő formákat jelöl (akkor médiumok fordulnak elő) vagy médiumokat jelöl (akkor formák fordulnak elő). Mivel azonban minden megfigyelés jelölés, a forma/közeg megkülönböztetés a megfigyelés során mindig implicit módon jelen van: Ez *egyetemes*. Nem zárható ki, amennyiben megfigyelés alatt áll, és csak ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a tudat rendszerének megfigyelése egy olyan forma megfigyelése (kijelölése), amelyet nem lehetne elgondolni egy olyan közeg nélkül, amelybe bele van írva.¹²

Az eldöntött műveletek, ahogyan azt meg akarjuk határozni, *megfigyelések*. Ezt a műveletet (és már tudjuk, hogy nem egyes számban fordul elő) úgy definiáljuk, mint egy kombináció vagy szindróma egy

11 | Lásd alapvetően Heider, F., Ding und Medium, in: Symposion - Philosophische Zeitschrift für Forschung und Aussprache 1, 1926, pp. 109-157. Vö. a modern rendszerelméletben való alkalmazásra számos szöveg esetében Luhmann, N., Das Kind als Medium der Erziehung, in: Zeitschrift für Pädagogik 37/1, 1991, pp. 19-40; Luhmann, N., Das Medium der Kunst, in: Delfin pp4,1986, 6-.

15. Lásd még Fuchs, P., Der Mensch - das Medium der Gesellschaft?, in: ders./Göbel, A. (szerk.), Der Mensch - Das Medium der Gesellschaft, Frankfurt a.M. 1994, 15-39. o.

12 | Ezzel a megfontolással körkörösén helyettesítjük a tárgyterület tulajdonságairól szóló beszédet. Ha és amennyiben a rendszerelmélet megfigyelélmélet, akkor lemond arról a feltételezésről, hogy léteznek olyan tulajdonságokkal rendelkező objektumok, amelyek megfigyelőtől függetlenül (!) megfigyelhetők.

Kijelölés kitüntetéssel. A szokásos megfogalmazásoktól némileg eltérve itt azt akarjuk mondani, hogy a megfigyelés az a jelölési teljesítmény, amelynek révén megfelelő (a szituációs vagy kontextuális regiszterben meggyőző) megkülönböztetések *aktualizálódhatnak*, amelyen belül a jelölés egy lehetséges (és egyébként is lehetséges) megkülönböztetés egyik vagy másik oldalának megvalósult kiválasztásaként *jelenik meg*.¹³

Az enyhe módosítás annak a közkeletű felfogásnak a korrigálásában rejlik, hogy a jelölés mintegy feltételezi a rendelkezésre álló megkülönböztetések világkosarát, vagyis hogy nem más, mint egy kész kész készlethez való hozzáférés, amelyből egy megkülönböztetés kivethető, és amelyben aztán az egyik vagy a másik oldal kerül kiválasztásra. Ha helyett az *értelem-idő logikája szerint* járunk el, akkor nyilvánvaló, hogy egy jelölés csak akkor jelölés (és így szelekció), ha jelölésként figyeljük meg, ha úgymond situáló, értelem-pontosító megkülönböztetésekkel közelítjük meg - olyan műveletek révén, amelyekre ugyanez vonatkozik. A jelölés nem a lét kánonjából való választás. Ha lehet így mondani, teljesen kitölti időbeli helyét, így nem tudja megkülönböztetni magát önmagától időbeli helyén. A jelölés nem is egy antecedens megkülönböztetés egyik oldalának kiválasztása (és így a másik kizárásának kiválasztása); ez inkább (Heidegger ordinális idejének megfordításával) egy szituációs megkülönböztetés utószava, utóvetítése. És, *horribile dictu*: ez a kiegészítés önmagában nem más, mint egy jelölés, amely csak egy válogatás további jelölésekhez. A jelentés autopoietikus ideje nem ismer és nem ismer választást - kivéve a kiegészítések utóhatását.

A megfigyelés különlegessége (különben szintén csak a maszatolás módjában állna rendelkezésre) az, hogy *döntően* kijelöli az elmúló értelmet a szüntelen pörgésben. Kissé más megfogalmazásban: a megfigyelések mindig *explicit* (kibontott) műveletek, vagy, hogy az autopoiesist hangsúlyozzuk, explicit műveletek katekásnai. Csak így van értelme az összekapcsolásról való beszédnek.

13 | Vö. Fuchs 2001c, op. cit. A mellékmondatok kaszkádja itt szisztematikusan fontos.

A rendszer a jelenlegi kutatások szerint a párhuzamos információfeldolgozás alstruktúráján (a neuronális rendszeren) működik. Csak egy explikációval (egy kifejezett megjelöléssel) lépnek be a megkülönböztetések, pontosan azok, amelyekben korábban csak a különbségeket dolgozták fel; csak most fejeződnek ki a különbségek megkülönböztetésként oly módon, hogy a rendszer "önmegragadóvá" válik.

Ma, hogy egy nagyon ideiglenes példát vegyünk, aligha vitatható, hogy minden emberi érzékelést a legkisebb¹⁴ gyermeki fázis meghaladása után *teljesen elárasztja a jelentés*, anélkül, hogy ugyanakkor feltételezni kellene, hogy ez a jelentés

a megnevezésekhez és megkülönböztetésekhez kapcsolódik.¹⁵ Még csak nem is

A nyelvnek egy szobában kell mozognia anélkül, hogy a falakon átmenne, kinézne az ablakon, házakat látna, majd leülne az íróasztalhoz, és megállítaná a füttyülést. Mindez annak ellenére működik, hogy nyilvánvalóan nincsenek sem szobák, sem ablakok, sem házak, sem asztalok, sem csövek - a jelentés kivetítésén túl. Egyetlen pipa sem pipa, fogalmazhatná újra Magritte, kivéve annak, aki jelentéssel telítve látja. A tehén a réten sem önmagában, sem sub specie aeternitatis nem tehén - kivéve annak, aki a *tehenet a* sémában érzékeli. El sem tudjuk képzelni, milyen lenne az érzékelés jelentés nélkül, mint ahogyan a kommunikációt sem tudjuk elképzelni jelentés nélkül.¹⁶ Ez az, amire Luhmann gyakran hivatkozik a jelentésforma nem-negativitásával kapcsolatban.

14 | Lásd Fuchs 1998b, op. cit.

15 | A kivételek tanulságosan bizonyítják a szabályt. Gondolok itt például a legsúlyosabb szellemi fogyatékosokra. Az én benyomásom szerint az érintetteknek nincs érzékelésük ebben az értelemben, de mégis van egy mentális szervezetük. Ezt egyébként csak akkor láthatjuk, ha megengedjük a mentális rendszer/tudat megkülönböztetését, vagy a nem eldöntött és eldöntött (explicit) műveletek megkülönböztetését.

16 | Ide tartozik Nagel, Th., *Wie es ist, eine Fledermaus zu sein?* című híres esszéje, in: ders., *Über das Leben, die Seele und den Tod*, Königstein. 1984.

A mi példánkban az érzék úgyszólván behajlik ebbe az érzékelésbe; ez egy működő (implicit) érzék, amely nem igényel semmilyen címkézést. Ahhoz, hogy ilyen módon tudjunk fogalmazni, az értelemformát úgy kell általánosítani, hogy az lehetővé tegye a forma *sematikus*, nem explicit használatát. Az érzék a szelektivitás megidézése nélkül is működik, azaz a többi lehetőség horizontjának bemutatása nélkül is, amely csak egy kifejezetten működő megfigyelő révén kerülhet a képbe. Az a tény, hogy egy önállóan *jelentős* világban működünk, nem jelenti azt, hogy mindig explicit jelentésértelmezéseket kell végeznünk.¹⁷ Nyilvánvaló, hogy ez a megfontolás az értelem formájának legalább kezdetleges összehasonlításához is vezethet az állatok pszichés szerveződésével.

4. A tudat funkciója

Először is azonban ismét le kell vonni egy következtetést. Ha a tudat a pszichikus rendszer keneteibe a kijelölés e sajátos teljesítményeként írja be magát, akkor William James terminológiájával élve egy *nemlét*, az én nyelvemen egy *unject*.¹⁸ Mindenesetre, ez van, és ez nem *az*, *ami*. Nincs pereme, nincs belseje és nincs külseje. Aligha mondható el, hogy állományként, egy tér kitöltéseként és kitöltéseként, sőt, még csak nem is a rögzített vezetékek elrendezéseként létezik. De nem is lehet

17 | Ezen a ponton meggyőző lenne csatolni az emlékezet elméletét, amely az emlékezet funkcióját a *felejtésként* határozza meg. Vö. Luhmann 1996, op. cit.; Baecker 1991, op. cit. Lásd alapvetően: Foerster, H.v., Das Gedächtnis. Eine quantenphysikalische Untersuchung, Bécs 1948; ders. 1969, op. cit. Sémák helyett talán beszélhetnénk *feltételezésekről* is - Bartleby ügyvédjének értelmében. Vö. Deleuze, G., Bartleby oder die Formel, Berlin 1994, 19f. o.

18 | Vö. James, W., Does 'Consciousness' exist?, in: Journal of Philosophy, Psychology, and Scientific Methods 1, 1904, pp. 477-491, ismert esszéje.

azt mondani, hogy nem létezik anélkül, hogy a legélesebb ellentmondásba ütköznénk (amit az introspektív bizonyítékok táplálnak¹⁹). Sem nem, sem nem, lenne ennek az állapotnak a rejtélyes megfogalmazása, egy olyan trilemma, amelyet az ember (Jameshez hasonlóan) a lét és a lényeg kérdésének megkerülésével, és ehelyett a *funkciótézis* felállításával kerül meg: A tudatosság egy funkciót jelent vagy szolgál.²⁰ Ez már azt mondja, hogy ez nem egy gondolkodó dolog.²¹

Még mindig nagyon általános értelemben ez a funkció a diffúz észlelések analóg áramlásának szétbontása vagy digitalizálása egymással kapcsolatba hozható eseményekre.²² Vagy (egy kicsit kifinomultabb): a funkció olyan egységek generálása lenne, amelyek szekvenciálisan rendezettként értelmezhetőek, vagy (még sűrűbben): olyan szekvenciák generálása lenne, amelyek *látszólag* elválasztható eseményekből állnak.²³ Ahogyan az emlékezet lehetővé teszi, hogy sematikusán működjünk egy olyan világban, amelyre nem kell folyamatosan emlékezni, a tudat funkciója az lenne, hogy a kompakt-opak tapasztalatot összekapcsolható "állításokká" oldja fel. Nagyon mély értelemben a tudatosság (ennek a mutatványnak a véghezvitele) a víz elvágásának mutatványát végzi. Még élesebb

19 | Mint James, W., *The Principles of Psychology*, Cambridge [1993/1890], p. 187ff. számunkra az introspekció visszatekintés.

20 | Természetesen ez nem meglepő egy olyan elmélet keretein belül, amely végső soron funkcionista módon fejlődik. Például azt mondják, hogy az autopoietikus rendszereknek nincs memóriájuk, kivéve a felejtés függvényében.

21 | Ezt sem mondják hagyomány nélkül, ha a hinduizmusra vagy a buddhizmusra gondolunk. Egyébként azt hiszem, világos, hogy ez a nézőpont megment minket attól, hogy a fizikai, fenomenalista, epifenomenalista, pánszichikus vagy dualista elméletek (és ezek összes elképzelhető ellenpólusa) kontextusába helyezzük magunkat. A nem-ontológiai elméleteket még csak nem is érintik a "Mi a tudat?" kérdésnek ezek az elágazásai.

22 | A folyam-metaphora itt nagyon gyenge, mivel néha magára a tudatra utal, például a Joyce által használt irodalmi technikára: a *tudatfolyamra*. De csak egy szófolyamról van szó, és szigorúan véve még csak nem is erről.

23 | *Erre* még visszatérek.

A tudat funkciója a rendezett idő kialakítása és előállításáé.²⁴ Az erőé tézis szerint e funkció nélkül nem lenne semmi, ami akár csak távolról is hasonlítana az általunk időnek tekintett *időhöz*.²⁵

Ha a megfigyelések (mint általánosan eldöntött elnevezések) a kompakt-opak tapasztalat e "cezúrájának" eszközei, akkor könnyen besorolhatók az úgynevezett HOR vagy HOT műveletekről szóló vitába. A HOR a *magasabb rendű reprezentáció*²⁶ rövidítése; a HOT a *magasabb rendű gondolkodás* rövidítése.²⁷

24 | Ez indokolja a tudatformának a zenéhez való közelségét is. Vö. Fuchs, P., Vom Zeitzauber der Musik. Eine Diskussionsanregung, in: Baecker, D. et al. (szerk.), Theorie als Passion, Frankfurt a.M. 1987, pp. 214-237; ders., Die soziale Funktion der Musik, in: Lipp, W. (szerk.), Gesellschaft und Musik. Wege zur Musiksoziologie, in: Sociologia Internationalis, kiegészítés 1992a1,, S. 67-86; ders., Musik und Systemtheorie - Ein Problemaufriss, in: Richtsteig, T./Hager, U./Polaschegg, N. (szerk.), Discourses on Contemporary Music Culture, Regensburg 1996, pp. 49-55.

25 | A tézis azért erőé, mert először is szétválasztja a szándékosságot (amely szigorúan véve ugyanolyan alárendelt, mint ahogy Luhmann rendszerelmélete a cselekvést a kommunikációhoz viszonyítja). Aztán: összeegyeztethető az olyan neurofiziológiai vizsgálatokkal, amelyek az agyat vagy az egész neurofiziológiai rendszert időgépként fogják fel. Az, hogy ez a tézis még nem teljes, a *fél* érvelésünkkel magyarázható. Még mindig szükségünk van a kommunikációra való hivatkozásra.

26 | Lásd például Lycan, W.G., Consciousness, Cambridge 1986; ers, Consciousness and Experience, Cambridge 1995.

27 | Lásd Rosenthal, D., Thinking that One Thinks, in Davies, M./Humphreys, G. (szerk.), Consciousness, Oxford 1993, pp. 197-223. HOP (*higher-order perception*) lehetne hozzátenni. Lásd Armstrong, D. M., What is Consciousness? in: The Nature of Mind and Other Essays, Ithaca (NY) 1981, 55-67. o. Freud ismerőí emlékeznek rá, hogy az ő munkájában a tudat mint érzékelési szerv nagyon hasonló funkcionális pozíciót foglal el. A szanszkritban a *manasz* valami ehhez nagyon hasonlót jelöl, egy lelki szervet, amely befelé működik, ahogy a közönséges érzékszervek kifelé.

Ezek a fogalmak, amelyek általános megnevezése valószínűleg HOR, nagyon ellentmondásosak voltak és vannak.²⁸ Ami azonban érdekessé teszi őket számunkra, az az, hogy elvileg feltételezik, hogy a mentális állapotok sodrában lehetőség van egy mentális állapot egy későbbi állapot általi reprezentációjára, azaz *kijelölő* (magasabb rendű) és *nem kijelölő* (alacsonyabb rendű) állapotokra. Ha ehhez a gondolathoz rendszerelméleti megfontolásokat is hozzáadunk, akkor a nem-megjelölés közegét kapjuk, és: egy olyan műveletet, amely mindig egyúttal *jelölőként is funkcionál, de magát is jelölni kell, hogy ne váljon szingulárisná (azaz semmi jelentős).*²⁹ Röviden, az ember megfigyeléseket kap, és csak emiatt gyűlik össze egy csapásra az, ami minden pillanatban megfigyeletlen. *A magasabb rendű* tehát csak egy másik kifejezés arra a (megint csak) tautologikus körülményre, hogy *csak azt figyeljük meg, amit megfigyelünk*, és csak azt figyeljük meg, amit megfigyelünk - tehát egy másik (és rövidíthető) kifejezés a *rendszerre* - autopoiesis, mint általában.

A probléma tehát az, hogy ezek a megfigyelési műveletek, amelyek időben nem elszigetelten, nem időpontokban, tehát csak rendszerszerűen történnek, hogyan jutnak eseményszerűségükhöz. Valahogyan érzékelní kell egy *időbeli kötöttség*³⁰ vagy *hiszterézis* (késleltetés, megállási pillanat, *tehetetlenség*) működését. Ehhez egyrészt a neurofiziológiai rendszer jön számításba, amelynek megvannak a maga *korlátai* és

28 | Vö. Dretske, F., Conscious Experience, in: Mind 101, 1993, pp. 263- 283; Güzeldere, G., Is Consciousness the Perception of what Passes in One's Own Mind?, in: Block, N. et al. (szerk.), The Nature of Consciousness, Cambridge 1997, pp. 789-806; Siewert, C., The Significance of Consciousness, Princeton (NJ) 1998.

29 | Nyilvánvaló, hogy innen kezdve a jelző/jelzett megkülönböztetéssel dolgozó elméletek más formátumot nyerhetnek.

30 | Ezt a kifejezést itt rendkívül lazán, de semmiképpen sem véletlenül használjuk Wolf Singer és munkacsoportja tanulmányaihoz közelítve. Lásd például Singer, W. et al, Neuronal Assemblies. Necessity, Signa- ture and Detectability, in: Trends in Neuroscience 1/7, 1997, pp. 252-261.

Ez itt azt jelenti, hogy egy időbeliség kerül a tudat³¹ funkciója alá, amely egyszerre biztosítja a fizikai-klasszikus ritmizálást, és (ahogy azt már egy ideje sejteni lehetett) esetleg egy kvantumfizikán alapuló időmágiát *szabadít fel*. Másrészt itt kézenfekvő (és már csak azért is, mert nem akarunk a *magyarázati szakadék* csapdáiba keveredni), hogy egy egészen más időkötetési és eseménygeneráló mechanizmusra támaszkodjunk, amely valamilyen módon központi szerepet játszik a társadalmi és mentális rendszerek strukturális összekapcsolódásában.

5. Kondicionált koprodukció

A világ nem képes formát alkotni. Ez "a véges műveletek korrelátuma".³² Úgyszólván felbukkan, ha megfigyelik³³, és megfigyelés nélkül nem lenne semmi. A világesemények csak a jelölés alapján események. Ezek nem ontológiailag előre meghatározottak. Olyan rendszereket vagy kapcsolatokat feltételeznek, amelyekben a megfigyelés funkciója érzékelhető. Ezek a rendszerek azonban nem körülírt egységek, nem kamaraszerű entitások, hanem (amire az elején emlékeztünk) *működési különbségek*, azaz Spencer-Brown terminológiájával szólva *kondicionált koprodukciók, a hatás-egyenlőség-hatás*. Mivel itt jelentésrendszerekről beszélünk, az egyetlen jelölt erre a koprodukcióra a be-

31 | Lásd például Riedl, R., *Mit dem Kopf durch die Wand. Die biologischen Grenzen des Denkens*, Stuttgart 1994.

32 | Vö. Luhmann, N., *Weltkunst*, in: ders./Bunsen, F.D./Baecker, D. (szerk.), *Unbeobachtbare Welt. Über Kunst und Architektur*, Bielefeld 1990, 7-45. o., itt 8. o.

33 | Nem ok nélkül beszélhetnénk *déhiszkézisről* Lacan, J., *Das Spiegelstadium als Bildner der Ichfunktion, wie sie uns in der psychoanalytischen Erfahrung erscheint. Jelentés a Nemzetközi 16. Pszichoanalízis Kongresszusra Zürichben júliusban in 17.1949.*; ders. „Schriften I (szerk. N. Haas/H.-J. Metzger), Weinheim, Berlin ³1991, pp. 61-70, itt pp. 63.

Végső soron csak a társadalmi rendszer marad kérdéses. A neuronális infrastrukturális struktúra ugyan határokat szab az időtartamok tekintetében, amelyeken belül a megfigyelésnek saját eseményeit kell³⁴ létrehozni, de maga nem állít fel olyan jelöléseket, amelyeken keresztül a punctuált (hézag- vagy változás-konfigurált) idő megjelenik. A neurofiziológiai idő mintegy "beindítja" a rendszert, de nem "formázza" azt.

Ezeket a formátumokat - és ez már nem vita tárgya - valahogy a társadalmi rendszerekkel való legszorosabb kölcsönhatásba kell hozni. Ezért nem meglepő, hogy a kommunikáció, mint az, amit a közös rendszerelmélet a társadalmi rendszerek elemi egységeként azonosított, bizonyos szempontból formailag *azonos a* tudat működését irányító műveletekkel. A formális, ez az absztrakció olyan fokát jelenti, amelyben minden gondolat, minden közlés tartalma (szándéka, tárgya) kimarad. Az anyagiság, amelyen keresztül a tudat vagy a kommunikáció megvalósul, és a médiumok, amelyekbe ezek be vannak írva, szintén kimaradnak. Ezután a formája azonosnak tűnik:

1. Olyan szekvenciális sorrend előállítás, amelyben az előzményeket és a regressziókat jelenleg múltbeli vagy jövőbeli eseményekre való hivatkozással határozzák meg.
2. Az autopoietikus "idő-keveredés" "formája", amely nem teszi lehetővé a műveletek szingularitásként való megfigyelését és (ezzel összefüggésben) a kezdeti (eredeti) vagy végső op- rációk azonosítását. Ez azonos azzal a tézissel, hogy nem létezhetnek abszolút műveletek vagy események (a szó pontos értelmében).
3. Az értelemeltolódás vagy értelemeltolódásos diszemináció formája, amelyhez a différence nem-fogalma ajánlott. Ez egyet jelent azzal, hogy a társadalmi rendszerek, bármennyire is a jelentés közegében működnek, nem érik el a jelentés kiteljesedését, az értelmetlenséghez való közeledést.³⁵

34 | Erről még mindig lenyűgözően Pöppel, E., Grenzen des Bewußtseins. Über Wirklichkeit und Erfahrung, München 1987.

35 | Akkor az ember, mint Zarathustra, nagy áldással IGEN

4. A referálható események sorozatának saját maga előállításának szükségessége, anélkül, hogy esélye lenne arra, hogy külső támogatást nyerjen ehhez az esemény előállításához.
5. A műveleti típusú megfigyelés alkalmazásának elkerülhetetlensége, azaz: a határozott címkézési teljesítményeket a határozott címkézési teljesítményekhez kapcsolni.

Ha valaki hajlamos a spekulációra, akkor egy másik formai egyenlőség kerül a képbe. Minden tudati műveletben az információt (észleléseket, szándékokat, külső referenciát) nemcsak egyszerűen fel kell dolgozni, hanem úgy kell felvenni (bemutatni), hogy egy további művelet az információhoz (külső referenciához) vagy az önreferenciához (külső referenciamódban) való kapcsolódásként értelmezhető legyen egy további művelet által, amely formálisan csak akkor művelet, ha ugyanazt hajtja végre. Pontosan ugyanez a triádszerkezet, amely a pusztá szekvenciában zajlik, azaz csak analitikusan bontható ki, megtalálható a kommunikáció műveletében, amely információt jelöl (idegen referenciát) vagy közöl (önreferenciát), és a következő műveletben az idegen vagy önreferencia egyik vagy másik oldalához való kapcsolódásként, szelektióként értelmeződik, amit aztán a kommunikációelméletben *megértésnek* nevezünk.³⁶

Ez a formai azonosság egy olyan evolúció eredményeként értelmezhető, amely a strukturális összekapcsolódás során egyszerre szorítja ki és szaporítja mindkét rendszertípust. Mivel a strukturális csatolás kizárja a közvetlen érintkezést az érintett rendszerek között, ezért ehhez a strukturális sodródáshoz olyan közeget kell használni, amely egy nem eldönthető közegbe (értelem) egy másik, eldönthetőségre (explicativitás) alkalmas közeget ír be, és amelyet mindkét rendszertípus használhat. Meg kellene, hogy legyen az a tulajdonsága, hogy minden vele való foglalkozást szekvencialitásba tereljen, de ezzel együtt azt is ki kellene zárni, hogy a rendszerek egy feltételezett világban

kóborolnak a völgyekben, de világos, hogy az értelemterjesztő gépezet emiatt nem áll le.

36 | Ma már nem vagyok biztos benne, hogy ez egy nagyon boldog szóválasztás volt. A hagyományon keresztül ajánlja magát, de egyúttal elfogultságot is teremt a *pszichikai megértés* felé.

szétválasztani őket. Lehetővé kell tennie a kijelöléseket, de nem szabad a kijelölteket külső entitásként rögzítenie. Biztosítania kell a redundanciát, de a redundancia ellenére tolerálnia kell a folyamatos változatosságot.

Ez a mindenütt jelenlévő médium, a nyelv, a nyelv, a jelek.

6. A karakterek

A megfigyelő számára a jelentés közegét az jellemzi, hogy amint formákat jelöl, az egyébként lehetséges kapcsolódások meghatározatlanságaként keletkezik. Erre a kissé nehézkes megfogalmazásra azért van szükség, hogy ne essünk abba a hibába, hogy a jelentés médiumát ontologizáljuk. Abban a pillanatban, amikor egy megfigyelésre képes rendszer determinált érzéket jelöl ki, létrehozza a determinált másik oldalát, nevezetesen az *érzék* meghatározatlanságának közegét.³⁷ A meghatározás tényleges használata kilöki (a megfigyelők számára) a formát és az ellenformát (az egyébként lehetséges).³⁸ Vagyis nincs olyan létezés, amely megelőzi a forma kiválasztását, de nincs olyan forma kiválasztása sem, amelynek háttérében ne lenne egy felirat, amelyet éppen az idéz fel. Éppen ez tette oly híressé a nyom metaforáját, hogy a nyomvonallal együtt jön létre az általa képviselt tér, minden vágás a vágás, és egyik sem a másik nélkül. És ugyanezen okból mondhatjuk, hogy a forma/közeg megkülönböztetésnek iteratív (mélység-áthelyezett) metszete van. Így könnyen megfogalmazható (ez a megkülönböztetés ereje), hogy a jelentés médiuma jelszerű kapcsolódások (mint például a nyelv) révén jelenik meg, de ezek a jelszerű kapcsolódások viszont olyan médiumként működhetnek, amelyben a tudatos vagy kommunikatív műveletek a laza kapcsolódásokat szorosabbá alakítják.

37 | Ez ugyanaz az alakzat, mint az a feltételezés, hogy a tudat, mivel megfigyel, társ-előállítja az ellentétét, önmagának a mását.

38 | Vö. Luhmann, N., Zeichen als Form, in: Baecker, D. (szerk.), Probleme der Form, Frankfurt a.M. 1993, 45-69. o., itt 64. o.

A jelentésrendszerek csak akkor lennének a meghatározatlanság vagy az elmosódás rendszerei, ha nem határoznának meg és nem használnának folyamatosan olyan formákat, amelyek a meghatározatlanságot és a meghatározottságot ötvözik. A legélesebben fogalmazva: nem léteznének jelentésrendszerek olyan meghatározó előadások nélkül, amelyek minden végrehajtás során szabályozzák a meghatározatlanságot. Ha feltételezzük, hogy az ilyen előadásokhoz (a szignifikációs előadásokhoz) csak **jelek állnak** rendelkezésre, akkor a fordított következtetés is lehetséges, miszerint a jelek nélküli rendszerek szintén nem jelentésrendszerek. A jelentésrendszerek viszont mindig **jelhasználó** rendszerek.

A jel a jelzett és a jelzett közötti különbségtétel egysége.³⁹ A jeleket használó műveletek tehát nem veszítik el a jelzettet, még akkor sem, ha a jelet szüntelenül összekapcsolják a jelöléssel. A jel formája garantálja, hogy **valamiről**, a jelzetről szól, de a jelzett nem a világban lakozik, hanem magának a jel formájának a mozzanata. A rendszer belsőleg dolgozza fel a különbségét (rendszer/környezet), amelyben a jelben a jelölés mását mint a jelöltet viszi magával, vagy másképpen: a belsőlegesség metaforája feloldható ezzel a belátással, hogy a jelek használata arra kényszerít, hogy minden pillanatban összekapcsoljuk a jelölést (a műveletet) a jelölttel (az önreferenciát a külső referenciával).

A szignifikációs teljesítmény (megfigyelés) a szignifikációs teljesítményből következik, de a szignifikátum nem vész el a folyamatban. "A jel formája más szóval megmagyarázza, hogyan követheti a működést a működés, noha ezt egy hozzáférhetetlen világban és az értelem közegében kell megtenni, amely a forma másik oldalán mindig a nem megvalósult lehetőségek mérhetetlen többletét rejt." (A jel formája).⁴⁰ A jelek használata megoldja a zárt rendszerekben való hivatkozás problémáját anélkül, hogy fel kellene adni a zártságot. A rendszer környezete minden pillanatban "létrejön" - egyszerűen azért, mert a megfigyelés működése nem tudja megdönteni a kijelölés és a kijelölt egységét. Ebből a szempontból is tanulságos

39 | Vö. Luhmann op1993., cit.

40 | Ibid, p. 65.

az axióma fényét, miszerint a rendszer a különbség és nem az egység.

Ha eltekintünk a jelek alkalmi (ügymond kézzelfogható) használatától, és a nyelvi jelekre koncentrálunk, Luhmannal együtt rámutathatunk, hogy a jel (az imént tárgyalt értelemben) az *elszigeteltséget* és a *redundanciát* ötvözi.⁴¹ Az izoláció azt jelenti, hogy a jel mint a jelző/jelzett (signifier/signified) egysége nem tart fenn semmilyen kapcsolatot a nyelven kívül. A szavak nem jelei *valaminek, ami odakint van*. Nem tükrözik a *dolgokat és a kapcsolatokat*. A "tehén" szónak nincsenek nem nyelvi állapotai vagy kapcsolatai, a "szeretet" szó nem szeret, még csak nem is hasonlít a világ olyan állapotára, amelyet az ember így szeret leírni. Saussure terminológiája szerint ez *önkéntes*. Az *elszigeteltség* szó viszont csak azt a tényt hangsúlyozza, hogy ez az önkényesség olyan megfigyelési rendszerekhez kapcsolódik, amelyek nem a környezethez való összefüggésekben működnek, azaz összeomlana, ha a "kék" jel a "kék" szín lenne, vagy ha a "kannibalizmus" szó önmagát enné meg.⁴²

A jelek elszigetelése nem teszi lehetővé a külső támaszok alkalmazását. A jelek összekapcsolásának a jelekkel végzett műveleteken keresztül tehát azt kell feltételeznie, hogy minden jel minimális módon hordoz információt: arról, hogy mi jöhet (mi illik bele), vagy mi nem jöhet (és ezért provokál, amikor jön).⁴³ A jeleknek (Bateson jól ismert információdefinícióját átvéve) olyan különbséget kell tenniük, amely megkülönböztethető. A nyelvi jelek tehát *differenciálisak*. "Dans la langue il n'y a que des différences" - mondja Saussure sokat idézett mondatában.⁴⁴ *Értékük* a differenciál topológiában elfoglalt helyük, nem pedig egy bennük található tulajdonság vagy anyag. Az egyetlen ver-

41 | Lásd még Esposito, E., Zwei-Seiten-Formen in der Sprache, in: Baecker, D. (szerk.), Probleme der Form, Frankfurt a.M. 1993b, 88-119. o., amelynek érvelését nagyrészt követem.

42 | A művészetben tehát pontosan ezzel a problémával játszanak.

43 | A klasszikus retorikában ezt a megkülönböztetéssel szemléltetik a következők között

aptum/inaptum.

44 | Saussure, F. de, Cours de linguistique générale, Paris S1972., 166.

Az egyetlen kötelezettség, ha lehet így mondani, az, hogy a nyelv jelei megkülönböztethetők, és csak ez, feltételezzük, garantálja azt a minimális időköttettséget (azt a redundanciát és felismerhetőséget), amely lehetővé teszi egy olyan idő megkonstruálását, amelyben az események és a cezúrák és cezúrák mint események ellenőrizhető, megjegyezhető egységek formájában jelennek meg.

Valójában nyelvi megkülönböztetések is találhatók, amelyek erre a sajátos megkülönböztethetőségre utalnak. Az első lényeges megkülönböztetés a *kettős artikuláció* címszó alatt fut.⁴⁵ Ez arra utal, hogy a nyelv két artikulációs szintet egyesít, nevezetesen a jelentésképes egységek (monémák, morfémák) és a jelentés nélkül működő egységek (fonémák, alakok) szintjét. Az artikuláció első szintje azokra az elemekre vonatkozik, amelyeknek (akár minimális) jelentés tulajdonítható.⁴⁶ Itt tehát a jelek kétoldali formájáról van szó: Szavak. A fonémák szintje (például az előző szó P, H, O, N, E, M, E) nem használ jeleket a jelforma (jelző/megjelölő) értelmében.

Mindkét szint azonban kettős artikulációban kombinálva rendkívül gazdaságos és produktív, és mellesleg csak a nyelvben érhető el. A monem szerkezet ugyanis lehetővé teszi, hogy újrafelhasználható egységeket kapjunk, például egy mondatot olyan szavakra bontva, amelyek más (hasonló vagy akár szögesen ellentétes) jelentéssel ruházhatók fel más mondatokban. A mi terminológiánkkal élve: olyan közeget alkotnak, amely különböző, azonos, újrafelhasználható elemekből áll, amelyekből korlátlan számú jelentés generálható anélkül, hogy a jelentéssel rendelkező elemek tartósan rögzülnének és így használhatatlanná válnának. A fonémák szerkezete hangszinten megismétli ezt a gazdasági elvet. Néhány fonémából (alig harminc), amelyek szintén felismerhetőek, hatalmas mennyiségű jelentés generálható.

45 | André Martinet kifejezése, itt idézve Esposito op1993., cit. után. 107.

46 | Csak így lehetségesek szótárak, amelyek egy olyan nyelvhez kapcsolódnak, amely egy differenciális hálózatban határozza meg a jelentéseket.

szavakkal, anélkül, hogy ezeket az elemeket bármilyen módon befolyásolná ez a többszörös használhatóság oly módon, hogy a további felhasználásoknál kiesnének.

A kettős artikuláció gondolata így a médium/forma megkülönböztetés többszintű alkalmazásának koncepciójához vezet, amelyben feltételezzük, hogy az egyes iterációs szinteken különböző elemek állnak rendelkezésre: Fonémák, monémák, szavak, mondatok. A jelek önkényessége (motivátlansága) biztosítja, hogy a jelentés a monémák artikulációs szintjéről felfelé *csúszhasson*, azaz ne doromboljon le a szavak kvázilexikális jelentéséig.

Egy másik különbség, amelyet Saussure kidolgozott, a kettős artikuláció megkülönböztetésére vetíthető ki.⁴⁷ Megkülönbözteti a *szintagmatikus* és az *asszociatív (paradigmatikus)* kapcsolatokat. A szintagmatikus viszonyok (in praesentia) egy szó értékének konstitúcióját írják le a mondatban (vagy szintagmában) az előző és az azt követő szavak szerkezetében elfoglalt helye révén. Ez a szekvenciában egy jelentés jelölése a szekvenciával. Az asszociatív kapcsolatok (in absentia) ezzel szemben egy szó értékének jelölését jelölik, amely ugyanazon szó és a rokon szavak alternatív, egyébként lehetséges használatából adódik. Ez meglehetősen szorosan megfelel a fentebb tárgyalt gondolatnak, nevezetesen annak, hogy a megfigyelések egy jelölő alapján megkülönböztetéseket (más megkülönböztetési lehetőségeket) hívhatnak elő.

A nyelv minden (operatíván alkalmazott⁴⁸) elemében, mint most már elmondható, a megfigyelés formája valósul meg. Nincs megfigyelés összekapcsolódás (autopoiesis), azaz elemek nélkül.

47 | Saussure 1972, op. cit., 170ff. o.; Esposito 1993, op. cit., 112ff. o. Vö. még Fehr, J., Saussure: A nyelvészet és a szemiológia között. Ein einleitender Kommentar, in: Saussure, F. de, Linguistik und Semiologie. Notizen aus dem Nachlaß, Texte, Briefe und Dokumente (összegyűjtötte, fordította és bevezette J. Fehr), Frankfurt a.M. 1997, 17-226. o., itt 168. o. et passim.

48 | Fontos látni, hogy a műveletekből indulunk ki, nem pedig egy nyelvi rendszerből. A rendszerelmélet sajátos színezetét éppen az operativitásra való hivatkozás adja.

szintagmatikus viszonyban, és nincs jelölés (kijelölés) az asszociatív vagy paradigmaticus funkció nélkül, amely a megjelölt értelem jelentését a megvalósult művelati láncon kívüli megkülönböztetések szuggesztivitásán keresztül szabályozza. *A nyelv, az eredmény szerint, izo-morfikus a jelentésrendszerben működő autopoiesishez képest. És: egyetlen esemény sem lenne megkülönböztethető a megkülönböztethető, újrafelhasználható, felismerhető, megjegyezhető elemek közege (ez az erőforrás) nélkül. Ez az egyetlen ok, amiért a nyelvet a kapcsolódás médiumaként értelmezhetjük, és ez az egyetlen ok, amiért megkockáztathatjuk azt a tézist, hogy a megfigyelési teljesítmény (eldöntött), tehát nyelvhasználati műveletek.*

7. A hagyományos tudat

A tudat funkcióját nyelvileg szolgálják. A megfigyelés határozottságának (explicativitásának) mentalitása éppen abban rejlik, hogy a jelölő teljesítmény megkülönböztetett jeleket használ, amelyeket a nyelv ad (szinte páratlan módon).⁴⁹ A megfigyelések különböző műveletek, mert különböző jeleket használnak a jelentés meghatározására és események létrehozására. A nyelvi jelben jelen lévő megkülönböztetés lehetővé teszi, hogy valamit valamiként jelöljünk meg, azaz olyan eseményeket hozzunk létre, amelyekről elmondható, hogy valamit valamiként jelöltek meg. A tézis fordítva: nyelv nélkül nincs tudat. Vagy egy gondolat kísérletben: Ha a tudat nyelvét nullára vezeted, akkor a tudatot is nullára vezeted.⁵⁰ Ha a nyelv egésze

49 | Ellenvethetnénk, hogy képekkel, kontúros képzelgésekkel stb. is megfigyelhetnénk, de az ellenkérdés az lenne, hogy ez egy összetett struktúrához vezetne-e. A döntő tézis az, hogy a mentális rendszer az észleléseket (a nem észlelési tapasztalat formájában is) feldolgozza, de tudatról csak a szintagmatikusan és paradigmaticusan összekapcsolt szignifikációs teljesítmények pillanatában lehet beszélni.

50 | Az erre vonatkozó javaslat megtalálható Valéry, P., Cahiers/Hefte 1, Frank- furt a.M. ²1991, 523. o.: "Az, ami kizárólag a nyelv által létezik, a nullával egyenlővé téve.

törölve, minden társadalmi rendszer is megszűnne (a strukturális összekapcsolódás logikája szerint). Nem lenne többé semmiféle időbeli kötöttség, nincs felismerhetőség, nincs időszerkezet, nincs *megfigyelt* világ. Minden értelem visszahullna az érthetlenségbe.

Ha ezt elfogadjuk, akkor ebből ismét az következik, hogy a tudatosságnak nincs helye, nincs szomatikus határa, nincs lényé semmilyen hagyományos értelemben. A nyelvben lakik, és mégis (mivel a nyelv nem rendszer, nem operátor) nem a nyelvben lakik. Ez nem egy ES. Csak azért lehet keresztbe írni, mert a pszichikai és a társadalmi rendszerek összekapcsolódásában (tehát ismét: nem egy helyen) ugrik fel és működik.⁵¹ A pszichikus rendszerben a valóban nem-pszichikus, mint beépített alteritás jelenik meg. És az is világos, hogy akkor miért hozzuk össze az agyat és a tudatot olyan rosszul: Az idegrendszer nem beszél. A pszichikus rendszer számára a tudat a folyamatban lévő beszéd. Azt is mondhatnánk: amit eddig tudatosságnak neveztünk, az a pszichikus rendszer nyelvi világhoz kapcsolata (nyelvi megformálása) - nyelv a pszichikus-operativitásában. És fordítva: a pszichikus rendszer nem-nyelvi része a nem-tudatos. A következmény, amelyre itt csak utalni tudunk, az, hogy a pszichikai rendszer ezért nem a társadalmi rendszer releváns környezete. Ezért a tudatosság a kulcsfogalom, amikor a társadalmi rendszerek és mondjuk az emberek összekapcsolódásáról beszélünk. Ez is igazolja a szociológiai rendszerelmélet szükségességét és igényét, hogy a tudatért felelős, de nem a mentális rendszerért, ugyanakkor teszi és

- a nyelv nullával egyenlő. A nyelv a szellem teljes perspektíváját alkotja. Az embert megzavarja, megalázza, megsemmisíti, ha megsemmisíti a nyelvet, mert ezzel egyidejűleg megsemmisíti az "elismerést", a bizalmat, a *hitelt*, az idők és államok megkülönböztetését, a "dimenziókat", az *értékeket*, az egész civilizációt, a "nagy világ" árnyékát és pompáját, sőt a világot általában, és csak az marad, ami semmire sem hasonlít: a formátlan.

51 | A lét áthúzására emlékszem Heidegger, M., Einführung in die Metaphysik, Tübingen 1953, 31. o., vagy Derrida, J., Randgänge der Philosophie, Bécs 1988, 31. o., A lét áthúzása.

Egyelőre világos, hogy a pszichikus apparátust nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha a kommunikációban a tudatosság valamiféle szignatúrájáról (egyéniségéről) akarunk beszélni.

Egy régi retorikai hagyományt követve azonban ezt a szakaszt azzal szeretném zárni, hogy nem ígérem az érvelés csúcspontját, nevezetesen a transzcendentális szubjektum kanti alakjának különös felelevenítését. Mindaddig, amíg a tudatosságnak egy LÉNYt, egy helyet, egy toposzt tulajdonítunk, és nem engedjük át az operatív nyelvhasználat atópiájába, addig lehet értelme talán néhány milliárd empirikusan jelenlévő tudatról beszélni, azaz a tudatosságot szegmentálisan és többes számban bemutatni: Nekem van tudatosságom, neked van tudatosságod stb. De ha azt mondjuk, hogy a nyelv segíti a pszichikus műveleteket abban, hogy elérjék a világról való tapasztalatuk periodicitását, akkor valami olyasmiről van szó, mint egy internalitás globálisan külső mozzanata, vagy Lacan kifejezésével élve: a külsőség jelensége.⁵² Pontosabban: a világ megfigyelésének a pszichikus rendszer számára transzcendentális lehetőségének a generátora. Vagy másképp fogalmazva: A tudatosság keresztül-kasul *konvencionális*, és minden, csak nem egyedülálló. Ez tetszik. Illik a régi elképzelésekhez, hogy a világ a tudatosságban kinyitja a szemét.

52 | Lásd Miller, J.-A., Extimité, in: Prózái tanulmányok 121-130. o11,1988,. Ezért fogalmazhatja meg Sartre, hogy az én (mint a tudat lakója) az "opacité" tulajdonságával rendelkezik. Lásd Sartre, J.P., Tudatosság és önismeret. Die Seinsdimension des Subjekts, Hamburg 33f. o1973,. Arról, hogy a proton pszeudosz, az eredet hazugsága az ember legbensőbb részében lakozik, amelyen keresztül a "szimbolikus rend ellentmondásossága" elrejtőzik/elfedődik, Zizek, S., Die Metastasen des Genießens. Sechs erotisch-politische Versuche, Bécs 1996, 11. o.

C. Aparte elmélet darabok

Az előző megfontolásokból kiderült, hogy legalább két lehetőség vagy (újra)út kínálkozik az idioszinkratikus tudat problémájának megközelítésére.

Az egyik lehetőség azt a tényt használja ki, hogy a személy-séma mint forma-az-érzékben és a feltételes koprodukció feltételei között történő használata a mentális rendszer nuca deviáns önmegragadó képességének feltételezését kényszeríti ki. Itt a személyen keresztül egy sajátos állapotot tulajdonítanak neki, amely - az erős tézis szerint - evolúciósan (a kommunikáció bonyolultságának óriási és monstre növekedése során) egészen az erősen irányított, költői és fenomenológiai önvizsgálat formáihoz fejlődik, amely aztán viszont ki van téve a kommunikációnak, tovább finomítva azt oly módon, hogy cserébe a tudat finomodik stb. pp.¹ - mégpedig olyannyira, hogy legalábbis az európai hatású kultúrák nem adnak a tudatnak e tekintetben semmilyen menekülési lehetőséget.²

1 | Ennek a mozgalomnak egy azonnal hihető csúcspontja Marcel Proust "Az elveszett idő keresése" című műve, és természetesen, mint mindig, Sigmund Freud munkássága.

2 | Az európai misztika talán ilyen kísérlet volt. Vö. a Luhmann/Fuchs 1989, op. cit. megfelelő hozzászólásait, továbbá: Fuchs 2001b, op. cit.

Önmagát az egyéni (és sajátos) önérzet egységeként "éli meg".

A második lehetőség, amely nolens volens kapcsolódik az elsőhöz, magának a pszichikai apparátusnak a különbözőségén alapul. Nem engedi egyszerűen, hogy a psziché és a tudat összecsapjon.³ Ehelyett a tudatot jelekhez és így megfigyeléshez kötött rendszernek tekinti, amelynek funkciója a világ "caesura- rising" tömör észlelése és tapasztalása, és ebben az autopoiesisben szembeállítja a pszichikus rendszerrel, amely a (tudat) médiumaként értelmezhető, és olyan formákat biztosít, amelyek *sui generis*, nem jelek, hanem a legtágabb értelemben vett észlelések.

Ahogy a tudat a test ellenében profillozza magát, mert nem tud elmenekülni előle, úgy itt is az érzékelések áradata ellenében, *mert* nem tud elmenekülni előle. *Mivel* ez a jelek használata, nem kerülheti el annak megtapasztalását (érezkelését), hogy nem érzékelés a jelek használatán keresztül, bár a jelek használata viszont semmi olyan, amit érzékelés nélkül el lehetne gondolni. A nem észlelt jelek azt mondják: semmi. Egyetlen könyv sem suttog magának. És a romantikus elképzelésekkel ellentétben: Sem a madarak repülése, sem a csillagok hullása nem jelek értelmes nyilvántartási rendszer nélkül.

Mindkét út nagyon összetett, alaposan körbejárható irányokba vezet, amelyeket már nem lehet kartéziánus módon folytatni.⁴ Ilyen körülmények között lehet értelme más elméleti lehetőségekből meríteni, amelyek látszólag félreérthetően, látszólag a-parton fekszenek.

1. A megfigyelő kórusossága

Ami látható, ami felismerhető, az - a legkülönfélébb konstruktivista iskolák egyik alapvető belátása szerint - semmi olyan, amivel egy látó, egy felismerő szubjektum szembesülhet, amivel szemben egy

3 | És ebben Freud zseniális intuícióit követi.

4 | Vagy, ahogy ez a paradoxon mondja, semmilyen irányba.

mint független objektum. Ez a megkülönböztetés (szubjektum/objektum) ma könnyen dekonstruálható - éppen mint olyan megkülönböztetés, amelyet a megfigyelő tesz vagy alkalmaz oly módon, hogy úgy tűnik, feloldja önmagát mint a különbség termékét és termelőjét, amelyben (valahogyan) el kell helyeznie magát. Ő teremti, mondhatni, a valóságot, amelyben megjelenik, amelyben megtelepszik.⁵ Nem választható el attól a világtól, amelyet alkot, amely konstituál, és ez az oka annak, hogy szorosán összefüggőnek tűnik az olyan különbségekkel, mint a rendszer/környezet, amelyre szintén igaz, hogy a megkülönböztetés (rendszer vagy megfigyelés) egységfogalma újra belép abba, amit ezáltal megkülönböztetnek: Rendszer/környezet vagy megfigyelt/megfigyelt.

A megfigyelés mint *generatív* (ha a gondolkodás misztikus ábrázolásaihoz, például a Kabbala ábrázolásaihoz folyamodunk⁶) alakja jelentősen megelevenedett, mióta George Spencer-Brown számítássa alkalmazható rá.⁷ Ez a nagyon óvatos megfogalmazás

5 | És sokkal élesebb módon, mint azt a szociológia a klasszikus problémafelvetéseiben el tudta képzelni. Vö. például Thomas, W.I., *Person und Sozialverhalten*, Neuwied, Berlin 1965. És: Berger, P.L./Luckmann, Th., *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie*, Frankfurt a.M. 1987. Thomas S. Kuhn és Paul K. Feyerabend is kiemelkedő releváns címek. Ebben az összefüggésben még csak nem is kell a modern fizikáról beszélnünk. A megfigyelés problémájának kiküszöböléseként lásd az első előadást Fuchs 2001c, loc. cit.

6 | A Kabbaláról és a formák gazdagságáról, amelyet e paradoxon kibontakozása szaporít, lásd Maier, J., *Kabbala - A középkor zsidó misztikája*, in: Böhme, W. (szerk.), *Zu Dir Hin. Über mystische Lebenserfahrung von Meister Eckhart bis Paul Celan*, Frankfurt a.M. 43-62. o. 1987. A problémát Parmenidészig vezethetjük vissza, ha az európai hagyomány folytonosságai és megszakításai érdekelnek. Vö. Fuchs, P., *Theorie als Lehrgedicht*, in: Pfeiffer, K.L./Kray, R./Städtke, K. (szerk.), *Theory as Cultural Event*, Berlin, New York 2001e, 62-74. o., Berlin, New York 2001e.

7 | Lásd alapvetően Spencer-Brown, G., *Gesetze der Form*, Lübeck 1997 [angol eredeti: *Laws of Form*, London 1969, New York 1979]. Vö. még a következő dokumentumokban található hozzájárulásokat: Baecker, D. (szerk.), *Probleme der Form*, Frankfurt a.M. 1993a; ders. (szerk.), *Calculus of Form*, Frankfurt a.M. 1993b.

annak köszönhető, hogy a "Forma törvényei" nem képviselnek olyan logikai kalkulust, amely a radikális konstruktivizmust mint *preadaptív elméletet* megelőzte, és amely alkalmas lenne arra, hogy azt post festum ismeretelméleti szempontból alátámassza. George Spencer-Brown inkább azzal a problémával foglalkozott, hogy "elválassza a logika algebráit [...] a logika tárgyától, és újra összekapcsolja őket a matematikával".⁸ A kalkulus felfedezése a konstruktivizmus által (Heinz von Foerster-nek köszönhetően) és átvétele a szociológiai rendszerelmélet számára (Niklas Luhmann által), ha pontosak akarunk maradni, céltudatos "rossz alkalmazás". Ez a koncentráció és szűkítés viszonylag új volt a társadalomtudományok számára, bár a tudatos és társadalmi rendszerek önmegfigyelésének problémája különböző címeken már régóta ismert volt. Abban a pillanatban, amikor a világot már csak mint megfigyelt világot lehet "megfigyelni", szükségessé válik egy olyan logikai strukturális gazdagság, amely képes szembenézni a megfigyelés fogalmából fakadó paradoxonokkal.

Valamit megfigyelni azt jelenti, hogy olyan műveletet végzünk, amelynek képesnek kell lennie a megfigyelés ETWAS-ának elkülönítésére, azaz megkülönböztetésére. Fordítva, amit nem lehet megkülönböztetni, azt nem lehet megfigyelni. A megfigyelés különbséget tesz (megkülönböztet), de ahhoz, hogy különbséget tegyen, egyúttal rögzítenie (jelölnie, jeleznie) kell *azt, amit* megkülönböztet. *Ez* csak *ez az*, amitől megkülönböztetjük, de *ez* semmi sem lenne *az ennek* jelzése nélkül.

Ezek a megfogalmazások már azt mutatják, hogy a Spencer-Brown kalkulusában önmagát kipárnázó megfigyeléselmélet nem lehet a létező, adott tárgyak vagy dolgok teo- rája, nem pedig a tárgyakhoz kapcsolt tulajdonságokkal rendelkező tárgyak teo- rája. *Egy nem egy a kettő nélkül - a különbség nélkül*. A valóság

8 | Spencer-Brown 1997, op. cit., XXVI. o. Lásd rendkívül világos (és termékeny) bevezetesként Lau, F., Die Logik des radikalen Konstruktivismus. An Inquiry into the Laws of Form by George Spencer-Brown, Ms. Hamburg. 1999.

a világnak, vagyis nem fedezhető fel, nem kutatható fel, nem foglaltható el az akkor esedékes hódítással járó szárazföldi invázió értelmében. Ebben az értelemben nem "kampányolható". Vagy, hogy egy kicsit enyhébben fogalmazzak: a valóság fogalma kicsúszik a dolgok és entitások összességének gondolatából, és átcsúszik a világ tervezésének kérdésébe, amely a megfigyelés által rögzül, azaz leírassá válik, amely leírókhoz kötődik, és soha nem fordul elő másként, mint a leírások leírásaként.

Ez a konstrukció alapvetően *hiányos*, mivel minden megfigyelés a megfigyelés pillanatában állapotok vagy helyzetek sokaságát hozza létre: *a megfigyelőt, a megfigyeltet és a nem megfigyeltet éppen ebben a műveletben*.⁹ Ezek az állapotok vagy helyzetek nem figyelhetők meg egyszerre. És ebben a tekintetben azt mondhatjuk, hogy a (megfigyelési) világ kezdetén egy repedés, egy hasadék, egy rés nyílik meg¹⁰, amelyet minden további megfigyelési művelet mintegy behúzóval tart nyitva. Ha valaki fontosnak tartja a filozófiai összefüggéseket, akkor a *chorismos* kifejezés kínálkozik.¹¹ Mindenesetre én ezt az időtálló szót az én megosztottságának címeként értelmezem, amelyet a megfigyelés művelete egyfajta vaskeménységgel kényszerít ki.¹²

Ha ezt a chorismos-t a pszichikai rendszerekhez viszonyítjuk, akkor elérhetjük annak a *kétségbeesésnek* az elmélyülését, amelyet fentebb leírtunk a

9 | Vö. Fuchs, P., Vom Unbeobachtbaren, in: Jahraus, O./Ort, N. (szerk. B.M. Schmidt közreműködésével), Beobachtungen des Unbeobachtbaren, Weilerswist 2000b, pp. 39-71.

10 | A fel- vagy leugrás értelmében, hasonlóan a következő kifejezéshez *déhiszcencia* in Lacan loc. 1991, cit. 63.

11 | A két mód különböző egységének platóni értelmében, nem pedig abban az értelemben, ahogyan az arisztotelészi hagyomány ezt a szót a világ megkettződésésként értelmiségi létre és válásra (Genezis) osztotta. Vö. mindenesetre Platón, Timaios 27d-28a.

12 | Nyilvánvaló, hogy vannak szociológiailag kézzelfogható erőfeszítések e keménység elkerülésére, például azzal, hogy megpróbálnak átállni a megfigyelhetetlen oldalára, hogy elérjék a másodlagosságot. Vö. például a zen buddhizmusról szóló tanulmányt Luhmann/Fuchs 1989, op. cit.

A tudatosságról szóló nézetet már megvitattuk. Amennyiben megfigyel (és azt mondtuk, hogy a megfigyelés által konstituálódik), a művelet megfigyelhetetlensége, maga a kórisméje bukik el. Ez különösen világossá válik, ha megengedjük az önmegfigyelés műveleteit, amelyek azonnal leleplezhetőek *paradoxonként*, mivel a megfigyelésnek ez az *énje a* műveletben keletkezik (használatban van), és éppen ezért *abszolút* eltűnik minden aktualitásban.¹³ Megfogalmazva egy anticipatív fordulat: A tudat felfedezi *önmagát* - mint kihagyás, mint állandó kihálás, mint hiány, mint langyosan reprodukált hiányos önhozzáférsés. Ez csak akkor mondható el, ha a megfigyelést úgy gondoljuk el (megfigyelt), mint mindig már játékban lévő, őszűrés, amely minden pillanatban elrejt magát, vagy más szóval: minden pillanatban olyan világot hoz létre, amely létrehozza az őt létrehozó megfigyelőt. Ez egy olyan világ, amelyet nem lehetne teljes mértékben leírni, ha a leíró nem lenne szintén leírva, egy olyan folyamat, amely minden aktualitásban kizárt, mert lehetetlen.

Emiatt a megfigyelés kórismája olyan számítás kényszerít ki, amely lehetővé teszi az önreferenciát. Ez egyenértékű a "tanulás elsajátításának" lehetővé tételével, a

"A megszokott leíró felépítmény megtanulása, amely, amíg el nem vetjük, összetéveszthető a valósággal."¹⁴ És: ez a megtanulástól való megszabadulás akkor válik lehetségessé, amikor beigazolóódik a felismerés, hogy " [...] egy ilyen univerzum megértése [...] nem a jelenlegi megjelenésének felfedezéséből származik, hanem annak emlékezetéből, amit eredetileg tettünk, hogy létrehozzuk".¹⁵

Ez a megértés konstruál magának (hogy még egyszer hangsúlyozzuk az ábra körkörösségét) egy megfigyelőt, aki konstruálja azt. A

13 | Csak az idő változtatja meg ezt, amennyiben lehetővé teszi az oszcillációt, megnyitja az időhöz kötöttség, a hiszterézis lehetőségeit. Amire szükség van, az az emlékezés (felejtés), az emlékezés és az ismétlés. Vö. átfogóan Esposito, E., *Soziales Vergessen. Formen und Medien des Gedächtnisses der Gesellschaft*, Frankfurt a.M. 2002.

14 | Spencer-Brown op. cit1997.,, XXXIV. o.

15 | op. cit., p. 90.

Ebből az következik, hogy a hozzá kapcsolódó logikának nem lehet kezdete a megfigyelés kezdete előtti állapot jelentő előzmény értelmében. Ezért *az indikációs számítás* nem úgy indul, mint egy autó, amelynek a motorját be kell indítani, hanem egy *tétellel*.¹⁶ Ez a metafora különböző jelentéseket von össze, például a játékét, amelyben fogadást kell merni, hangsúlyozva ezzel az esetlegesség, a kockázat pillanatát; majd a *behelyezését* (a helyettesítését) az előfutam értelmében; majd az *egyetlen mondatét*, amely utasításként megnyitja a mindig már lejátszott játékot; végül a metafora a hangszerek, például a csellók behelyezésének képét idézi fel, miután (!) a fuvolák már elkezdtek.

További következmény, hogy a számításnak nincs vége, vagy hogy (ahogyan azt is mondhatnánk) a kezdet és a vég egymásba omlik. Ahhoz, hogy ezt a használatot használatként, kezdetként és nem önkényes kezdetként lehessen megfigyelni, a számítás során lehetővé kell tenni, hogy *a számítás önmagába merüljön*. Ezt jelenti az *újbóli belépés* formája, amelyet fentebb már többször is használtunk, de amellyel még nem foglalkoztunk szisztematikusan.

Mivel úgy tűnhet, mintha ezekben a logikai bonyodalmakban szem elől tévesztenénk a célunkat, elővigyázatosságból nem szabad elfelejteni, hogy a tudatot (a határozott operativitás értelmében) a megfigyelés egy olyan példányaként fogtuk fel, amely - mivel megfigyeléseket dolgoz fel - alá van vetve ezeknek a bonyodalmaknak.

2. Az újbóli belépés és a *íratlan kereszt*

Újbóli belépés, amely a megkülönböztetés által megkülönböztetett "régiónban" történő újbóli belépés vagy újbóli használat kifejezése. Ennek az ábrának egy gyenge változata azt mondaná, hogy az ilyen típusú újbóli belépéseket egy önbeékelődő tulajdonságokkal rendelkező nyelv teszi lehetővé. Így

16 | Így a (véleményem szerint) boldogító javaslat Lau op. cit1999., 15.

meg tudod különböztetni a nagy és a kis elefántokat, akkor fogd a nagy elefántokat, és válaszd szét a kisebbeket a *nagyobbaktól*. Én ezt a re-entry gyenge sze- mantikus változatának nevezném. Az erős változat ezzel szemben figyelembe veszi, hogy csak egy olyan nyelvvel lehet újabejegyzéseket megfogalmazni, amely önbefolyásoló tulajdonságokkal rendelkezik, de ezzel a megfogalmazással lehetővé válik, hogy értelmesen beszéljünk olyan rendszerekről, amelyek nemcsak szemantikailag hajtának végre újabejegyzést, hanem *újabejegyzés-szerű módon működnek*. Ezt nevezném a re-entry figura erős operatív formájának.

Ebben a második változatban, amely sohasem választható el teljesen az elsőtől, a jelentésrendszereket a megfigyelés folyamatában lévő rendszerekként fogjuk fel. Pontosan ezt tettük a tudattal. Amennyiben ezek a rendszerek megkülönböztetéseket és elnevezéseket bocsátanak ki (*azaz* megfigyelnek), felmerül annak lehetősége, hogy e megkülönböztetések némelyikét operatív módon alkalmazzák önmagukra. Ez egy rendkívül figyelemre méltó és emlékezetes önduplázódáshoz vezet: a használatban lévő megkülönböztetés az, amivel és *amivel* egyidejűleg a megfigyelt is megfigyelhető, tehát ismét: *Az Ugyanaz más*.¹⁷

Mint ismeretes, ez a paradoxon az idő beépítésével bontakozik ki. Csak annyiban, amennyiben a rendszer képes az időt játékba hozni, időmenedzselő, időhasználó, önmagát szekvencializáló rendszerként létrehozni, képes az egyik megkülönböztetést azonosnak és a másikat azonosnak felfogni. Időbelileg "kiegyenlíti" magát azáltal, hogy minden időbeni egyidejűségét olyan formába hozza, amely fenomenológiailag olyan kifejezések alá sorolható, mint a megtartás vagy a protention.¹⁸

Spencer-Brown A forma törvényei 11. fejezetében olyan egyenleteket tárgyal, amelyek olyan részeket implikálnak, amelyek az adott egyenletnek az *öröklődésük* ellenére is egyenértékűek.¹⁹ Ha figyelmen kívül hagyjuk a matematikai kom-

¹⁷ | Vö. A. fejezet, lábjegyzet. 69.

¹⁸ | Lásd csak Husserl, E., *On the Phenomenology of Inner Time Consciousness* (1893-1917), (szerk. R. Brehm), Hága 1966; lásd még Bergmann, W./Hoffmann, G., *Selbstreferenz und Zeit - Die dynamische Stabilität des Bewußtseins*, in: *Husserl Studies* 6, 1989, pp. 155-175.

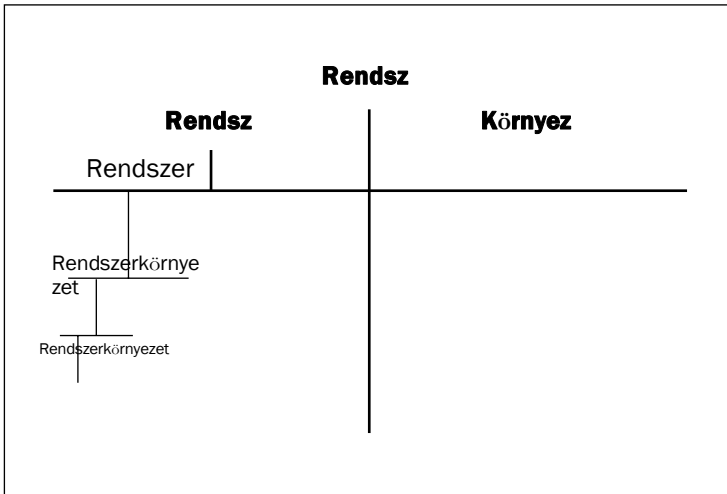
¹⁹ | Lau op. cit1999,, p. 47.

plications, pontosan ezt a formát találnánk az "egyenletben":

$$\text{Rendszer} = \text{rendszer/környezet.}$$

Könnyen belátható, hogy itt egy visszalépés történik, ami elvileg egy furcsán végtelen kifejezéshez vezet:

Ábra 1

Nyilvánvaló, hogy az újbóli belépések e kaszkádjában erőteljes komplexitási probléma merül fel, amelyet feltehetően egy "kihalás", egy felejtés old meg operatív módon. A rendszernek - feltételezhetően - le kell kötnie a mélységi beágyazási lehetőségeket, és nagyon kevés újbóli belépési szintre kell korlátoznia magát.²⁰ A leképezés

20 | A feltételezés szerint itt az emlékezet (felejtés)/emlékezés egy másik funkcionális pozíciója foglal helyet. Vö. e kijelentés háttéréről Luhmann 1996, op. cit.; Baecker 1991, op. cit. Lásd alapvetően: Foerster 1948, op. cit. 1969, op. cit. Lehetséges továbbá, hogy a további visszahatólási szintek behatolásának jelensége vagy annak gátlása

azt is mutatja, hogy az, aki készíti, nem tehet mást, mint hogy "baloldali" (a rajz ezen elrendezéséhez képest). A kaszkád balra, a rendszer irányába, vagyis a megkülönböztetés egyik oldalának irányába, amelyik belép önmagába, lefelé sodródik. A védjegy *Környezet* furcsa módon meghatározatlan marad.²¹ Technikailag (és ezért aposztrofáltuk az "egyenlet" szót), ez az egyenlet nem egyenlet, mert a *környezet* kifejezés kiszámíthatatlan. Nem marad meg "mennyiségként", ha kivonjuk a rendszerből. Ugyanez vonatkozik azonban a *szár* kifejezésre is, amelynek nem lenne értelme, ha kivonnánk belőle a környezetet.

A visszatérési kaszkád egyoldalúsága, sodródása abból adódik, hogy a megfigyelő (itt: a rendszer) már abban a formában tartózkodik, amelyet megfigyel.²² Egy token belsejében lakik, és éppen ez válik regisztrálhatóvá a re-entry végrehajtásában: ez a megkülönböztetés sémájában helyezkedik el, abban, amit Spencer-Brownnal együtt egy kifejezés által meghatározott *sekélyes térnek* nevezhetnénk.²³ A formának a formába való visszalépésével lehetővé válik, hogy a figyelmet fenntartjuk arra, hogy a kifejezés sekélyes térben való elhelyezkedést egy *íratlan kereszt* írja körül.²⁴

A különbségtétel jelölése az újbóli belépésben felveti annak lehetőségét, hogy a jelölés által *jelöletlen állapotként* esedékes dolgot átvilágítsuk arra, amit éppen az említett jelölés nem jelöl, az *íratlan kereszt*ekre. Amikor Jacques Derrida az írás és a hang szerepét elemzi a filozófia jelöletlen keresztjének (a jelenlét okkult uralmának) megjelölésében, és

Ezt jól lehetne tanulmányozni a jezsuiták gyóntatási gyakorlatában vagy az érzékenység levélkultúrájában, és mindenképpen a pszichoanalízisben, egyszóval a felfokozott és problematikus önmegértés és a mások megértésének minden esetében.

21 | Vö. bővebben Fuchs 2001b, op. cit.

22 | Ez lehet a legmélyebb oka Luhmann feltételezésének, hogy rendszerek *léteznek*.

23 | Spencer-Brown op cit1997,, p. 7.

24 | Ibid.

aztán ezt az íratlanságot *différence-ként* írja le, kijelöl (leír és megsemmisít) egy íratlan keresztet, és ezáltal egy másik íratlanság termelőjeként figyelhető meg, amelyet aztán a szociológia (a rendszerelméleti fajtából) a kommunikáció feledékenységeként leplez le, és így tovább.

Témánkat tekintve kiderül, hogy a tudat (a megfigyelés egy példányaként felfogva) kétféle befejezetlenséggel (és ennek megfelelő gátlási szükségyszerűségekkel) kénytelen megküzdeni, először azzal, hogy egy elvileg végtelen kifejezéshez hasonlít, majd azzal, hogy minden műveletével megkülönböztetésekben lakozik, amelyeknek a világ mint kompendiuma éppen ezáltal bizonyos *íratlan kereszt*ek, és ebben a tekintetben maga is viszont eleve eleve megállíthatatlan dologként van eleve elrendelve. Ezzel ismét világossá válik, hogy a kalkulus első megkülönböztetése nem a kezdetét jelenti, és hogy ezért a tudat eredeti ugrása elvileg nem állapítható meg. A tudat nem egy belső világ, mert jellemzően úgy lokalizálják, hogy valahogy a koponya kagylójában található (ott van?), vagy mert nincs olyan tudat, amely más számára hozzáférhető és átlátható, hanem: Ez a benső lét, ez a benső lét annak köszönhető, hogy az újra belépés szisztematikusan egyoldalú, és hogy a szí- szár a maga oldalán csak azt teszi, amit tesz, függetlenül attól, hogy mit tesz és mire törekszik. Ez teljesen immanens.

Ezek a hiányosságok az okai annak, hogy a tudat (mint minden olyan jelentérendszer, amely önreferenciálisan működik) nem tudja elérni önmagát.²⁵ Ehelyett mindig csak *képzeln*i tud (önmagát), képzeletbeli formákat, értékeket, struktúrákat tud kiszámítani, időhöz kötve²⁶ és attól a formától, értéktől, struktúrától függően, amelyet egy másik megfigyelő (a társadalom) kínál fel ehhez a számítási munkához.

Ha összefoglaljuk az előző megfontolásokat, akkor ez arra a megállapításra vezet, hogy minden megfigyelésben, legyen az tudatos vagy társadalmi, a világ a jelöletlen tér értelmében nem érhető el, nem vonható be a megfigyelésbe,

25 | Ezért a furcsa címek Fuchs, P., Die Erreichbarkeit der Gesellschaft. Zur Konstruktion und Imagination gesellschaftlicher Einheit, Frankfurt a.M. 1992b, és ders. 1998b, op. cit.

26 | Tehát a számítógép oszcillátor funkciója.

és: hogy a megfigyelő teljesen eltűnik a cselekményben, így az időt a megfigyelő rendszernek kell felhasználnia annak felépítésére, ami lehetővé teszi egy feldolgozható, feldolgozható, feldolgozható, sőt: eljátszható képzelet felépítését. Minden kísérlet az önmegfigyelésre, a megfigyelt önleírásra nem egy ént ír le, hanem képzelgések olyan sorozatát, amely képes a sűrítésre, amely képes önmagát a referencia-énként, egyfajta integrálisként bizonyítani az imaginárius értékek felett.²⁷ Ily módon egyszerre biztosított a művelet immanenciája és elrejtve a világ egységének (a felfoghatatlan, jelöletlen térnek) a transzcendenciája.²⁸ Ami végül is döntő, hogy a rendszer mindezt csak fedélzeti eszközökkel, csak a saját oldalán tudja elérni. A legpontosabb értelemben autopoietikus, és ez azt is jelenti: *auto-logikus*.

Ha itt az érdekel bennünket, hogy milyen rendezési lehetőségek állnak a megfigyelő rendelkezésére ahhoz, hogy saját autológiáját kezelhetővé tegye, akkor a *jelentés dimenzióinak* elméleti darabja kínálja magát.

3. A jelentés dimenziói és egy későbbi rend igazolása

A tudat jelfeldolgozó rendszer, és nem: a jelek. A társadalmi rendszerek is lényegében a jelek szüntelen átáramlásán keresztül valósítják meg magukat, de ők sem: a jelek. Azt, hogy mindkét rendszertípus a jelek használatához kötődik, és e tekintetben kompatibilis (anélkül, hogy a jelek kapcsolata lenne), az értelem médiuma teszi lehetővé, amely - röviden - minden rendszerműveletet más műveletekkel szemben szelekcióként képes bemutatni, azaz az eseményeket más lehetőségek horizontjából való kiválasztásként ábrázolni. Az elmélet utólagos feltevése az, hogy a jelentésnek - ahhoz, hogy ne legyen körkörös - egy

27 | Vö. az ezt figyelembe vevő terminológiáról Markowitz, J., Verhalten im Systemkontext. Zum Begriff des sozialen Epigramms - diskutiert am Beispiel des Schulunterrichts, Frankfurt a.M. 1986.

28 | Vö. Luhmann 1997a, op. cit. 1110.

A munka a "jelentésmélyítés²⁹ irányainak" kidolgozásáról szól, egy olyan munkáról, amelyről azt akarjuk feltételezni (mivel a pszichikus és társadalmi rendszerek összekapcsolódásának médiumához kapcsolódik), hogy valamilyen módon de-cirkularizáltak vagy aszimmetrizáltak kell lennie. Az "elmélyülő jelentés irányainak" kidolgozásáról van szó, egy olyan munkáról, amelyről azt akarjuk feltételezni, hogy (mivel a pszichikus és társadalmi rendszerek összekapcsolódásának médiumához kapcsolódik) a társadalmi és tudati rendszerek számára egyaránt elérhető, mint a rendezés lehetősége (és a feltételes koprodukció révén). A teljesség igénye nélkül a jelentés három dimenzióját különböztetjük meg: az anyagi dimenziót, az idődimenziót és a társadalmi dimenziót.³⁰

Az anyagi dimenzió megkülönbözteti a *belső* és a *külső*, vagy a Rendszerelmélet: rendszer és Kommunikációelmélet környezetet.³¹

az információk kiválasztása a tényszerű dimenzióba tartozna. Mindig arról van szó, *hogy mit*, egy művet *referenciájáról*, valaminek a perspektívájáról, ami nem a rendszernek, hanem a környezetnek tulajdonítható. Az idődimenzió *előtte* és *utána*, a múlt és a jövő közötti különbségtételre összpontosít, a társadalmi dimenzió pedig végső soron a *kor/ego megkülönböztetés*, a "*Ki?*" körül forog. ", a "*kinek szolt?*" a jelenleg színpadra állított jelentésnek. A jelentés minden dimenziója tehát minden aktualitásban élesen aszimmetrikus, amennyiben mindig az adott pillanatban dől el, hogy mi van kívül, mi van belül, ki az ego, ki a kor, és melyik előtte, melyik utána. A visszafordítás csak időben lehetséges, vagyis csak a következő pillanatban.

Feltételezzük, hogy minden érzékszervi rendszer (így a tudat is) képes ebben a három dimenzióban működni. Ez nem azt jelenti, hogy a kommunikáció vagy a gondolatok tárgyának kell lenniük, hanem csak azt, hogy ezekben a dimenziókban az attraktorok

29 | Marie-Christin Fuchs és Dennis Lehmkuhl adta ezt a metaforát erre a helyzetre.

30 | Gyakran javasolják a térdimenzió hozzáadását, de akkor úgy tűnik, hogy ez (a mozgáson keresztül) döntően összefonódik az idődimenzióval.

31 | Lásd Luhmann 1997a, op. cit., 1136ff. o. erről és további megfontolásokról.

a struktúráképződéshez, a műveletek *láncolatához*, és hogy egy erre kíváncsi megfigyelő a heurisztikusan értelmezett jelentésdimenziók alapján kereshet ilyen attraktorokat és megfelelő sűrűsödési folyamatokat. Ez a társadalmi rendszerelmélet keretein belül történik azáltal, hogy a jelentés dimenzióit az elmélet meghatározott belépési pontjaihoz rendeljük: a kommunikáció társadalmi dimenziója, az evolúció idődimenziója és a rendszer differenciálódásának elméletének ténydimenziója.³²

Amennyiben a mentális rendszer egy érzékkel integrált rendszer, elméleti felhatalmazásunk van arra, hogy az érzék három megnyilvánulását (társadalmi, ténybeli, időbeli) vizsgáljuk a mentális rendszerben, mégpedig annak teljes tudatában, hogy mindhárom dimenzió (és a rájuk vonatkozó elmélet darabjai) nem gondolhatók egymástól függetlenül. Ezért a kommunikációnak, a differenciálódásnak és az evolúciónak a tudatosság szempontjából egyenértékűségeket keresünk, és ennek megfelelően ezen egyenértékűségek elméleteit.

A társadalmi dimenziót az A. fejezetben dolgoztuk ki. A személy társadalmilag erőltetett formája arra kényszeríti a rendszert, hogy az elfogadással **és az** elutasítással mint lehetséges reakciókkal foglalkozzon. *Másként*, önmagától távolinak éli meg magát, amennyiben nem kerülhető meg, hogy szociálisan a személy és a személy közötti különbség, akinek viselkedési korlátként kínálkozik, saját evidenciát generál, tekintettel arra, hogy a tudat nem az, aminek a személy mondja magát. A kor/ego sémában figyelhető meg, egy megkülönböztetés, amelyhez belőleg alkalmazkodik, és amelyet ráadásul a testhez való különbözőség tapasztalata támogat, amely mintegy folyamatosan bizonyítja neki, hogy mások számára, akik nem ezzel a testtel, hanem más testekkel mozognak, ő maga a Másik.

Ily módon egyúttal a belső-külső különbség rendszerbe való visszatükröződése is megvalósul³³, azaz a tényszerű dimenzió bejelentésre kerül. Rendszerdifferenciálódás történik, először a pszichikus és a tudatos rendszer közötti különbség, majd (és ez a pro-

32 | Luhmann 1997a, op. cit. 1137.

33 | Vö. bővebben Fuchs 1998b, op. cit.

Ezzel a problémával továbbra is foglalkoznunk kell) magának a tudatnak egyfajta belső megkülönböztetésére, amely mint újra belépő megfigyelő, képes a belülről-kívülről való különbséget, amit tesz (ami teszi), önmagában való megkülönböztetesként megjelölni. A folyamat során - így a feltételezés - a belsőleg kijelölt belső a további műveletek vezető változójává válhat, vagy a belsőleg kijelölt külső.³⁴ Ennek lehetséges feltételeit a B. fejezetben tárgyaltuk.³⁵

Az idődimenzió, amelyet itt nem lehet konkrétan tematizálni (bár valójában folyamatosan tematizáltuk), arra utalna, amit klasszikusan ontogenezisnek, ma talán morfogenezisnek nevezünk. Ebben a dimenzióban a rendszer létrehozza (!) életútját, életrajzát³⁶, szelektivitását a tekintetben, hogy mit présel ki magából mint releváns múltat és a "jelen pont" formájában remélhető jövőt, amelyre aztán csak az időben (*différance* formájában) tud újra hivatkozni.

Feltételezhetjük, hogy a tudat önmegragadásának lehetőségeinek kidolgozása a jelentés dimenzióiban a jelenben sajátos vonásokat ölt. A társadalmi dimenzióban például észrevehető, hogy a rendszernek egy funkcionálisan differenciált társadalom *polikontextualitásával* kell foglalkoznia, amiből többek között az következik, hogy tudhat önleírása(i) kontingenciájáról, az azonos típusú megfigyelők sokaságáról, akikre ugyanez vonatkozik. Mondhatni, komplexitással szembesül, amennyiben a rendszerrel szemben támasztott igények, hogy ilyen vagy olyan személyiség legyen, *szétszórtabbá* váltak, ugyanakkor a reprezentáció követelményei az egyéniséggel szemben megnőttek - és mindez tudható.

A tényszerű dimenzióban a mentális rendszer már régóta társadalmilag

34 | Ezt lehet úgy is elképzelni, mint "elkenést", mint elmozdulást.

Vö. Fuchs loc1993., cit.

35 | Ebben a tekintetben most megindokoljuk, hogy miért úgy rendeztük el a szöveget, ahogyan most van.

36 | Vö. a vonatkozó különbségről Hahn, A., Identität und Selbstthematisierung, in: ders./Kapp, V. (szerk.), Selbstthematisierung und Selbstzeugnis, Bekenntnis und Geständnis, Frankfurt a.M. 1987, pp. 9-24.

A tudat ki van téve olyan hihető elképzeléseknek, amelyek szerint mintegy aktív ösztönök, belső differenciálódások léteznek, amelyek számára ellenőrizhetetlenek, és amelyek mintegy hozzáférhetetlen háttérből felülmeghatározzák az önmegfigyelés/önleírás műveleteit. Egy pszichésen ingerlékeny társadalomban maga a tudat is ingerlékennyé válik. Nem tudja többé akadálytalanul felosztani a világot a normálisan világos és társadalmilag elfogadható tudat és azon pszichikai rendellenességek közötti különbség alapján, amelyek a bolondok hajóira, a bolondok tornyaiba, a holdkórosok, az örültek világába kerülnek.

A kórházak és a tartományi klinikák működését be kell tiltani.³⁷ Így lesz,

A tudat, ha úgy tetszik, *fantazmatikus*, önbizalomhiányos, homályos a megítélése annak, hogy mi motiválja, és ezért nem tudja többé biztonsággal szabályozni a belső-külső különbséget. Itt is hiperkomplexitás keletkezik, legalábbis a kidolgozott tudat tekintetében, mert a modern tudat olyan információkkal rendelkezhet, amelyek mindezt elmondják.

Végül az idő dimenziójában megszűnnek azok a folytonosságok, amelyekre a tudat eddig támaszkodni szokott. Az életpálya egy olyan rendelkezési tömeggé alakul át, amely a folytonosság szempontjából démonikusnak tűnő, erősen temporalizált környezet masszív nyomása alá kerül. Az identitáshoz (önazonossághoz) való ragaszkodás, ha egyszer már megszereztük, az idő dimenziójában *anakronisztikussá* válik, és így társadalmilag deplausibilizálódik. Ennek legegyszerűbb jele a jellem fogalmának társadalmi eróziója. Egyébként azt is mondhatnánk, hogy a tudatosságot éppen az idő dimenziójában közelítjük meg egy olyan deontologizálással, amely úgyszólván működik.³⁸

Furcsa módon éppen ilyen körülmények között az egyén alakja és mítosza társadalmi szempontból előnyben részesül.

37 | Vö. Foucault, M., *Folie et Dérailson. Histoire de la folie à l'âge classique*, Párizs 1961.

38 | Az irodalom fejlesztette ki erre a legélesebb szagot, például olyan formákban, mint a belső monológ, a tudatfolyam. Lásd Fuchs, P., *Vom Etwas ohne Eigenschaften*, Ms. Meddewade 2001f (in press), az irodalom és a tudomány kapcsolatáról, tekintettel arra, hogy mindkettő hasonló megoldásokat dolgoz ki a modernitás strukturális problémáira.

4. Az egyén

Abban a kísérletben, hogy mindenféle kanyargós utakon megtaláljuk azt, ami a pszichikus rendszerben kiindulópontként értelmezhető ahhoz, hogy az képes legyen megtartani egy szingularitást, úgymond egyediséget, hogy ne merüljön ki a társadalmilag szolgáltatott (soha nem szinguláris) jelanyag végigjátszásában és eljátszásában - ebben a kísérletben akadályként bizonyult, hogy a társadalmi szféra viszont a szingularitás és egyediség általános sémáját adja: az *egyén*, az *individualitás* sémája. Ha úgy tetszik, az egyének egyedisége (ami úgy tűnik, hogy *iratlan keresztjük*) egyáltalán nem marad csendben. Ezt társadalmilag (nem feltétlenül: logikailag) meggyőző viselkedésmintákban lehet "kimondani" vagy bemutatni. Valójában úgy van megfogalmazva. Még a "kimondhatatlan" fogalma is olyan társadalmi fogalom, amely - bármennyire is homályosan - utasíthatja a tudat későbbi önmegfigyeléseit, amely - ha ezt összekapcsolhatónak tartja - képes "látni" önmagát.

– elkezdhet a "je ne sais quoi" formáiban leírni, ha ez az adott időben és társadalmi kontextusában plauzibilis (azaz ap- plauzibilis), de ugyanígy folyomódhat a divat olyan formáihoz is, amelyek - általánosságuk ellenére - di- stinációs nyereséget ígérnek.

Ha valaki el akar határolódni attól a gondolattól, hogy az egyén és egyedisége magától értetődő, akkor mindenképp arra figyelhet, hogy az egyén (a-tomosz, oszthatatlan) eredetileg csak annyit jelentett egy dologról, hogy az egy populáció egyetlen példánya, vagyis mindenképp: egyenlő az egyenlők között, antilop az antilopok között, pehelytoll a pehelytollak között, tányér a tányérok között.³⁹ Csak a modern kor hajnalán kezdték a fogalmat egyértelműbben az emberre vonatkoztatni, de még mindig az azonosság hangsúlyozásának értelmében: az egyén a változó társadalmi körülmények között is ugyanaz marad, és ezért viszonylag könnyen kiszámítható. Az egyén további intézményesülése (és a hozzá tartozó szemantika kidolgozása) során az emberektől egyre inkább elvárják, hogy egyenlőek akarjanak lenni.

egyéniileg viselkednek (és ez most azt jelenti: sajátosan, határesetekben élesen eltérően).⁴⁰

Ez már-már kalandos valószínűtlenség, ha figyelembe vesszük, hogy az eltérésnek ebben az értelmezésében az egyéniségre való kényszerítés társadalmi, azaz *általános* kényszerítés, amely arra kényszeríti az embert, hogy ne csak magányos egyén legyen, és csendben élvezze saját idioszinkratikus konstitúcióját. Inkább az eltérést kell kommunikálni, és ez ahhoz a jól ismert tényhez vezet, hogy az eltérés nem kommunikációja is kommunikációként értelmeződik, majd (az eltérés összes kommunikációja között) idioszinkratikusnak könyvelik el, akár akarja ezt valaki, akár nem. A kommunikált és így társadalmilag keringő individualitás azonban *általános individualitás*. Ez logikai képtelenség. Az egyéniséget tehát *csak* azonos vagy hasonló jellegű szimbolizációk másolásával lehet szimbolizálni. Azok az emberek, akik ki vannak téve ezeknek a szimbolizációknak, vagy használják őket, az egyediség paradoxonának csapdájába esnek, amely csak azért nem blokkol társadalmilag, mert az egyediség szimbólumaiban az egyediség szimbolizálásának lehetetlenségét egyszerűen elfelejtik, egyszerűen irrelevánsnak feltételezik.⁴¹

Ha ugyanis valaki ⁴²nem ragaszkodik közvetlenül az egyediség magasztos igényeihez, akkor a paradoxon hosszú távra, azaz az időre halasztható. Ez az egyéniség és a személysema kombinációja révén történik, vagyis azáltal, hogy a személy (ez a kommunikációs struktúra) a szociálisan emlékezetes mintákon alapul, de nem tudja meghatározni a jövőt. Az a személy, akinek a személyt tulajdonítják, az a személy, akinek a személyt tulajdonítják...

40 | Luhmann 1997a, op. cit., 1017ff. o.

41 | Aki hátizsákot visel, terepjárót vezet, hennásvörös hajjal járja a falut, "sétálgat", vagy inline görkorcsolyán hagyja, hogy sportos stílusú babakocsik száguldozzanak előtte, valószínűleg nem sokat törődik azzal, hogy egy olyan modellt másol, amely már képes az iróniára. Semmi sem akadályozza meg őket abban, hogy mindezzel és mindezekkel a jelvényekkel egyéni érzést keltsenek.

42 | Valószínűleg ez a különleges eset. Lásd például a modern költészet genezisének esetére a Luhmann/Fuchs 1989, op. cit. vonatkozó tanulmányát.

úgy, hogy a jövőben másképp cselekedhet, mint ahogyan az eddigiekben tette "sűrített" személy javasolt.⁴³ Az eltérés szabadsága

Az egyénnel szemben egy olyan kontingenciakeret van felszerelve, amellyel kiszámítható, hogy az egyén nem csak valamilyen távoli, esetleg katasztrofális jövőben, hanem: a következő pillanatban is másként bizonyíthatja egyéniségét, mint ahogyan az elvárható. Az egyén egyedisége a konjunktív szintjére, a kontingencia feltételezésének szintjére helyeződik át. Ebben a tekintetben itt is megfigyelhető a személy/egyéni különbség erősítő hatása, amely (ahogyan azt már az A fejezetben tárgyaltuk) az egyén oldalán kedvez az ebben a sémában megfigyelhető tudat makacosságának.

Az ebből adódó probléma jól ismert: A makacs egyének tömege más, új elképzeléseket kényszerít ki arról, hogyan lehet még mindig biztosítani a társadalmi rendet, hogyan lehet megvalósítani a kollektív kötelekeket és a kollektív feladatokat. Amíg az egyén még mindig megbízhatónak, nagyrészt kiszámíthatónak, változó körülmények között is időben azonosnak volt elképzelhető, addig a viselkedés helyessége az egyéni cselekvésnek a rétegzett társadalmi rend szilárdan beiktatott irányító kozmoszának való megfeleléséből fakadt. Abban a pillanatban, amikor ez a rend már nem meggyőző, és az egyént pásztorként, önállóként, a-társadalomként írják le (és ennek megfelelő szemantika alakul ki, a 19. században egyenesen paradox kollektív ideológiája az egyénnek), nincsenek társadalmilag széleskörű, *abszolút* kritériumai a helyes és helytelen viselkedésnek. Nincsenek (a mai napig, azt kell mondanunk) olyan társadalmi bizonyítékok, amelyeket az egész társadalom elismerne. Az egyetemes ész eszméje, amelyben minden teljesen szocializált szubjektumnak ténylegesen része lenne, töredezett, pluralizált és - összességében - alárendelt a

43 | Ezzel korrigáljuk Luhmann 1997a, op. cit., 1019. o., ahol a "cselekvő" személyekről van szó.

Az "értelem" fogalma feloldódik a polikontextuális társadalom bonyolult megfigyelési feltételeiben. Gyanússá válik, és csak helyi "racionalítások" formájában találkozunk vele.

Ennek ellensúlyozására a filozófia szintjén történtek kísérletek, például a transzcendentális és az empirikus szubjektum megkülönböztetésében. Az utóbbi állítólag a gondolat egységét alkotja, az utóbbi *ugyanazt a* gondolatot empirikus különbségekre bontja. A (transzcendentális) szubjektum alakja az általánosnak az empirikus individuuum partikulárisában való megjelenítésének eszméje - és ebben a tekintetben (Luhmann kifejezésével élve) "az individualitás corpus mysticum".⁴⁴

Itt az a lényeg, hogy ismét egy szakadék nyílik meg, mégpedig az empirikus (külön-külön megélt, testekhez kötött) individualitás és az általánosság erőltetése között. Ha a filozófiai transzcendentális/empirikus megkülönböztetést szociológiailag felfogható valóságokra írjuk át, akkor az az általánosság, amelyet az egyénről empirikus individualitása mellett és vele együtt követelünk, nem más, mint az, hogy az egyének, bár (az individualista értelmezés szerint) mindig csak egyedül fordulnak elő, ma már csaknem hétmilliószoros számban regisztrálhatók. Ez a különbség akkor válik kézzelfoghatóvá az egyén számára, amikor társadalmilag (!) arra ösztönzik, hogy *tudatosan* figyelje meg önmagát, *és* figyelje meg, hogy és hogyan figyelik meg őt más egyének, akiket szintén arra ösztönöznek, hogy ugyanígy figyeljenek. Ez egy rendkívül összetett és analitikusan heterarchikus helyzetet eredményez, amelyben a tudat, mint az egyén számára elérhető megfigyelési instancia, egyszerre kénytelen azonosulni önmagával és egy általánossággal. Olyan megfigyelési összefonódásokba kerül, amelyekbe egymást és önmagukat megfigyelő alanyok sokasága van belekötvé.⁴⁵

Amennyiben a tudat megtanulja megfigyelni, hogy hogyan figyelik meg, akkor másodrendű megfigyelővé alakul át. A címen.

⁴⁴ | Luhmann 1997a, op. cit. 1025.

⁴⁵ | Ezért válik a többértékű logika kívánatossá, és ebben a kontextusban Gotthard Günther kiemelkedik.

A megfigyelésnek ezen a szintjén az egyén tudata már nem tehet mást: azt látja, hogy az általa más megfigyelőkben megfigyelt megkülönböztetések mint operacionálisan meghatározott megkülönböztetések miatt ezek a más megfigyelők *azért* látnak valamit, mert nem látnak valamit: az éppen használatban lévő megkülönböztetést. A megfigyelés vaksággal párosul. Vakság nélkül nincs kilátás.

"A létezés szelektív vakság" - fogalmazza meg George Spencer-Brown.⁴⁶ Ezután már csak idő kérdése, hogy az egyén, aki ezeket a nem-látásokat látja, levonja a következtetést, hogy amikor megfigyel, ő maga *sem figyel*.

Ismét nyilvánvalóvá válik, hogy az egyénileg felfogott tudat valóban felfedezi önmagát, de mint rendszerszintű rés, mint a különbség *iratlan keresztje*, mint olyan rés, amely minden megfigyelési műveletben felbukkan. És így megint nem marad más hátra, mint a rés, a repedés, az őszűrés interpolálása, vagyis olyan képzetek kiszámítása, amelyek - bármilyen módon is - a meghatározatlanság e helyét veszik át.⁴⁷

Gondolataink tehát továbbra is arra vonatkoznak, *hogy* ezek a képzetek *hogyan* fejeződnek ki társadalmilag, vagy hogy a társadalmiság bizonyos struktúrái hogyan kedveznek a képzetek bizonyos típusainak.

5. Önéírások az első

A tudat különböző módokon értesül arról, hogy önmagát nem tudja elérni. Talán a legmodernebb kifejezés erre az, hogy ez egy *autopoietikus* rendszer, amely megfigyelési műveleteket végez, ezért minden aktualitásban elveszíti a megfigyelés énjét (önmagát mint megfigyelőt). E megfontolás egyik legfurcsább eredménye az, hogy a tudat önmagának *cím nélküli*.⁴⁸ Ha a tudatban lenne egy postahivatal, akkor a tudat által önmagának írt levelet önmagának címeznék,

⁴⁶ | Spencer-Brown op cit1997., p. 194.

⁴⁷ | Ennek legélesebb illata a pszichoanalízis volt (és még mindig az?).

⁴⁸ | Azon a néven nevezheti magát, amelyen hívták, de a nevek nem struktúrák, hanem lényegtelen külsőségek.

soha nem lehet elküldeni, mindig ott lesz. Nem akart elmenni és nem akart megérkezni. Ezért neveztük a társadalmi megszólítást, különösen a személyt, a *kommunikáció struktúrájának*, és nem a tudat struktúrájának. Ugyanezen okból kifolyólag a tudat nem hozzáférhető a kommunikáció számára. Úgy van kitalálva, hogy nem tud kommunikálni, és nem is lehet "kommunikálni vele", és hogy nem tart fenn közvetlen kapcsolatot a társadalmi rendszerekkel. Ehhez a szférához *strukturális csatolással* kapcsolódik, amely kizárja a különböző rendszerek rendszerműveleteinek átfedését.⁴⁹

Mivel a tudat mint megfigyelő rendszer nemcsak a világban (rendszer/környezet) tett különbséget, hanem ezt a különbséget belsőleg és az újbóli belépés módján is megkülönbözteti, olyan állapotba helyezi magát, amelyet Spencer-Brown *feloldhatatlan meghatározatlanságnak* nevezett. Ez a feloldhatatlan meghatározatlanság⁵⁰ állapota, amelybe csak képzeletbeli értékeken keresztül lehet valami orientációhoz hasonlót bevezetni. A rendszer egysége tehát nem úgy létezik, mint egy dolog vagy egy irányítható entitás. Ehelyett: konstruált. Ebből többek között az következik, hogy a tudat az egységének felépítésében kezdetben semmilyen belső (mondhatni lényegi) korlátozásnak nincs alávetve. Képes feldolgozni az önképzetek többségét, amelyeknek egyetlen valóságpróbája a fizikai és társadalmi világ által kínált ellenállásokban rejlik. Azok, akik angyaloknak mondják magukat, gyorsan problémákba ütköznek, ha repülni akarnak. Akárhogy is legyen, maga a tény, hogy csak az érzékek rendkívül illékony közege áll rendelkezésre, kizárja a lényegre törő, kemény, állandóan sűrített önképeket.

Ezekre a képzelgésekre, amelyekben a rendszer "hallucinálja" önmagát és saját magát, az *önleírás* fogalma, vagy inkább metaforája vált általánossá. A metafora metaforikus jellege a tudat esetében abban rejlik, hogy a tudatban nem lehet dokumentumokat lététbe helyezni, és semmi sem kering írott formában. Bár léteznek kommunikatíván kitett önleírások, mint pl.

49 | Vö. a Társadalmi rendszerek 7/2. számában található hozzászólások, 2001.

50 | Lásd újra az ábrát 1.

Például önletrajzok, amelyek valóban megíródnak és olvashatók, de ezek a művek éppen nem tudatosító jellegűek, így nyitva marad a kérdés, hogy a tudat hogyan *képzeli el* egységét (egységeit).⁵¹

A kiindulási pont ismert: A tét a megfigyelések, nem pedig egyszerűen a jelentéssel telített észlelések. Az önleírások célzott műveletek (megfigyelések) közegében történnek, amelyek - máskülönben semmit sem lehetne megkülönböztetni és leírni - a jelek használatától függenek. A tudat megfigyelő rendszer, *mert olyan* jeleket kényszerít ki, amelyek lehetővé teszik a megkülönböztetést és a megjelölést egyidejűségben (mert minden jel megkülönböztetés *és* megjelölés), de csakis az összekapcsolás formájában, amely itt (mint minden autopoietikus értelemrendszerben) a *différance*, az értelem-következtetés formáját ölti, amelyen keresztül egy jel értelme post festum és az összekapcsolás kontextusában definiálódik.⁵²

Fontos, hogy a pszichikus rendszernek a jelek tudati használatára való leszűkítése nem minden esetben teszi szükségessé az egység olyan eszméjének kifejlesztését e funkcióra vonatkozóan, amely túlmutatna azon a mércén, amelyet egy test névvel való megnevezése szab meg. Nincs "természetes sodródás" az egység, az én-lét, az én-ség irányába.⁵³ Ha azonban bizonyos társadalmi-kulturális feltételek között, mint amilyenek Európában a rétegzett rend összeomlása után uralkodtak, a tudatról azt sugallják, hogy egyéni egység, egyéni egység, akkor a rendszer szüntelenül síkló jelátvitelében való elhelyezésének vagy felépítésének egyetlen lehetősége az ismétlődést és a variációt ötvöző sémák elfogadása vagy kialakítása. A rendszernek *képesnek* kell *lennie a memóriára abban az* értelemben, hogy képes legyen kezelni a felejtés és az emlékezés közötti különbséget. Ha az evolúciós

51 | A kép az *imágo*ban még mindig túlságosan is metafora.

52 | Itt az önleírás metaforája fogalmilag is érthető, amennyiben a jelek használata (ha Derridát követjük) nem más, mint az írás hatása, még ha csak egy *eredeti írásé is*.

53 | Vö. például a japán kommunikációról szóló tanulmányt: Fuchs 1995, op. cit.

és a táplált séma én/nem-én vagy én/nem-én, a felejtés abban állna, hogy nem szükséges (sőt nem is lehetséges) emlékezni arra, hogyan tanulták meg a sémát, hogyan jutott el a rendszer oda, hogy csak ezt és nem más megkülönböztetést használjon; az emlékezés akkor a konzisztencia ellenőrzése lenne, ami akkor válik szükségessé, amikor kétségek merülnek fel, hogy *én vagyok-ami vagyok*.

Feltételezhetjük, hogy az én- vagy én-séma kidolgozottsága (bonyolultsága) együtt jár a következetesség fenntartására vagy az esetleges következetlenségek fenntartásában való gondos következetességre irányuló, társadalmilag növekvő nyomással. Mindenesetre a mechanizmus ismét az lenne, hogy a tudat, szembesülve azzal a kényszerrel, hogy egyéni személyiség, ellenőrizheti (és a modernitásban egyre gyakrabban kell is), hogy az az elképzelés (képzelet), amelyet önmagáról kialakított magában, társadalmilag érvényes-e, sőt: hogy (a pszichoanalízisre való tekintettel) egyáltalán érvényes lehetett-e valaha is.

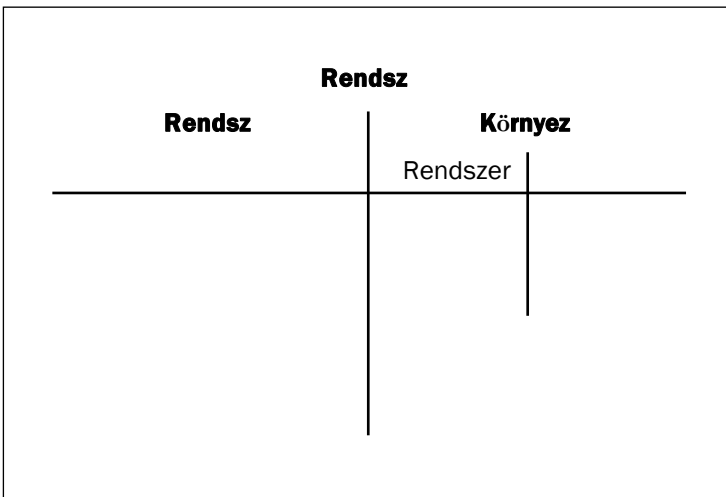
Bárhogy is legyen ez a részletekben, itt azt kell feltételeznünk, *hogy belső* önéírásról *akkor és csak akkor beszélhetünk, ha ezek az önmagunkról szóló belső elképzelések elvileg megkérdőjelezhetők, közölhetőek, leírhatók*. Ez logikus következménye annak a ténynek, hogy az önmagát leíró tudat csak akkor és annyiban teheti ezt jelek formájában, amennyiben és amilyen mértékben megfigyeléseket (azaz jeleket) feldolgozó rendszert képvisel. Ez a feltételezés ráadásul annak elméleti következménye, hogy az önéírások definíció szerint "dokumentálhatóságához", a tudat esetében pedig *konjunktívához* kötődtek: a belsőleg keringő önéírások alapvetően publikálhatóak *lennének*, mintegy externalizálásra vannak hangolva. A belsőleg feldolgozott és a ténylegesen exponált (ténylegesen közölt) önéírások közötti különbség több szempontból is jelentős.

Először is, az expozíció átkerül egy másik médiumba, amely okulocentrikus, mint az írás esetében, és akusztikus a beszéd és a hallgatás esetében (és a *s'entendre-parler* esetében). Az önéírás második vagy külső változata tehát valami olyasmi, mint egy *mediális elidegenedés*: a leírások elhagyják a jelek közegét.

az észlelésnek, és olyan médiumokba (mint például a nyelv, az írás) kerülnek, amelyeket az észlelés céljaira készítenek elő, de amelyek maguk nem az észlelésből állnak. A média elidegenedése, a belső önleírásoknak a rendszertől idegen közegben való megtörése az önkonfrontáció lehetőségéhez vezet. A szöveget, a beszédet, a képet (amely megalapozza az én tudatát) érzékeljük, de most már egy külső felület kivételéseként.

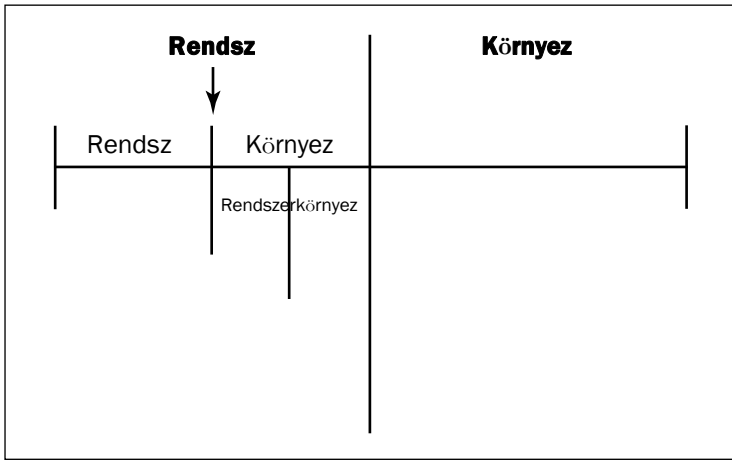
Ha erről tanulságos képet akarunk kapni, beszélhetünk a külső visszahatás alakzatáról, arról a speciális esetről, amikor egy rendszer nemcsak önmagán belül különbözteti meg magát másoktól, hanem ezt a különbséget átmásolja a környezetébe:

Ábra 2

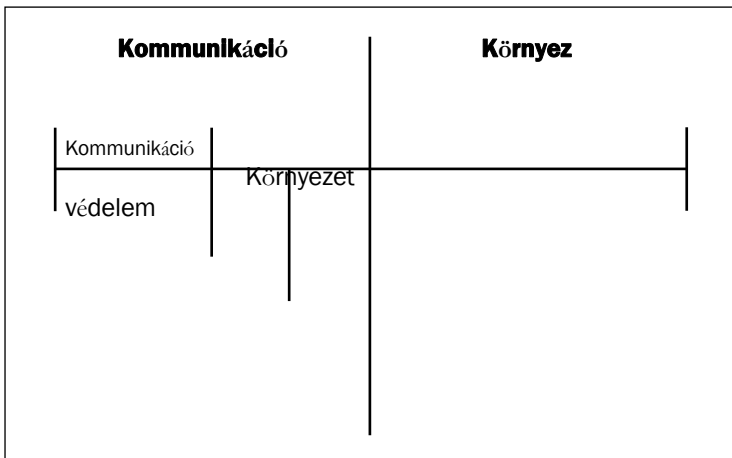
Ha ezt átfogalmazzuk a rendszer-belső rendszer/környezet megkülönböztetésre, az eredmény a következő:

Ábra 3

Ez a figyelemre méltó (és nagyon összetett módon egymásba ágyazott) folyamat párhuzamba állítható a kommunikáció önleegyszerűsítésének teo- rájával (amelyet nagyon messze fentebb tárgyaltunk). Az a mód, ahogyan a kommunikáció belsőleg megkülönbözteti magát önmagától, leegyszerűsítve a kommunikáló aktus (és a kommunikáló aktáns) kiválasztására egyszerűsödik. Erre állt rá a *zászlóbontás* metaforája. Leíró formában:

Ábra 4

A megkülönböztetés kommunikáció/környezet tükrözése a környezet belső meghatározásában, ez az oldalkommunikáció kijelölésekor a kommunikáció kezelésének kiválasztása. A kommunikáció "vezetést" nyer önreferenciájának eme externalizálásából, ezen keresztül figyeli önmagát, és ily módon (közvetve) megfigyelhető. Ugyanez vonatkozna a tudat önreferenciájának externalizálására is. Önleegyszerűsítést produkál azáltal, hogy önmagát externalizálja, és természetes, hogy az externalizálásnak és egyszerűsítésnek ez a játéka a kommunikáció önleegyszerűsítésének oldalán, a kommunikáció aktusának kontextusában játszódik le: pontosan ott, ahol a kommunikátorok kommunikációjáról, a személyek konstrukciójáról van szó, az önleírások kerülnek és válnak relevánssá. Végül, de nem utolsósorban, ez az a (logikus) hely, ahol a feltételezett személy és az exponált önleírás közötti különbség "szembetűnővé" válik.

További elidegenítő hatás, hogy a tudat önleírásának expozíciója szigorú (nem a tudat által kiváltott) szelektivitásnak van alávetve, amely kizárja az idioszinkráziákat (magánélet, szingularitás). A közölt önleírás végül is, mondhatni, teljesen társadalmi, és nem hordozhat magában semmi magánjellegű, egyedi, egyéni dolgot. Még a tudat belső képzeleténél is világosabban válik érzékelhetővé minden önleírás *képzeletszerűsége* a kommunikatíván bemutatott önleírásban. Elméletileg kifejezve: az önmagunkról való beszédben, írásban szinte azonnal nyilvánvalóvá válik az újra leíró, író megfigyelő eltűnése, és így minden (szintén belső) önleírás elvi hiányossága és szelektivitása is regisztrálódik, és ez nem csak az erősen hajtott, kultivált önreflexió feltétele mellett, hanem par excellence mindig, még ha a reflexív kidolgozottság különböző fokozataival is.

Ennek oka az, hogy valóban létezik a megfigyelő önkifejezésének törvénye (rendszerszerűen kondicionálva), de ugyanakkor létezik a megfigyelő *önkifejezésének* társadalmilag hatékony tilalma is. Amint a tudat belép a társadalmi rendszerek környezetébe, arra kényszerül, hogy belsőleg megkülönböztesse magát, és *egyúttal* hírt adjon erről a belső megkülönböztetésről (bármilyen minimális is legyen az), különösen akkor, amikor szembesül a személy ráerőltetésével.

Mindezek lehetősége ismét nem antropológiailag értelmezendő adottság, hanem (a média elidegenedésével kapcsolatban) a kommunikációhoz rendelkezésre álló médiumok megváltozása. Különösen az írás differenciálódása mozdíthatta elő döntően az önleírások feltárásának lehetőségét. A korábban úgyszólván folyékonyan keringő leírások, amelyeket valaki önmagáról alkotott, vagy amelyeket róla alkottak, nem rögzülhettek⁵⁴ az írás előtt, így a belső önleírás és a kitett önleírás közötti különbség aligha nyerhetett strukturális értéket. Ebben a tekintetben itt is feltételezhető (mint más kontextusokban) az írás hatásainak jelentős visszahatása a velük kapcsolatos tudatra, vagyis hogy az írás használatához való hozzászokás előtt a tudat a legjobb esetben is amorf volt.

színpadi önleírások.⁵⁵

Ezért sikeres

nem "képzelnék" magunkat a szentírás-mentes tudatosság tudatába.⁵⁶

6. Önleírások a második

"Az önleírások is a szó szoros értelmében vett megfigyelések, és azok is maradnak".⁵⁷ Megkülönböztetnek és kijelölnek. Ezek operációk, és ezért az általuk jelölt teret elhatárolják az általuk nem jelölt terektől. *Valamit* egy alapvető korlátozás árán ragadnak meg: nevezetesen a megkülönböztetés "sekély" terével egyúttal egy (maradék) világot is létrehoznak,

54 | Mindenesetre csak a szóban megismételt elbeszélés különleges feltételei mellett, amelyről feltételezhetjük, hogy nagyon sematikus volt.

55 | Az ilyen jellegű mélyreható írástársokról lásd Fuchs 2001b, op. cit. **56** | Az írástudatlan embereken végzett kutatás feltehetően kevés segítséget jelentene, mivel ezek az emberek, bár sem írástudók, sem analfabéták, de egy A világot már régóta az írott szó kondicionálja.

57 | A következőkben ezzel a szöveggel párhuzamosan érvelünk, amennyiben a társadalom önleírásáról mondtakat a tudatossághoz kapcsoljuk.

amely jelenleg nem elérhető számukra. Az önleírások tehát nemcsak különlegesek, hanem azok is: "specializálódó" műveletek. Kivitelezésükben mintegy akaratlanul is a világ maradványát hozzák létre, amelyet viszont csak megfigyeléssel és leírással lehet másként kezelni, de nem lehet az egység felé trimmelni. Ez vonatkozik az önleírás *énjére* is. Egy műveletben megkülönböztetik és kijelölik, de ugyanabban a műveletben eltűnik, mint az a vak hely, amely a műveletet lehetővé teszi, de a művelet végrehajtásában nem írható le egyidejűleg. Ez volt az oka annak, hogy az önmagát leíró rendszer nem önmagát írja le, hanem a képzeletektől függ. A Vollzugssinn (hogy egy korai heideggeri megfogalmazást vegyünk át) nem a Vollzieher.

Az önmegfigyelések és önleírások egy rendszer műveletei, a tudat esetében: sajátos műveletek (amelyek a jelek használatához kapcsolódnak), amelyek "digitalizálják" a rendszer perceptuális átvitelét, és így hasonló műveletek "eseménykontextusába" helyezik magukat. Amikor azt mondjuk, hogy azonos jellegű események eseménykontextusában végzett műveletekről van szó, akkor azt is kijelentjük, hogy az önleírások nem mintegy félretett kondenzátumok vagy üledékek (mint a szövegek a kommunikációban), hanem folyamatosan és strukturálisan felvett és felhasznált műveletek, amelyek diverzifikáltak a kapcsolati kontextusokban, amelyekre igaz, hogy alapvetően olyan *kiegészítők, amelyek* "átcsatornázódnak" egy olyan rendszeren, amely minden önleírás számára egy apriorit jelent. Más szóval, az önleírások nem *rendszerkonstitutívak*. Ismételhetőséget és reverzibilitást visznek be a rendszerbe (és ebből a szempontból struktúrák), de ezt topikusan teszik, pillanatról pillanatra követik a rendszert, mint más műveletek. Ennek megfelelően ezek elemi egységek a többi elemi egység között.

Ennek az a következménye, hogy az önleírások nem teszik lehetővé a rendszer önátláthatóságát, amely mindig is az önleírás minden lehetőségét megformázta. Ezek az átláthatóság jelenségei, vagy - pozitívan fogalmazva és az előző megállapításokat megerősítve - *egy létállapot konstrukciói*. Ezek nem informatívak a rendszer számára, mert önmagáról tájékoztatják.

hanem csak az *ingerlékenység állapotaként*. A rendszer meglepődhet, *mert* nem ismeri önmagát, és az önismeret helyére képzeléseket helyez, amelyek tévesek, mert konstrukciók.

Ennek az állapotnak az ábrázolásával az a probléma, hogy a tudat (mint megfigyelő rendszer) csak a társadalmi rendszerekkel érintkezve (csak feltételes koprodukció útján) tudja kiszámítani ezeket a konstrukciókat vagy elképzeléseket önmagáról. Csak azzal tud magára vonatkoztatni, ami ebből a szférából a rendelkezésére áll. Csak úgy homogenizálhatja belső heterotopológiáját, ahogyan azt is mondhatnánk, hogy pontosan szabott szemantikához jut, pontos értelemben "tematizálja" magát, ami (amint az valószínűleg hamar világossá válik) egy társadalmi teauruszt feltételez a bevallott/idióta önleíró szemantika számára. Ennek mechanizmusa valószínűleg ismét a személy sémájába ágyazott befogadás/kizárás. Az önleírásokhoz kínált speciális szemantika a társadalmi-kulturális fejlődéssel változik.

Az a tudat, amely él ezzel az ajánlattal (nincs más választása), és feltárja a folyamat során kiszámított én-formákat, Azt "tapasztalja" (és ez az egész eddigi érvelésnek ez a tenorja), hogy ezek a formák szituációsan illeszkednek vagy nem illeszkednek, hogy elfogadják vagy elutasítják őket, és ennek során - hogy nem azonos azzal, ahogyan a kitettségét megfigyelik. Mondhatni, kettős elfogadás/elutasítás kontextusában van benne, amennyiben egyfelől elfogadhatja, módosíthatja, elutasíthatja a személyi ráutaltságot (eltérítő önleírásra való hivatkozással), másfelől regisztrálja, hogy önleírásainak feltárása nem mindig vezet körülményes összefüggésekhez. Az önleírás és a másik leírása ütközhet, vagy legalábbis eltérhet egymástól (és ez informatív).

Ezeknek az eltéréseknek és kollízióknak a belső megfigyelésében válik érzékelhetővé az *iratlan kereszt, amely* minden önmegfigyelési/leírási műveletet körülír. A kommunikáció ezen Az "érzékenységet" (azaz önmagát semmiképpen sem érzékelve) az *aláírás* címén tárgyalják tovább.

7. Aláírás és ellenjegyzés

Az önmegfigyelés és önleírás minden műveletének mindig íratlan keresztje a megfigyelés és leírás forrása, eredete, *önmaga*, röviden: a megfigyelő/leíró abban a pillanatban, amikor megfigyel és leír. Mint már mondtuk, teljesen eltűnik minden műveletben. Csak a műveletek sorrendjében lehet figyelmet fordítani a hiányára. Bizonyos körülmények között a tudat tudatosítja, hogy nincs közvetlen kapcsolatban "saját énje", hogy a különbség-játék, amelyben részt vesz, képzeletbeli önleírásokat kényszerít ki, amelyek - ha úgy tetszik - egy alapvető űrt jelölnek ki, amelynek kifejeződése az ön-hozzáférés hiányossága, a rendszer ön-áthatatlansága.

Pontosan azt az esetet, amikor ez a hiányosság és átláthatatlanság társadalmilag hatékonyvá válik, az *egyéni aláírás* esetének akarjuk nevezni, pontosabban: az *egyéni aláírás* esetének a *kommunikatív* elidegenítésben, szem előtt tartva, hogy nem lehet beszélni ennek az elidegenítésnek a tényleges, autentikus, origójáról vagy archéjáról anélkül, hogy beszéljünk, vagyis anélkül, hogy az elidegenítés ezen formáit használnánk, mindenekelőtt: anélkül, hogy a nyelv nem-privát médiumát használnánk. Az aláírás a társadalmi kirekesztés, figyelembe vétel, figyelembe vétel, pontosan: az egyéniség azon aspektusának hatékony megfigyelése a kommunikáció érdekében, amelyet egy tudatos rendszer nem tud felvenni önleírásainak regiszterébe.

Ha erre példákat keresünk, akkor arra gondolhatunk, hogy ismert társadalmi kontextusokban (például intim rendszerekben vagy terápiás helyzetekben) minden lélegzetvétel, minden mosoly, minden szemvillanás, minden gyors testmozdulat megfigyelhető, mint valami, ami azt fejezi ki, amit a megfigyelt személy nem gondolt, nem akart, mint valami, amit egyáltalán nem is fejezhetett volna ki, mert nem áll rendelkezésére önleíró műveleteinek íratlan keresztjeként. A karizmat például nem lehet birtokolni - az a személy észrevétlen, íratlan keresztjeként mutatkozik meg. És könnyen belátható, hogy ez a fajta a "mellékes megfigyelés" intim kontextusokban kifinomultan ápolva van,

legalábbis addig, amíg ezek a kontextusok romantikusan meghatározottak, azaz a személy egészének figyelembevételére irányulnak.⁵⁸ Valószínűleg az is világos, hogy ez a megfigyelés minden olyan rendszerben előfordul, amely a megértés intenzív teljesítményére fókuszál.

Ebben a kontextusban mindenképpen kiemelkedik az irodalom, különösen a regény, de minden olyan kísérlet is, amely megpróbálja kideríteni, *hogy ki* volt egy szerző azon túl, amit magáról elárult, alapvetően az életrajzi irodalom is, amely az életrajzolt személy "lényegének megértésébe" bocsátkozik, vagy úgy tesz, mintha bocsátkozna. A példák sorát bővíthetnénk a stílus régi retorikai fogalmával (amelyben és amellyel valaki félreérthetetlenül fejezi ki magát). Az olyan határesetek, mint a skizofrénia, az egyéni tudat önmeghatározásának felbomlása, minden bizonnyal tanulságosak lennének.⁵⁹ Az argentin tangót akár be is illeszthetnénk a jelenségek e gazdag mezőjébe - mint egy erősen kodifikált táncot, amely egyénileg úgy valósul meg, hogy csak a megfigyelő képes észrevenni a kódolás és a táncosok egyéni kézjegye közötti különbséget.

Nos, a fentiekben nagyon óvatosan fogalmaztuk meg, hogy az egyéni aláírás *társadalmilag hatékonyá* válik. Ez az óvatos megfogalmazás annak a ténynek köszönhető, hogy az aláírás nyitott és kezdetben az érzékeléshez és a pszichikus megfigyelők megfelelő konstruktív teljesítményeihez kötött. Az ember lát valakit, aki egy bizonyos módon mosolyog, és azt gondolja: "Ó, ember, szeretem őt!"; de ez a látás és gondolkodás nem ágyazódik be a szociális szférába, nem jelenik meg a kommunikáció monitorján. Persze, az ember egyszerűen (és látszólag ingyenesen) megcsókolhatná azt, akit így mosolyogni lát, és az így megcsókolt személy viszont a csókolót szerethetné a csókolót a csók ingyenessége (spontaneitása) miatt, de az egyéni aláírás csak nagyon közvetett módon lenne jelen, mint egy érzékelési...

58 | Vö. Fuchs, P., Liebe, Sex und solche Sachen. Zur Konstruktion moderner Intimsysteme, Konstanz 1999b.

59 | Vö. Elmer, O.M., Skizofrénia és autopoiesis. Zur Problem der Selbst-Demarkation und Selbst-Differenzierung in der Perspektive der Philosophie Humberto Maturanas, Mannheim 1998.

ming infrastruktúra. Nem lenne kézzelfogható, csak egy gyorsan múló pszichológiai hangulatról vagy kedélyállapotról lenne szó. Társadalmi szempontból egyszerűen érdektelen lenne.

Más lenne a helyzet, ha olyan eseteket tudnánk felhozni, amelyekben az egyéni aláírás kifejezett (az elhatározott) figyelembevételre társadalmilag kötelezővé és elvárhatóvá válik. Ez akkor lenne így, ha a társadalom kialakított volna egy olyan evolúciós szintet, amelyen az egyéni aláírások elfogadásának/elutasításának felismerhető formái rendelkezésre állnának, esetleg olyan mértékben, hogy azokat nem lehetne elkerülni. Erre vonatkozóan nagyobb világosságot nyerhetünk egy elméleti kitérővel.

Mindenekelőtt nem szabad elfelejteni, hogy minden kommunikáció a közölt jelentés elfogadása és elutasítása között egyfajta alter natív változást hoz létre, az általa megnyitott jelentésválasztási lehetőségek mellett.⁶⁰ Niklas Luhmann elméletében ez összekapcsolja a kommunikáció egyik nagy valószínűtlenségét, a társadalmilag ráerőltetett jelentés kommunikatív ratifikációjának valószínűtlenségét. Ehhez kapcsolódik a szelekciós erősítő elmélete, amely által a valószínűtlen szelekciós ajánlatok

"valószínűsítik". Az ilyen sürgetők a mindennapi használatban is előfordulnak, amikor például az állításokat olyan szavakkal díszítik, mint a *természetes* vagy *magától értetődő*, a lét attribútumaival (*Ez így van!*), az értékek megkérdőjelezhetetlen érvényességére való utalásokkal stb. oly módon, hogy az elfogadás valószínűségét növelik. És ez kiemelkedik azokban az evolúciós szempontból jelentős intézményekben, amelyek szisztematikusan kondicionálják a valószínűtlen jelentésmegadás elfogadását. Az ilyen intézmények a *szimbolikusan általánosított kommunikációs médiumok*, mint például a pénz, a hatalom, a szeretet, az igazság, amelyeken keresztül a konkrét (társadalmilag fontos) kommunikációt ratifikációra kondicionálják.

Ezeknek a mindennapi és rendszerszintű erősítőknél a működése az idővel írható le. Minden jelentésfelajánlásnak (ahhoz, hogy egyáltalán jelentésfelajánlás legyen) meg kell tapasztalnia egy további kommunikáción keresztül történő megerősítő aláírást vagy ellenjegyzést,

60 | Ezt a nagyon általános elméleti alakzatot már megtaláltuk a személy bevezetésében.

amely az ajánlatot ajánlatként veszi fel, amelyet csak további közlésekben követhet elutasítás vagy elfogadás, amelyek az elutasító vagy elfogadó ajánlatokat elutasítható vagy elfogadható ajánlatként kezelik. Egy olyan találkozásról van szó, bármilyen minimális és rövid⁶¹ ideig tart is, amely lehetővé teszi a pozitív vagy negatív reakció pszichológiai, majd társadalmi esélyét. Az ellenjegyzés, mondhatnánk, az igenlés vagy a tagadás lehetőségének feltétele, és így a kapcsolatszerzés központi mozzanata is.

Most úgy képzeljük el, hogy amit mi aláírásnak neveztünk, ahhoz, hogy az egyén aláírásaként jöjjön létre, szükség van egy ellenjegyzésre is. A nehézséget az jelenti, hogy a szelekciós érték nem explicit módon van játékban, nem feltétlenül a kimondás izolálható pillanata. Ehelyett feltételezhetnénk, hogy az individualitás modern szemantikájának differenciálódásával kapcsolatban ki kellett alakulnia valami *általános elfogadásnak a személy sematikusán nem felfogható, de perceptuálisan technikailag egybeeső "manierizmusai" iránt, egyfajta toleranciának az idioszinkráziákkal szemben, egy olyan egyéni többletnek, amely felett az egyén, aki a személy sűrítésének vonatkoztatási pontját képezi, nem rendelkezhet*. Az a benyomásunk, hogy az individualitás szindrómája csak azért lehetett sikeres, mert az aláírásnak ez az általános elfogadása együttfejlődött vele; ezért van szükség olyan ellenrajzokra, amelyek lehetővé teszik, hogy az aláírás (a différence értelmében) egyáltalán "legyen", hogy előállítsa azt.

Ennek megfelelően nincs egyéni aláírás, mint az egyén tulajdonságainak összessége, hanem csak egy ellenjegyzés, egy *aláírás*, amely egyértelműen társadalmi folyamat, amennyiben minden aláírás további aláírást igényel ahhoz, hogy valaha is aláírás legyen. Talán gyakorlatilag úgy is el lehet gondolkodni a dologról, hogy a másik alteritásának nem-negatív, szüntelenül kommunikatív érzése van, ami aztán megfelel a másik magas érzékenységének.

61 | Néha ez az idő lehet logikus idő, amennyiben az elfogadás látszólag azonnal megtörténik: vonatról vonatra, úgymond, de feltételezzük, hogy ebben az eljárásban is az ellenjegyzés a vonathoz kapcsolódik. Nem lehetett volna mozdulatot tenni, ha egy kijelentést nem vettek volna fel először mozdítható kijelentésként.

a nem-elfogadás, a negáció lehetőségét éppen ebben a tekintetben. Ez az ingerlékenység lenne a döntő szerkezeti minta, amennyiben a nem-negáció kudarcában észrevehető lenne, hogy az valójában várható volt (vagy várható lehetett volna). Az ilyen jellegű, erősen irritatív kontextusok, mint már említettük, megtalálhatók lennének a romantikusan meghatározott intim rendszerekben és családokban, de megtalálhatók lennének a pszichoterápia nagyszabású kontextusában is, amelyet - legalábbis azt gondolhatnánk - az egyéni aláírások elfogadásának hiányából fakadó hatások serkentenek.⁶²

8. Interperszonális interpenetráció

Világossá vált, hogy az egyéni aláírásról és annak ellenjegyzéséről szóló reflexióknak sok közül van a pszichikus vagy tudatos rendszerekhez kapcsolódó észlelési és megfigyelési teljesítményekhez. Elméletileg ezek a performanszok körül forognak, amit a múltban *interperszonalitásnak* neveztek volna, de amit Luhmann interperszonális *interpenetrációnak* nevez, mivel itt a testi viselkedést is figyelembe kell venni.⁶³ Az interpenetráció akkor következik be, amikor a pszichikai és társadalmi rendszerek kölcsönösen előre konstituált komplexitásukat egymás számára hozzáférhetővé teszik, az interperszonális interpenetráció pedig akkor, amikor a hozzáférhetővé tételnek ezek a kapcsolatai az emberek *között* jönnek létre. Ezt a halvány és hibalehetőségekkel teli *köztes* állapotot szeretnénk felváltani a megfigyelési viszonyok fogalmával, amelyek elsősorban az észleléshez kapcsolódnak. Beszélhetnénk tehát *perceptív interpenetrációról* is.⁶⁴ De hogyan is lehet választani

62 | Én magam is az ellenrajzok esetleges, majd esetleg szisztematikusan kihagyását az erőszak elméletével hozom összefüggésbe.

63 | Vö. Luhmann 1984, op. cit., 303. o. Az interpenetrációról szóló fejezet, különösen az V. szakasz, a következő megfontolások alapjául szolgál.

64 | A *kettő között* még mindig megmarad a *köztes állapot*. Luhmann egész életében nem volt elégedett ezzel a kifejezéssel, és ebben egyetértek velem.

lehet, világos, hogy az interperszonális vagy perceptuális interpenetráció társadalmilag kondicionált, azaz nem antropológiai vagy egyszerűen eredeti emberi komplexitást feltételez, hanem az egyének eredendő komplexitását, amely csak a társadalmi rendszerekkel való érintkezés révén jöhet létre. A strukturális összekapcsolódás médiumai (érzék, nyelv, szabványosított gesztusok stb.) soha nem privátak és mindig általánosak.

Niklas Luhmann kidolgozza ezt az elméletet az intimitás társadalmi formájáról. Itt (miközben fenntartjuk azt a nézetet, hogy az intimitás az érzékelési interpenetráció szinte klasszikus esete) egy kis általánosítást kell tennünk. Luhmann szerint: "Intimitás akkor jön létre, amikor az egyik személy személyes tapasztalatainak és testi viselkedésének egyre több területe válik hozzáférhetővé és relevánssá a másik számára, és ez az állapot kölcsönössé válik".⁶⁵ Ezt kissé megváltoztatjuk: az *interperszonális interpenetráció akkor következik be, amikor egy személy személyes életének és testi viselkedésének területei kölcsönösen relevánssá válnak más emberek számára.*⁶⁶

Ez úgy történik, hogy a kettős kontingenciát a személyes attribúció operatív formájába hozzuk, amelyen keresztül a megfigyelt személy viselkedése "belsőleg irányított szelekcióként" jelenik meg. Ebben az értelemben a belső-rendezett komplexitásáról, világról, belső-rendezett külső-belső különbségéről, - ha romantikusan akarjuk megfogalmazni - *individualizált világvizonyáról van szó.* Az interperszonális interpenetráció tehát feltételezi a személy individualizációját, a személy megfigyelését a személyre jellemző egyedi jellemzők tekintetében. Azt is mondhatnánk: ez a személy formájától függ. És pontosan ebben az összefüggésben találtuk meg a fenti *interpenetrációs* elméletet.

A feltételezés az, hogy ahogy nő az igény arra, hogy az emberek egyre több módon tegyék elérhetővé egymás számára a komplexitást, úgy nő az igény arra, hogy a

65 | op. cit., p. 304.

66 | A relevancia szó a befogadás/kizárás fogalmának fogalmi közelségét jelzi.

A Másik sajátos jellemzőinek kölcsönös figyelembevételében egyre inkább megnő az igény arra, hogy elszakadjunk attól az elképzeléstől, hogy a Másik úgymond uralja a belső-külső viszonyát. Egyszer inkább (és Freud óta robbanásszerűen⁶⁷) az kerül előtérbe, ami a mindenkor más világkapcsolat számára konstitutív - anélkül, hogy a másik irányítaná. Ez lenne az individualizált világviszonyok jelöletlen tere, mondhatni a másik oldal, amely íratlan keresztként, egyéni aláírásként van megírva.

Bár az interperszonális interpenetráció csak társadalmi rendszerek alapján lehetséges, Niklas Luhmann azt állítja, hogy az interperszonális/társadalmi megkülönböztetés szükséges megkülönböztetés, amennyiben azt jelenti, hogy ez az interpenetráció nemcsak a kommunikációról szól, hanem a kommunikálhatatlanságról is, arról, ami elveszíti jelentését, *amikor* kommunikálják, és *mert* kommunikálják.⁶⁸ Ez a szerelemben is azonnal hihető. Vélhetően azonban alkalmazható az egyéni aláírás kimondására tett kísérletre is. Azonnal kialakulna, és helyet adna egy akkor verscho- ben, kibővített, őrült jelöletlen térnek. Azaz az aláírásokat minden kommunikációs sorozatba be lehet illeszteni, de csak azon az áron, hogy elveszítik státuszukat, és más íratlan keresztet lépnek a helyükbe, amelyekre ugyanaz a törvény vonatkozik.

Ha ez így van, akkor azt kellene mondanunk, hogy az egyéniség a modernitásban *amorfa*, nincs rögzített kontúrja. Antikus, zavaros, rizómás. A kora újkorral ellentétben ez már nem a társadalmi folyamatok résztvevőinek társadalmi kiszámíthatóságát szolgálja. Ez egy nem meggyőző kommunikációra utal. Ez egyrészt kedvezhet olyan struktúráknak és folyamatoknak, amelyek profitálnak ebből a befejezetlenségből (ezt jelképezi a pszichoterápia fellendülése, amely a lényegyet tekintve szintén egy kétségbeesett fellendülés, amennyiben a befejezhetetlenség is a lényeg,

67 | Vö. Fuchs loc1993., cit.

68 | Vö. a Luhmann/Fuchs op1989., cit. esettanulmányait.

Másrészt⁶⁹ várható, hogy az individualitásnak ez a mintegy túlsorduló többlete olyan fejleményeket fog kikényszeríteni, amelyek minimalizálják, sőt negligálják az individualitást, amelyek a *lapos társadalmi megszólítást* helyezik a középpontba, és megnehezítik a *mélyen meghatározott megszólítások* hangoztatását. Itt kell megemlítenünk azokat a funkcionális rendszereket, amelyek csak sematikus feltételezik a címeket (gazdaság, tudomány, politika, jog stb.), de a világhálót is, amely - mint gondolhatnánk - *hiper-autonóm kommunikációt* jelent, amely csak egy minimálisan feltételezett tudatosságot feltételez a környezetében.⁷⁰

Még nem világos, hogy az evolúció melyik irányba fog tendálni, hogy az egyéniség megfigyelésének egyik vagy másik oldalát fogja-e tartósabban támogatni, vagy magát *az előtétellességet* mint modern feszültségi viszonyt, amelynek az emberek ki vannak téve, fogja-e megalapozni.

Akárhogy is, az előző megfontolások ezt nyitva hagyják, csak nyomatékosan jelzik, hogy az egyén individualitása probléma, és nem tény. Hogy mi lenne ez tényként (ha így lehetne beszélni), az végzetesen vagy szerencsésen elkerülné a szociológiát, amely csak hallgathatna róla.

69 | Ezért a pszichoterápia lekipásztori aspektusa, ha nem is meggyőzőbbé, de legalább hatékonyabbá válik.

70 | Vö. Fuchs, P., Die world in der Welt des World Wide Web, in: Medien Journal 3, 2001g, pp. 49-57.

